

WALSIMANNAA QABIYYEE SILABASII, KITAABABARATAAFI
QAJEELCHA BARSIIISAA: XIYYEEFFANNOO BARNOOTA
AFAAN OROMOO KUTAA 12^{FFAA}

ABBABAA GABAYYAHU JIMAA

WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (M.A)
GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN OROMOO
OGBARRUUF FOOKLOORIIF DHIYAATE

YUUNIVARSIITII ADDIS ABABAA
KOLLEEJII NAMOOMAA QO'ANNOO AFAANOTAA,
JOORNAALIIZIMIIFI QUNNAMTIITTI MUUMMEE
AFAAN OROMOO OGBARRUUF FOOKLOORII.

HAGAYYA, 2010/2018

ADDISAABAA

WALSIMANNAA QABIYYEE SILABASII, KITAABA BARATAAFI
QAJEELCHA BARSIIISAA: XIYYEEFFANNOO BARNOOTA
AFAAN OROMOO KUTAA 12FFAA

ABBABAA GABAYYAHU JIMAA

GORSA: DINQEESSAA DHEERESSAA (PhD)

WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA(M.A)
GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN OROMOO
OGBARRUUF FOOKLOORIIF DHIYAATE

YUUNIVARSIITII ADDIS ABABAA
KOLLEEJII NAMOOMAA QO' ANNOO AFAANOTAA,
JOORNAALIIZIMIIFI QUNNAMTIITTI MUUMMEE
AFAAN OROMOO OGBARRUUF FOOKLOORII.

HAGAYYA, 2010/2018
ADDISAABAA

Axereeraa

Kaayyoon qorannoo kanaa inni guddaan walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnoota Afaan Oromoo sadan (silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) kutaa kudha lammaffaa bara2005/2012 maxxanfamee qophaa'e xiinxaluudha.Qorannoon kun mala qorannaa akkamtaa ta'ee ibsaan kan dhiyaatuu dha. Maddi ragaalee qorannoo kana yemmuu gaggeessu gaaffilee qorannoo kana keessatti ka'aniif deebii kennu walitti qabatee jira.Kunis,madda odeeffannoo jalqabaa(primary source data),kanneen akka meeshaalee barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa(silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa)yammuu ta'an,maddi odeeffannoo lammaffaa(secondary source data) immoo barsiisota meeshaalee barnoota Afaan Oromoo(silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa)tiin kutaa 12ffaa barsiisaa jiraniidha.Kana malees,qorannoo kana yemmuu gaggeessu mala iddatteessuu miti- carraa keessaa iddatteessuu akkaayyoo xiyyeeffannoo qorannoosaa waan ta'eef itti fayyadameera.Tooftaan funaansa ragaalee sakatta'a dokumeentiifi afgaaffiitiin walitti qabame xiinxalamee jira.Xiinxala taasifamerraa bu'aan argame akka ibsutti,meeshaalee barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa kanneen irratti hanqinoonni walsimannaa qabiyyeewwanii jiraachuun isaanii hubatamee jira.Hanqinoonni kunneenis,gaaffilee kitaaba barataa keessatti dhiyaataniif deebiin isaanii walsimannaadhaan qajeelcha barsiisaa keessaa dhabamuu, qabiyyeewwan silabasii keessa jiran tokko tokko kitaababarataafi qajeelcha barsiisaa keessaa dhabamuu,kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf gaheen walsimannaa meeshaalee barnootaa baayee barbaachisaa akka ta'efi walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan (silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) galma ga'iinsa barnootaa sanarratti hanqina uumuu akka danda'u qabiyyeewwan meeshaalee barnootaa sadan irraa hubachuun danda'ameera.Dhumarrattis,argannoowwan irratti hundaa'uun haala walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnootaa kunneen qabaachuu qaban irratti furmaanni qorataan kaa'ameera.Kunis qaamooleen dhimmichi ilaallatu,qopheessitoonni meeshaalee sirna barnootaafi qaamooleen barnoota irratti hojjetan sadarkaa sadarkaan jiran hanqinoota mul'atan kanneen irra deebi'uun madaaluun akka foyya'iinsi taasifamuufi danda,u yaanni furmaataa kennamera.

Galata

Qorannoo kana jalqabaa amma xumuraatti jalqabsiisee kan na xumursiise Waaqayyoon guddaa galanni yaaga'u. Mata duree qorannoo kanaa filachuurraa kaasee amma xumura kanaatti yaada gabbataa kennuun akkasumas, naqajeelchuun dadhabeefi nuffe osoo hinjedhin yeroofi humna isaanii aarsaa kan godhan gorsaa koo Dr. Dinqeessaa Dheeressaatiif galanni koo kan onneerraa madde daangaa hinqabu.

Itti aansuunis, qorannoo kana yeroon gaggeessutti humna isaanii osoo hin qusatin akkasumas, yeroo isaanii aarsaa gochuun dadhabne osoo hinjedhin gaaffilee qorannoo kanaaf qophaa'an naaf guutuun hirmaannaaguddaa kan naaf godhan barsiisota Afaan Oromoo mana baruumsa Qophaa'ina Hurutaatiif galchu baay'ee guddaa dha.

Gabaajee

A.L.I:	Akka Lakkoofsa Itoophiyaatti
B,B.O:	Biirroo Barnoota Oromiyaa
K/B:	Kitaaba Barataa
K.k,f:	Kanaaf Kana Kan fakkaatan
M.B:	Ministeera Barnootaa
Q/B:	Qajeelcha Barsiisaa
Q.Q.Q,Q,S,B:	Qajeelcha Qophii Qo'annoofi Qorannoo Sirna Barnootaa
Ykn:	Yookaan

Baafata

Qabiyyee

Fuula

Axereeraa.....	i
Galata	ii
Gabaajee	iii
Baafata Gabateewwanii.....	vii
BoqonnaaTokko: Seensa	1
1.1. Ariirrata Qorannichaa	1
1 .2 Ka’umsa Qorannichaa.....	2
1 .3.Kaayyoowwan Qorannichaa.....	3
1 .4. Faayidaa Qorannichaa	4
1.5.Daangaa Qorannichaa	4
1.6. Hanqina Qorannichaa.....	5
1.7.Qindoomina Qorannichaa	5
Boqonnaa lama:Sakatta’aBarruu	7
2.1. Sakatta’a Barruu Yaad-Rimee	7
2.1.1. Yaad-rimee Sirna Barnootaa.....	7
2.1.2. Meeshaalee Sirna Barnootaa.....	9
2.1.2.1. Silabasii	9
2.1.2.2.Kitaaba barataa	11
2.1.2.2.1.Kitaaba Barataa Keessatti Qabiyyeen Barnoota Afaanii Wantoota Guuttachuu Qabu	13
2.1.2.3. Qajeelcha Barsiisaa.....	16
2.1.3. Maalummaa Walsimannaa.....	17
2.1.3.1. Walsimannaa Meeshaalee Barnootaa.....	17

2.1.3.2. Walsimannaa Meeshaalee Sirna Barnootaa	18
2.1.3.3. Walsimannaa Qabiyyee Meeshaalee Barnootaa.....	19
2.1.4.Faayidaa Meeshaalee Barnootaa hala baruu-barsiisuu keessatti.....	20
2.1.5. Dhiibbaa Hanqina Walsimannaa Meeshaalee Sirna Barnootaa.....	22
2.1.6.Madaallii Meeshaalee Barnootaa	23
2.1.6.1.Barbaachisummaa Madaallii Meeshaalee Barnootaa	23
2.1.6.2. Gosoota Madaalli Meeshaalee Barnootaa	24
2.1.6.2.1.MadaalliiAlaa.....	24
2.1.6.2.2. Madaallii Keessaa	25
2.2. Sakatta’a Barruuwwan Walfakkii.....	26
Boqonnaa Sadi: Saxaxaafi Malaawwan Qorannichaa.....	30
3 .1.Saxaxa Qorannichaa	30
3.2. Madda Ragaalee.....	30
3.3 Meeshaalee Funaansa Ragaalee	31
3.3.1. Sakatta.a dokumeentii/sanadaa	31
3.3.2.Afgaaffii.....	31
3.4. Mala Iddatteessuu	32
3.4.1.Filannoo Barsiisotaa	33
3.5. Tartiiba odeeffannoon Ittiin Funaanname	34
3.6. Mala Ragaan Ittiin Qaacceffame	34
Boqonnaa Afur :Xiinxala Ragaa.....	35
4.1. Ibsa gabaabaa Waa’ee Silabasii, Kitaaba Barataafi Qajeelcha Barsiisaa	35
4.2. Xiinxala Ragaalee Dokumeentii	36
4.3.Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga’uuf walsimannaanmeeshaalee sadanii hammam barbaachisaa akka ta’e xiinxaluu.....	53

4.4 Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan galma ga'iinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu maal akka ta'e xiinxaluu	61
4.4.1 Xiinxala walsimannaa dhabiinsagilgaalotakitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti	62
4.5. Af-gaaffii Barsiisotaaf Dhiyaateef Hiika Isaa	66
Boqonnaa Shan:Guduunfaafi Yaada Furmaataa.....	69
5.1. Guduunfaa	69
5.2. Argannoo Qorannoo Kanaa.....	71
5.3. Yaada Furmaataa	72
Wabii	75
DABALEEWWAN.....	

Baafata Gabateewwanii

Fuula

Gabatee 1: Seenduubee barsiisota odeeffannoo naaf kennanii-----	35
Gabatee2:Xiinxala walsimannaa qabiyyeewwan boqonnaa1-3-----	37
Gabatee 3:Xiinxala walsimannaa qabiyyeewwan boqonnaa 4-6-----	42
Gabatee 4:Xiinxala walsimannaa qabiyyeewwan boqonnaa 7-9-----	44
Gabatee 5:Xiinxalla walsimannaa qabiyyeewwan boqonnaa 10-12-----	48
Gabatee 6:Xiinxala walsimannaaqabiyyeewwan boqonnaa 13-15-----	51
Gabatee 7:Xiinxala walsimannaa qabiyyeewwan boqonnaa 16-18-----	54
Gabatee 8:Xiinxala walsimannaa kaayyoo sirna barnootaa galmaan-----	57
Gabatee 9:Xiinxala walsimannaa dhabiinsa meeshaalee barnootaa-----	65
Gabatee 10:Xiinxala walsimannaa wayittii meeshaalee barnootaa-----	69

BoqonnaaTokko: Seensa

1.1.Ariirrata Qorannichaa

Barnoonni Afaan Oromoo afaan barnoota Naannoo Oromiyaa ta'ee sirni barnootaa qophaa'eefitajaajila kennuu kan jalqabe (1985) A.L.I.tti. Afaan tokko afaan barnootaafi barnoota afaanii ta'ee tajaajila akka kennuuf qaamaa seeraatiin yemmuu murtaa'uu dursee xiyyeeffannoo argachuu kan qabu wanti guddaan haala qophii sirna barnootaati.Akkaa Q.Q.Q.Q.S.B.B.B.O. (1995/1983) akka ibsetti, “Sirni barnoota yoo qophaa'u immoo imaammata barnoota biyyatiirraa madda.Haaluma kanaan meshaaleen sirna barnootaa sadarkaa isaanii eeggatanii dhimma baruufi barsiisuuf tajaajilan sirna barnoota bu'uura godhachuun kan qophaa'aniidha.”jedheeti kaa'a.Ibsa kanarraa wanti hubannu sirni barnootaa imaammata barnoota biyyattii bu'uura godhachuun kan bocamu yoo ta'u, meeshaaleen sirna barnootaa kan akka silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa immoo sirna barnootaa irraa qophaa'u.

Yaaduma kana deegaruun,M.B.Itoophiyaa (2010:1) “The existing curriculum in Ethiopia is based on the objectives of the Educational and Training Policy of 1994.” jedhee ibsa.Yaada kanarraa wanti hubannu sirni barnootaa kaayyoo barnootaafi imaammata leenjii barnootaa bu'uura godhachuun kan qophaa'u ta'uu mirkanneessa.

Kanumaan walqabatee meeshaaleen barnoota Afaan Oromoo kanneen akka silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa sirni barnoota BBO(1985) A.L.I.imaammata biyyattii irraa maddee bu'uura godhachuun kan qophaa'anii dha.

Barri jalqabbii barnootaa Afaan Oromoo qubee Afaan Oromootiin barsiisuu dhiyoo ykn (1985) ta'us,Yeroo ammaatti Afaan Oromoo manneen barnoota sadarkaa tokkoffaafi kollejjoota barsiisota Oromiyaa keessatti akka akaakuu barumsaatti,akkasumas manneen barnoota sadarkaa lammaffaa marsaa tokkoffaa(9-10)fi marsaa lammaffaa(11-12) kessatti akka akaakuu barumsa tokkootti,yookiin,barnoota afaaniitti baratamaa jiraachuu isaa koreen sirna barnootaa Oromiyaa(2005) haalaan ibsee jira.Yaaduma wal fakkaatuun gareen qormaata Afaan Oromoo(2005:37)akka ibseetti“Afaan Oromoo akka afaan barnootaatti(language in education) kutaa (1-8)tokkoo hanga saddeetittifi kollejjiiitti,akka barnoota afaaniitti immoo(language education) sadarkaa tokkoffaa hangaa yuunvarsiiitti baratamaa jira” jechuun ibsee jira.Akka yaada hayyoota kanneen irraa hubachuun danda'amutti,Afaan Oromoo imaammata afaanii

keessatti fulleffannoo argachuu isaafi afaanichi afaan barnoonni ittiin kennamu ta'ee bakka afaan itti waalta'ee hojiirra oolu ta'uutuu hubatama.

Silabasiin qophii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaaf bu'uura.kana jechuun kitaabni barataafi qajeelchi barsiisaa yemmuu qophaa'an kaayyoofi galma silabasii wajjiin walsimachuun qophaa'uuqabu.Meeshaaleen sirna barnootaa kunneen karaa beekkumsiifi seerrii afaanii ittiin labata tokkorraa gara labata dhufuutti ittiin darbuufi karaa hojiin baruu barsiisuu ittiin milkaa'uudha.Meeshaaleen sirna barnootaa kunneen qophaa'anii hojiirra yoo oolan,haalli walsimannaa qabiyyeewwan isaanii hammam akka walsimatan ilaaluun barbaachisaadha. Akkasumas haala qophii qabiyyee isaanii, walsimannaafi garaagarummaa

meeshaalee,sirna barnootaa kanneen yerooyeroon sakatta'uun,hanqinootawalsimannaarratti isaan qaban addaan baasanii eeruun fooyyaa'insa qophii silabasii gara fuula duraa adeemsifamuuf daran barbaachisaa waan ta'eefi gahee olaanaa waan qabuufi dha.

Imaammata biyya tokkoo keessatti afaan tokko afaan barnootaa akka ta'uuf seera biyyatiitiin erga murtaa'ee booda kan itti yaaddamuu qabu sirna barnootaati.Sirni barnootaa immoo imaammataafi leenjii barnoota biyyattiirraa madda.Kanumaan walqabatee sirni barnoota Afaan Oromoo imaammata biyyatti bu'uura godhachuun kan bocamu yommuu ta'u.Meeshaaleen barnoota Afaan Oromoo immoo sirna barnoota (BBO)irraa qophaa'u.Haata'umalee, walsimannaan meeshaalee sirna barnootaa kanneenii maal akka fakkaatu sakatta'uunfi hanqinoota mul'atan eeruun guddina afaan tokkoo keessatti gahee guddaa qaba.

1.2 Ka'umsa Qorannichaa

Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf meeshaaleen barnootaa kannen akka silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa isaan ijoodha.Meeshaaleen barnootaa kunneen qabiyyeewwan isaanii kunneen hangam akka walsimataniifi waliin deeman yeroo yeroon ilaaluuniifi sakatta'uun barbaachisaadha.

Haata'umalee,qorannoon hanga ammaa ragaadhaan deeggaramee walsimannaa qabiyyeewwan meeshaalee barnoota A/O kutaa12ffaa irratti taasifame qorataa hin mudanne.Qorannoon taasifame argamuu dhabuun immoo dhiibbaawwan adda addaa geessisuu danda'a.dhiibbaan kunis hubannoo barattootaa irratti rakkoo uumuu danda'a.dabalataanis,barattoonni waan barachuufi hubachuu qaban osoo hin baratin hafuu danda'u.

Qorataan kunis,meshaalee barnootaa Afaan Oromoo kutaa 12ffaa (silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) kana akka qoratuuf wantoonni sababa ta'aniif:

- Meeshaalee barnootaa kanneen ittiin barsiisaa jiruufi yemmuu barsiisaa jirutti hanqinoonnii walsimannaa qabiyyee silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa gidduutti ni mul'atan jedhee waan yaadaa tureef, hanqinoota kana raga qabatamaa irratti hundaa'ee eeruufi furmaata akka argatu taasisuufi.
- Barsiisota barnoota Afaan Oromoo barsiisaaniin manneen barnootaa keessatti madaalliin taasifamullee,madaalliin kun quubsaa waan hin ta'iniif sirriitti xiinxala taasisuufi gama walsimannaa dhabuu qabiyyeewwan meeshaalee barnootaatiin hanqinoota uummamuu danda'an salphisuufi xiqqeessuufi.Akkasumas,qorannoo ragaa irratti hundaa'e gaggeessee bu'aa argame qaamota adda addaatiif eeruuf qorataan mata duree kana kaawwatee jira.

Bifuma kanaan qorataan qorannoo kana si'a gaggeessutti gaaffilee bu'uura qorannichaa kanaa gaditti eerameef qorannoon kun deebii ni laata jedhamee eeggama.

- Qabiyyeewwan silabasii keessaa jiran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana hammam deemu?
- Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf gaheen walsimannaa meeshaaleesadanii hammam barbaachisaa dha?
- Walsimannaa dhabiinsi meeshaaleebarnootaa sadan galma ga'iinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu maalfa'i?

1.3.Kaayyoowwan Qorannichaa

Kaayyoon qorannoo kanaa kaayyoo gooroofi gooree jedhamee bakka lamatti qooddamee jira.

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa haala walsimannaa qabiyyeewwan silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa barnoota Afaan Oromoo kutaa kudha lammaffaa xiinxaludha.

Kaayyoowwan gooree qorannoo kanaa immoo akka armaan gadiitti eeramanii jiru. Isaanis:

- Qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu isaanii mirkanneessuu.

- Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf gaheen walsimannaa meshaalee sadanii hamamm barbaachisaa akka ta'e ibsuu.
- Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan galma gahiinsa barnootaarratti dhiibbaa inni uumu ibsuu.

1.4. Faayidaa Qorannichaa

Kutaa murtaa'ee tokko keessatti qabiyyeen barnoota silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa walsimatee yoo walfaana hindeemne ta'e,baruu-barsiisuu irratti gufuu ta'uu danda'a.Gufuuwwan kun akka hinmuudanneef,adeemsa baruu-barsiisuu keessatti yeroo yeroon meeshaalee barnootaa kanneen sakatta'uuniifi madaaluun bu'aa argame qaamoota dhimmi ilaallatuuf ibsuun barbaachisaadha.Kanaafuu, bu'uuruma kanaan milkaa'ina qorannoo kanaan bu'aan argamu qaamota kanaa gadiitiif faayidaa qaba jedhamee eeggama.

- Hayyoota qophii sina barnootaa irratti dalaganiifi meeshaalee barnoota Afaan Oromoo qopheessaniif kallattiin madda rakkoo walsimannaa qabiyyee meeshaalee kanneenii eera.
- Barsiisotni,Afaan Oromoo kutaa kana barsiisan hundi hanqinoota walsimannaafi qindaa'ina qaabiyyee,shaakalootaafi gilgaalota irratti mul'atan akka hubatantaasisa.
- Namoota qorannoo mata duree kanaan walfakkaaturratti hojjechuu barbaadaniif yaada ka'umsaa ta'uu danda'a.

Dimshaashumatti barbaachisummaan qorannoo kanaa hayyoota qophii sirna barnootaa,barsiisota,ogeeyyota barnootaafi namoota qorannoo dhimma kanarratti hojjechuu barbaadaniif akka madda ragaafi yaada ka'umsaa ta'ee faayidaa kennuu ni danda'a.

1.5.Daangaa Qorannichaa

Daangaan Qorannoo kanaa walsimannaa qabiyyeewwan meeshaalee barnoota Afaan Oromoo sadan(silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisa) kutaa 12ffaa bara 2005 A.L.I.qophaa'ee maxxanfamee amma hojiirra jiru xiinxaluu irratti kan daangeffamee dha.

Gama biraatiin qorannoo kanaaf funaannamu ilaachisee,sakatta'a barreeffamaa(meeshaalee barnootaa kan akka silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa)fi barsiisota Godiina Arsii Aanaa Loodee Heexosaa mana baruumsa sadarkaa 2ffaa marsaa 2ffaa Qophaa'ina Hurutaa keessatti Afaan Oromoo barsiisaa jiraniidha.Aanaan Loodee Heexosaa mana baruumsa

Qophaa'inaa tokkicha qabdu keessatti barsiisota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa barsiisan hundaa isaanii fudhachuun kan adeemsifamee dha. Sababa barsiisonni mana baruumsa kana keessatti barsiisan filatamaniif, qorataan hojii idilee isaatiin achi keessatti hojjechaa waan jiruufi kaayyoo qorannoo isaa sirriitti galmaan ga'uufi yeroo qabutti fayyadamuuf, akkasumas, haalli naaf mijata jedhee waan abdateef filatee jira.

1.6. Hanqina Qorannichaa

Adeemsa raawwii qorannoon kun gaggeeffamaa ture keessatti rakkoowwan qorataa muudatan, hanqina baajataa, yeroo, meeshaalee barnootaa dhabuufi k.k.f. yammuu ta'u, kara biraatiin ammoo walsimannaa qabiyyeewwan meeshaalee barnootaa sadanii sakatta'uun ala qorataan dhimmoota biro sababa hin ilaalleef kun hanqina qorannichaa ta'uu mala. Dabalataanis, qorannoowwan dhimma kanaan walqabatan baayinaan argachuu dhabuunis, hanqina qoraticha muudatan keessaa isa tokko. Ta'us, Haqa qabeessummaafi bu'a qabeessummaa qorannichaa akkasumas, faayidaa qorannichaatti amantaa waan qabuuf hanqinoota kanneeniif harka otoo hinkennin hojiisaa milkeessuufi fiixaan baasuu yaaleera.

1.7. Qindoomina Qorannichaa

Qorannoon kun boqonnaalee shan ofjalatti qabatee argama. Boqonnaa tokkoffaan ariirrata qorannichaa, ka'umsa qorannichaa, kaayyoo gooroofi gooree qorannichaa, gaaffiiwwan bu'uura qorannichaa, faayidaa qorannichaa, daangaa qorannichaa, hanqina qorannichaafi qindoomina qorannichaa of keessatti qabatee jira.

Boqonnaa lammaffaan sakatta'a barruu yammuu ta'u, waa'eedhimma walsimannaa meeshaalee barnootaa kanneen akka silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa, sirna barnoota Afaan Oromoo ilaalchisee yaada hayyoonni afaanii kennaniifi ogbarruu firoominaa mata durichaan walitti dhiyeenya qaban irratti qorannoowwan gaggeefamantu keessatti dhiyaate.

Boqonnaa sadaffaa keessatti mala qorannichaa kan ibsu yammuu ta'u, qorannichi mala qorannoo ibsaa kan mala sakatta'iinsaan adeemsifameedha. Kutaa kana keessatti immoo tooftaa qorannichaa, madda ragaalee qorannichaa, meeshaalee funaansa ragaalee, iddattoo, mala iddatteessuufi malleen xiinxala ragaalee ittiin qaacceffamantu keessatti ibsame.

Boqonnaa afraffaa keessatti immoo hiikaafi xiinxala ragaalee odeeffannoo dhiyaatee jira. Akkasumas, Boqonnaa shanaffaa keessatti argannoo xiinxala godhamerraa ka'uun guduunfaafi yaadni furmaataa walduraa duuba isaa eegee dhiyaatee jira.

Boqonnaa lama:Sakatta'aBarruu

2.1. Sakatta'a Barruu Yaad-Rimee

2.1.1. Yaad-rimee Sirna Barnootaa

Sirna barnoota hiika tokkoon teechisuun hin danda'amu.Sababni,isaas, sirni barnootaa yaad-rimee bal'aa ofkeessatti hammatee jira.Yaad-rimee bal'aa qabaachuun isaa kun immoo kallattii garagaraatiin akka hiika argatu godhee jira.Beektonnibaay'een sirriitti gadifageenyaan qorannoo gaggeessanullee qorannoo isaanii hiika tokkoon, kaayuu, hindandeenye.Sababniisaas, Hayyoonni hundinuu hubannoon sirna barnootaarratti qaban adda adda waan ta'eef.Sababni isaas, haallifi daangaan isaan keessatti ilaalanii hubachuun hiika itti laatan adda addawaanta'eefi. Dublinif Olshtain(1986).Sirna barnootaa yemmuu ibsan, sirni barnootaa yemmuu qophaa'u wantoota akka hawaasummaa, falaasamaa, bulchiinsaafi imaammataa ofkeessatti qabateegalmee sadarkaa biyyaatitti kan qophaa'u ta'uusaa ibsuAkkasumas,sirni barnoota afaaniiqaama dagaagina sagantaa barnootaafi qorannoo sirna barnootaati.Sirni kun imaammata waa'ee barnootaasadarkaa hundattuu waan hunda kan of keessatti qabatuudha. Richardas.(2001 :14) sirna barnoota afaanii ilaalchisee yaada isaa akka armaan gaditti kaa'a.

Language curriculum is an aspect of a broader field of educational activities known as curriculum development or curriculum study .curriculum development focuses on determining what knowledge, skills and values students learn in schools. What experiences should be provided to bring about intended learning outcomes and how teaching and learning in schools or educational systems can be planned measured and evaluated. Language curriculum development refers to the field of applied linguistics that addresses these issues.

Akka yaadakana irraa hubannutti sirni barnoota afaanii dirreen isaa bal'aa ta'ee dagaaginaafi qorannoon sirna barnootaa kanittiin gaggeeffamu yoo ta'u, xiyyeeffannoo isaas, beekumsa, dandeettiifi faayidaa barattoonni mana barumsaatti barachuun argatan irratti.Akkasumas, kan haalaadeemsa sirna barnootaa ittiin karoofamu, safaramuuf imadaallamu ta'uu yoo ibsu, dhimmoottan gama rakkootiin mul'atan immoo karaa hunda galeessummaa xinqooqa hujootiin furmaanni kan ittikennamu ta'uu ibsameera.

Akkasumas, Yalden(1987), sirna barnootaa yoo ibsitu, sirni barnootaa yoo qophaa'u kanneen akka galma, kaayyoowwan, qabiyyeewwan barnootaa, leccalloofi sirna madaallii waliigalaa adeemsa

baruufi barsiisuu kan ofkeessatti qabateefi barnoota muuxannoo barattootaa giddugaleeffate manneen barnootaa keessaafi alatis saganteefamee barattootaf laatamuuf kan qophaa'udha jettee ibsiti.Yaada kanarraa wanti hubannu sirni barnootaa yeroo qophaa'u gaaffiiwwan bu'uuraa kanneen akka maal barsiifna/baranna?,yoom barsiifna/baranna?, eessatti barsiifna/ baranna?, Akkamittibarsiifna/ baranna?,maaliifbaranna/barsiifna?,eenyuun

barsiifna?,eenyutubarsiisa?, maaliin barsiifna/baranna?, akkamiin madaalla/ madaallamna? haala madaalliikan jedhaniif sirna barnootaa keessatti qabatamaan kandeebii argatan ta'uudhatu hubatama.

Sirna barnootaa yeroo garagaraatti hiikkaan adda addaa kan itti laattamu ta'ullee,yammuu qophaa'utti wantootni xiyyeeffannoo argachuu qaban kanneen akka kaayyoo barnootichaa, haala barattootaa, bakka barnootichi hojiirra itti kennamu,sirna barnootichaa hojiirra oolchuufi madaaluu akka ta'e Nunan(1988)ni ibsiti.Yaada kanarraa wanti hubatamu sirni barnootaa tokko yemmuu qophaa'u karoora,kaayyoofi galma qabaachuu qaba.Dabalataanis, barattoonni sirni barnootaa qophaa'uuf sun xiyyeeffannoo keessa galuu qabu.kana jechuun ,umrii, saala, dandeetti, beekumsa, gahuumsaafi fedhiin isaanii hubatamuu qaba. Akkasumas, bakki sirni barnootaa hojiirra itti oolu sun sirriitti itti yaaddamuu qaba.Kunis mana baruumsaa keessatti meeshaaleen barnootaa gahaan jiraa?Barsiisaan afaansan barsiisu afaan sana sirriitti danda'aa?beekumsa gahaa qabaa?dandeettii gahaa qabaa?gahuumsa qabaa?leenji'eeraa?kan jedhu ilaaluu yoo ta'u,sirna barnootaa hojiirra oolchuufimadaaluunis daran barbaachisaa akka ta'e ibsiti.Dabalataanis,Nunan(1988:13-14),yoo ibsitu,qophii sirna barnootaa keessatti modeelii adeemsa wantoota barbaachisu sadi of keessatti qabata.kunis,waan karoorfame caalaa waan hojiirra oole sakatta'uu xiyyeeffata,qophii sirna barnootaa keessatti shoora barsiisonni qabaniif bakka laata,jijjiirraan sirna barnootaa karaa kallattiin gara kutaa dhaquu kan danda'u,yoo barsiisonni jijjiirama sirna barnootaa keessatti bakka argatan,gahuumsa qabaniin karaa sakatta'uufi deebii isaanii ibsuutiin sirriitti hirmaatan qofa.Firi qabeessummaan qophii sirna barnootaas dagaaggina gahuumsa barsiisotaa irraa argama jetteeti ibsiti.Yaada kanarra wanti hubatamu sirni barnootaa yammuu qophaa'uu qaama dhimmicha hojiirra oolchu ilaalcha keessa seensisuun qopheessuun barbaachisaa dha.Qaamni hojiirra oolchu sunis barsiisota waan ta'aniif barsiisonni qophii sirna barnootaa keessatti bakka qabaachuu qabu.Keessumattuu meeshaaleen

sirna barnootaa hammam walsimannaa akka qaban gadifageenyaan kan hubachuufi eeruu danda'an barsiisota sana dha.

Akkasumas,qopheessitoonni qophii sirna barnootakeessatti haala jiruufi jireenya hawaasichaa sirni barnoota sun qophaa'uuf san addaan baasanii xiyyeeffannoo itti laachuu qabu.Kunis, naannoo, aadaa, duudhaa, afaan, fedhii, hawwiifi safuu hawaasichaa daran beekuun barbaachisaa dha.Kunis,hunda caalaa kan ibsaman afaan hawaasichi dubbatuun ta'uu qaba. Kanaafuu,bu'a qabeessummaan sirna barnootaa qophaa'u sana hanga hubannoo dhimmoota hawaasaa sanaarratti qopheessitoonni sun qabaniirratti hundaa'a.Kunniin hundi ammoo, afaan haalli jiruufi jireenya hawaasichaa ittiin ibsamu san, caasaa isaa, jechoota isaa,ogbarruu isaafi kkf hunda haalaan hubachuu barbaada.Sababni isaa caasaan afaan tokkoohayyoota irraa osoo hintaane,dubbattoota afaanichaarraa madda.Duraaduubni jechoonni hima keessatti qaban,tajaajilli isaanii,jechooni kamfaan akka hawaasicha keessatti maqaan hindhahamnerratti hubanoon hayyootaa kitaabicha qopheessanii gahaa ta'uu qaba.Addunyaa (2014:5),kaayyoofi galmi barnootaa kan bira gahamuu danda,u yaaliin sirna barnootaa mijataa ta'e manneen barnootaaf qopheessuun walitti fufiinsaan yoo, gaggeeffameedha. Akkasumas,manneen barnootaa kanneen kallattii sirriin hojjiirra oolchaniif sirna barnootaa mijataa ta'e dhiheessuun kan danda'amu gadi fageenyaan waa'ee barsiisotaa,barattootaafi haala qabatama naannoo jiru beekuun barbaachisaadha.Sababni kana ta'uu danda'uuf hojjiirra oolmaan sirna barnootaa bakka sanatti waanta'eefi dha

Dimshaashumatti sirni barnootaasiyaasaafi falaasama biyya tokkoo irratti hundaa'uun fedhii barattootaafi hawaasaa xiyyeeffannoo keessa seensisuun jijjiirama hojmaataafi ilaalchaa fiduuf sadarkaa biyyaattikanbocamu adeemsakaroorra qindoominaa, gamaaggamaa, madaalliifi bulchiinsaa sagantaa ta'uu isaa ogeessoonni kanaa olii ni ibsu.

2.1.2. Meeshaalee Sirna Barnootaa

2.1.2.1. Silabasii

Silabasiin qophii sirna barnoota keessatti ragaa isa guddaafi qabatamaa odeeffannowwan qaamolee sirna barnootaatii dabarsuuf tajaajiluudha. Yaada kana dhaabbanni NEK- International (1999:39)DublinfiOlshtain(1986) waabeffachuun yoo ibsu,

“The syllabus is one of the important curriculum tools via which curriculum developers convey information to teachers, learners, textbook writers, directors, etc. and more detailed and operational statements of teaching and learning activities.” jedha.

Akka yaada kanaarraa hubatamutti silabasiin meeshaa barnootaa isa daran barbaachisaa ta’ee gahee olaanaa qabuufi kan qopheessitoonni sirna barnootaa odeeffannoo qaamolee sirna barnootaa kanneen akka barsiisotaafi barattootaaf, qopheessitoota kitabilee barnootafi dura taa’otaaf odeeffannoo waa’ee barnootaafi gochaawwan baruufi barsiisuu ittiin daddarbu ta’uu hubanna.

Kanamalees, barreeffamoonni biyya keessaa tokko tokko waa’ee silabasii haala kanaa gadiitiin ibsa itti laataniiru Kanneen keessaa qajeelchi qophii qo’annoofi qorannoo sirna barnootaa BBO(1995/2003) akkaataa kanaa gadiitiin ibsa.

Siilabasiin qophii sirna barnoota keessatti meeshaa gahee guddaa qabu. Gaheen isaa kunis akaakuu barumsaa tokkoof kaayyoowwan fiixaan bahuu qaban, qabiyyeewwan kaayyoowwaniif mijaawaa ta’an, wayitiilee qabiyyeewwaniif ramadaman, malaafi tartiiba dhiyeessa barnootafi tooftaa madaallii hojii barnootaa hunda ifaan kan agarsiisu jechuudhaan ibsa.

Akka yaada kanarraa hubatamutti silabasiin adeemsa qophii sirna barnootaa keessatti meeshaa gahee guddaa qabu ta’ee, kaayyoowwan barnoota tokkoof kaayaman tokko haalaa hojiirra oolmaa isaaniifi haala madaallii isaanii kallattii kan agarsiisu ta’uusaa hubanna. Bifuma kanaan silabasiin barnootaa sirna barnootaafi imaammaafi leenjii barnootaarratti hundaa’ee kan qophaa’uu ta’uusaafi meeshaa sagantaa barnootaa fiixaan baasuuf qophaa’an keessaa isa baayee barbaachisaa dha. Akkasumas, silabasiin meeshaa barnootaa kanneen akka kitaaba barataafi qajeelchaa barsiisaatiif bu’uura akka ta’eefi imaammata barnootaarratti hundaa’ee kan qophaa’u ta’uu qopheessitoon sirna barnootaa kunneen sirriitti ibsaniiru. Dabalataanis, sirna barnoota keessatti, meeshaan barnootaa kaayyoofi galma imaammata barnootaafi leenjiirratti hundaa’ee wanta qophaa’uuf wanta inni of keessatti hammatu beekuun barbabaachiisaadha. Sababnis siilabasiin qophii meeshaalee barnootaa kan akka kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaatiif bu’uura ta’uusaatti jechuudha.

Silabasiin adeemsa qophii sirna barnootaa keessatti sadarkaa koorsiin kaayyoolee qabatamaatti haala madaallamuu danda’uun caccabee dhiyaatuudha. Mata dureen ykn qabiyyeen yeroo

beekkame keessatti hammatamu,mala baruu-barsiisuu kan barbaachisummaan koorsiifi haalli qorumsaa keessatti ibsamu qabata.Gabaabumatti,adeemsa sirna barnootaa hojiirra oolchuuti.Dublinfi Olshtain (1986:28) silabasii yammuu ibsan:

Ragaa barruu waan barattoonni dhuma koorsiitti beekuun irra jiru ibsu,ragaan barruu kan Yeroo koorsiin kennamu maaltu barsiifamuu ykn baratamuu akka akka qabu bifa hojii raawwatameefi hafe addaan baasuu,raga barruu qabiyyeen tokko yoom akka barsiifamuufi haala maaltu hojii irra ooleefi hin oolleen sadarkaa adda adaatti fooyyaa'insi saffisaa ittiin deemuu qabu kan agarsiisu,raga barruu wanti addaan ba'ee beekkame kun adeemsa ittiin barsiifamuu qabu irratti yaada kenna jedha.

Ibsa kana irraa wanti hubatamu silabasiin sirna barnootaa caalaa kan barachuu kutaan walqabatuu ta'a.Walitti dhufeenya barsiisotaafi barattootaan maaltu akka kutaatti ta'u agarsiisa.Qabiyyee filuufi sadarkeessuu xiyyeeffatee qaama qophii sirna barnootaa kan ta'eefi kan baruumsaaf ka'uumsa ta'u jechuu dandeenya.Kanaaf bakka silabasiin hin jirretti baruufi barsiisuun mijataan ni jira jedhanii yaaduun dogoggora.

Dimshaashumatti silabasiin barnootaa meeshaa qophii sirna barnootaa keessatti raga isa guddaafi ijoo odeeffannoowwan qaamolee sirna barnootaatiif dabarsuuf tajaajiluudha Kanamalees,silabasiin meeshaa sirna barnootaa,imaammataafi leenjii barnootaarratti hundaa'ee kan qophaa'u ta'uusaafi meeshaa sagantaa barnootaa fiixaan baasuuf qophaa'aan keessaa isa ijoofi guddaa,akkasumas,bu'uura ta'uusaattihayyootni Dublinifi Olshtain(1986)fikanneen biroo asiin olitti bal'inaanifi gadifageenyaan kan ibsan ta'uu hubanna.

2.1.2.2.Kitaaba barataa

Kaayyoon sirna barnootaa galma barbaaddame bira akka ga'uuf meeshaaleen sirna barnootaa jiraachuun isaanii barbaachisaadha.Kunis,meeshaaleen sirna barnootaa kunneen karaa kaayyoowwan sirna barnootaa keessatti taa'an kana ittiin hojiirra oolshan ta'uusaati.Yaada kana ilaalchisee,dhaabbanni ICDR,NEK-Intertational consultancy(1999:39)yammuu ibsu,

Many educatorbelieve that the curriculum is the means through which education is transacted and inorder to do this there is need for some curriculum materials through which the curriculum transmits its message convey its meaning and values.This curriculummaterials include the syllabus,and different interactional materials such as text books,teachers guide,teaching aids,etc “ jechuudhaan ibsa.

Akka ibsa kana irraa hubatamutti sirni barnootaa karaa kaayyoon barnootaa ittiin darbuufi kan meeshaaleen sirna barnootaa ergaa barnootaa dabarsuuf tajaajilan ofkeessatti qabate ta'uusaafi meeshaaleen sirna barnootaa kunneennis kaayyoo sirna barnootaa karaa sirriifi hiika qabeessa ta'een gara qaama dhimmi ilaallatu bira ittiin gahuudha. Bifuma kanaan meeshaalee sirna barnootaa keessaa kanneen akka kitaaba barataa, qajeelcha barsiisaa, meeshaalee deeggarsa barnootaafi kkf. yoo ta'an, kitaabni barataa meeshaa adeemsa baruu-barsiisuurratti hedduminaan manneen barnootaa keessatti argamu ta'usaati hubanna.

Kitaabni barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaaf sirni barnootaa qophaa'eef kun qabiyyeewwan akkacaaslugaa, sagaleefidhamsaga, dandeettiwwan afaanii, hiika jechootaa, waaltiina afaanii, afoolaa, diraamaafi asoosama, garaagarummaa asoosamaafi alasoosamaa, caacculee asoosamaafi kkf barsiisuurratti xiyyeeffachuun hojiirra oolee faayidaa guddaa kennaa jira. Kitaabni barataa maddaqabiyyeen gilgaalota garagaraa itti shaakalamuu dha. Ciicanni barataan qabiyyeewwan barnoota garagaraarratti argachuu danda'u kitaaba barataa sirna barnootaatiin qophaa'u keessatti bal'inaan qindeessuufi dhiyeessuun, barbaachisaa akka ta'e, Cunningsworth(1995), Richardsfi Rodgers(1986)ni ibsu.

Sirni barnootakan bocamu kaayyoo, imaammataafi leenjii biyyaattii irratti hundaa'eeti. Sirni barnootaa kunis kan qophaa'u seenduubee barataa irratti hundaa'eetti qophaa'a. akkasumas, kitaabni barataa yammuu qophaa'u senduubee barataarratti hundaa'eetti qophaa'a. Kanamalees, kitaabni barataa silabasii irraa qophaa'a Kanaafuu barnoonni afaanii imaammata biyyatiin qabdurraa madda jechuudha. Yaaduma kana ilaalchisee, M.B. Itoophiyaa(2010 :1) yammuu ibsu,

The existing curriculum in Ethiopia is based on the objective of the education and Training policy of 1994. This policy stressed the need for relevance and for account to be taken of the profile of students. It also emphasized the important in writing the curriculum and in developing the text books following sound pedagogical and psychological principles and taking into consideration international standards and local conditions. jechuudhaan ibsa.

Akka ibsa kana irraa hubannutti sirni barnootaa kan bocamu kaayyoo, imaammataafi leenjii biyyattii irraa maddu irratti hundaa'eeti meeshaaleen sirna barnootaa immoo kan qophaa'an sirna barnootaa bu'uura taasifachuuni. Akkasumas, qophii meeshaalee barnootaa ilaalchisee, meeshaaleen barnoota kanneen akka silabasii, kitaaba barattaafi qajeelcha barsiisaa

sadarkaa isaa eegee,yommuu qophaa'u sirna barnootaa biyyattiirratti hundaa'eeti yoo tu'u,sirni barnoota kun immoo kaayyoofi mul'ata imaammata barnootaafi leenjii biyya keenyaa kan bara 1994(1987) bu'uura godhachuun kan qophaa'e ta'uutuhubatama. Dabalataanis,kitaabni yammuu qophaa'u seenduubee barataarratti hundaa'ee qophaa'uu qaba.Kunis, akkaataaqophii meeshaalee barnootaa kanneenii qindoominaanfi duraa duubummaan sadarkaa isaa eeggeefi qindoominaan gurmaa'ee yammuu qophaa'u seenduubee baratootaafi seera peedaagoojiifi saayikoloojii biyyaalessaa eegee walsimannaan kan qophaa'u ta'uu hubanna.

Beektonni Richardsfi Renandyan(2002:65)yoo ibsan,"Kitaabni barnootaa kan barsiisu qofa osoo hin taane kan madaalus ta'uu qaba"jedhu.Haaluma kanaan kitaabni barnootaa tokko yammuu qophaa'u wantoota kanaa gadii osoo ofkeessatti hammatee bu'a qabeessa ta'a.

- Aadaa,safuu,duudhaa,naannoofi fedhii barataa kan giddugaleeffate ta'uu qaba.
- Kaayyoo barnootichaa kan ofkeessatti hammatu ta'uu qaba.
- Kitaabni barataa silabasiifi qajeelcha barsiisaa waliin kan walsimate ta'uuqaba.
- Gilgaallonniifihojiileen garagaraa qabiyyee boqonnaatiin walsimatee dhiyaatuu qaba.
- Qabiyyeewwangilgaalotaatiifiwayitiileenbarnootaaf,kennaman,walsimaniiqophaa'uu qbu.
- Fedhii,umriifi garaagarummaa dhuunfaa barattootaa kan giddugaleeffate ta'uu qaba.
- Hawwataa ta'ee kan dhiyaatufi dogoggora maxxansaa irraa bilisa ta'uu qaba.

Akkaatuma kanaan kitaabni barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaasilabasii barnootaa irratti hundaa'uun qabiyyeewwan kanneen akka dandeettiiwwanii,hiika jechootaafi caaslugaa akkasumas,ogbarruuwwan adda addaa kanneen akka afoolaa,asoosamaa,caacculee asoosamaafi garaagarummaa asoosamaafi alasoosamaa barsiisuurratti xiyyeeffatee hojiirra oolee faayidaa guddaafi bal'aa kennaa jira.

2.1.2.2.1.Kitaaba Barataa Keessatti Qabiyyeen Barnoota Afaanii Wantoota Guuttachuu Qabu

Kitaabni barataa barnoota afaanii wantoota dhugummaafi haqummaa kitaabichaafi kaayyoo barnootichaa mirkanneessuu danda'an wantoota kanneen akka dhugummaa qabaachuu,salphaa ta'uu,daangaa qabaachuu,iftoomina qabaachuu,barbaachisummaa qabaachuu,hunduma galeessa

kan ta'e, barattoota wajjiin kan deemu ta'uu, barattoota sana biratti kanbeekkame ta'uu qaba.yaada kana cimsuun beekaan Swan cited in Thorn(1999:32)yooibsu,kitaaba barataa keessatti qabiyyeen barnoota afaanii tokko wantoota kanaa gaditti tarreeffaman ofkeessatti guuttatee qabatee argamuuqaba.Isaanis:

Dhugummaa qabaachuu qaba.Kunisqabiyyeen ifaafi karaa sirriin kan dhiyaatu ta'uuqaba.Qabiyyeen dhiyaatu tokko sirriidha kan jechuu dandeenyu haala dubbataan afaan sanaa itti tajaajilamuutti kandhiyaatu yoo ta'eedha.Sababis,seerri afaan tokkoo inni dhugaan dubbataa fayyadama afaan sanaa bira wanta jiruufidha. Kanaaf dhugooma qaba kan jennuufi akkaataa hawaasni afaan sana fayyadamu itti dubbatutti yommuu ta'e kan dhugooma qabaatu jechaadhaEdge(1993).

Barbaachisummaa qabaachuu qaba.Beekkumsa,dandeettiiwwan afaanii, fedhii, umrii, muuxannoofi kennaa adda addaa barattoota sanaafi kaayyoowwan barnoota afaanii sana fiixaan baasuuf qabiyyeewwan barbaachisaa ta'aniifi sadarkaa barattoonni irra jiran waliin kan madaalan filachuun barbaachisaa akka ta'e ibsa.Harmer(1987) kanamalees, qabiyyeewwan barattoonnii seera afaanii sanarratti kaasaniif deebii kennuu danda'uu qabaatuu qaba. Dabalataanis, rakkoo barattootaa caasluga wajjiin walqabatee ka'uuf furmaata kan laatu,akkasumas,kan barattoonni sadarkaa sanatti barachuu qaban ta'uufi ta'uu dhabuu isaanii addaan baasee kan agarsiisu ta'uu qaba jechuudha.

Hunda-galeessummaa qabaachuu qaba. Kana jechuun dandeettiiwwan afaaniifi qabiyyeewwan caaslugaa jiraniif xiyyeeffannoo walqixa kennuu qabaata.

Haalafi fedhii barattoota waliin kan deemu ta'uu qaba.Kunis,dandeettii barattootaa, seendeebee barattoota sanii,fedhii barattootaa,kaayyoo barnoota afaanii,yaaxina barumsaafi afaanii wajjiin kan deemuu ta'uu qaba.Fedhii barattootaa yoo jennu barataa afaan tokkoffaatti moo barataa afaan lammaffaatu barata,umrii isaaniis beekuun barbaachisaadha.Akkasumas,qabiyyeen barnoota sanaa fedhii barattoota baratan sanaa kan giddugaleeffate ta'uu qaba jechuudha.

Daangaa qabaachuu qaba.Seerri afaanii afaan sun daangaa qabaachuu qaba yemmuu jennu, afaan sana iddoofi haala akkamii keessatti akka tajaajilamuu dandadeenyufiiddoo itti tajaajilamuu hinqabne erga ibsee booda kan nu tajaajila jedhe sana daangessuu qaba.Sababni isaas seera afaan tokkoo iddoo itti tajaajilamnuufi hin tajaajilamne jira waan ta'eefidha jechuudha.

Beekkamaa ta'uu qaba. Barattoota sana birratti qabiyyeen afaan barsiifamuu beekkamaa ta'uu qaba yoo jennu, barattoonni caasluga afaan isaanii waan beekaniif wanti haaraan isaan baratan hinjiru. Akkasumas, wanta haaraa barsiisnus hinjiru. Asirraa wanti hubachuu qabnu barattoota seera afaanii kamiyyuu osoo hin barsiisin dura wanti beekkamuu qabu, waa'ee barataa sanaati. Caasluga kan barsiisnu waan barattoonni beekanitti waan dabaluu malee waan isaan hin beekne haaraa barsiisuuf miti.

Salphaa ta'uu qaba. Qabiyyeen afaan barsiifamu tokkoo karaa salphaa ta'ee barattoonni hubachuu danda'aniin dhiyaachuu qaba malee walxaxaa ta'ee dhiyaachuu hin qabu. Kana jechuunis, haala barattootaaf galuu qabuun dhiyaachuu qaba jechuu dha. jechoota yookaan, ibsa seerluga afaanii barbaachisaa hitaane keessaa hambisuun wanta ibsamuu barbaaddame qofarratti xiyyeeffachuun ibsamuu qaba. Kunis, ibsa kennamurraa eegalee hanga shaakalaafi gilgaala kennamaniitti haala salphaafi barattoonni hubachuu danda'aniin dhiyaachuu qaba.

Ifa ta'uu qaba. Gilgaalli, qajeelfamnifi fakkeenya dhiyaatu sun ifaafi kan nama hinshakkisiisne ta'ee dhiyaatuu qaba. Barattoota hubachiisuuf kan nama rakkisu ta'uu hin qabu. Ifaafi barattoonni dafanii kan hubatan ta'uu qaba.

Akkasumas beekaan, Cook, G. (2003) akka jedhutti, Gahee xinqooqa hujoo keessaa inni bu'uuraa mala baruu-barsiisuu, haala dhiyeessa qabiyyee barnootaafi tarsiimoo barachuu afaaniifi kkf hundeessuufi hojiirra oolchuu dha. Bifuma kanaan xinqooqni hujoon qajeelfamarratti hundaa'ee dandeettiiwwan afaanii barsiisuudhaaf qabiyyeewwan sadarkaalee adda addaatti barataman sakatta'uudhaan adda baasee qopheessa. Dndeettiiwwan afaanii sadarkaalee adda addaatti barataman barataan gabbifachuu akka danda'uuf akka tajaajilummaa isaaniitti dandeettiiwwan afaanii afran (4), dhaggeeffachuu, dubbachuu, dubbisuu, barreessuu akkasumas, dandeettiiwwan xiqooqaa kanniin akka caasluga, ogbaruufi hiika jechootaa akka barnootaaf tolutti walkeessa makuun yookaan adda adda qooduun akka tajaajilaman godha. Kunis, kan ta'u silabasi barnootaa bu'uura godhachuudhani. Kitaabnibarataa burqaa gilgaalota qabiyyeen garagaraa ittin shaakalamuuti. Akkasumas, ciicata barataan qabiyyeewwan garagaraa keessatti argatu meeshaalee sirna barnootaatiin qophaa'u keessatti qindaa'uun dhiyaachuu qaba.

Dimshaashumatti qabiyyeewwan kitaaba barnootaa kan barataa keessatti qophaa'aan wantoonni akka: shaakalootaa ,gilgaalotaa, hiika jechoota, caaslugaafi wayittii barnootaa kan bu'uura godhachuun walsimannaadhaan kan qophaa'anii dhiyaatan ta'uu qaban.

2.1.2.3. Qajeelcha Barsiisaa

Meeshaalee sirna barnootaa keessaa qajeelchi barsiisaa isa tokko dha. Innis silabasii bu'uura godhachuudhaan kan qophaa'uu dha. Akkuma maqaa isaarraa hubatamutti qajeelchi barsiisaa barsiisaan tokko akkaataa kamiin mala baruu-barsiisuu sirrii ta'e tokkoofi daandii sirrii ta'e tokkorra akka deemu taasisa. kunis deebii gilgaalotaa, kaayyoo, qabiyyee, mala baruu-barsiisuurratti odeeffannoo barbaachisaa ta'an barsiisaaf kennuun haala baruu-barsiisuuf deeggarsa taasisan. Dabalataanis, deebii gilgaalotaafi shaakaloota adda addaa dhiyeessuufi meeshaalee deeggarsa barnootaa eeruun kaayyoo barnootichaa fiixaan baasuurratti hojii baruu-barsiisuu kan deeggaru akka ta'e Qajeelcha Barsiisaa Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 12ffaa Fuula(v) ni ibsa.

Akka ibsa barreeffama kanaa oliitti qajeelchi barsiisaa silabasii barnootaarratti hundaa'ee kan qophaa'ee dhiyaatu yammuu ta'u, kan qophaa'uufis akkaataa baruu-baruu barsiisuurratti barsiisotaaf ibsaafi deeggarsa kennuu dha. akkasumas, yaadannoo kennuudhaan barsiisonni qabiyyeewwan kaayyooleefi mala baruu-barsiisuu garagaraa eeraman dandeettiifi beekkumsa qaban waliin muuxannoo duraan horataniin walqabsiisuun fedhii barattoota isaanii waliin walsimsiisuun akka tajaajilaman haala mijeessaafi. Kanarraa kan ka'e qajeelchi barsiisaa qophaa'u tokko walsimannaa qabiyyee barnootaafi wayitti barnootaa ofkeessatti hammachuun isaa dirqama ta'a. Dabalataanis, maloonni baruu-barsiisuu ,qabiyyee barnootaa duukaa walsimatee dhiyaatuu qaba. Malleen baruu-barsiisuu kunneen qabiyyee barnootichaa hojiitti jijjiiruufi kaayyoo barnootichaa kan fiixaan baasan ta'uutu isaanirra jiraata. Kana malees, malleen baruu-barsiisuu kunneen haala walsimateen yookiin wal unateen meeshaalee sadan sirna barnootaa keessatti dhiyaatuu qabu. Qabiyyeewwan qajeelcha barsiisaa keessatti qophaa'an meeshaalee deeggarsa barnootaa, wayitti barnootaa, kaayyoon barnootaafi malleen baruu-barsiisuu waliin wal unateeyookaan walsimatee yoo hin qophaa'uu baate barsiisota irratti dhiibbaa fiduu danda'a. yookaan guufuu ta'uu danda'a. Kunis barsiisonni qabiyyee barnootaa barattoota isaanii barsiisuu danda'an osoo hin barsiisin dhiisuu danda'u. Kanarraa kan ka'e qabiyyeen barnootaafi wayittiin barnootaa, meeshaaleen deeggarsa barnootaafi malleen baruu-barsiisuu yoo

walsimatani qophaa'aan barsiisota barsiisan sanaaf mijataa akka ta'e beekaan Gettinger(1989:115)haalan ibsa.Ibsa kanarraa wanti hubatamu qajeelchi barsiisaa kaayyoo sirna barnootaa fiixaan baasuuf kaayyoo barnootaa ka'uumsa taasifachuun kan qophaa'uufi barsiisota barnooticha barsiisan sanaaf haala mijataa kan uumuufi kan deeggarsa taasisuuf ta'ee qophaa'uu akka qabu ibsa.

2.1.3. Maalummaa Walsimannaa

Walsimannaa jechuun meeshaalee barnootaa kanneen akka silabasii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti qabiyyeewwan walta'anii wal unatanii galma tokkoof yoo dhaabbatan jechuudha.Kunis qabiyyeewwan meeshaalee barnootaa sadan kunneen yoo walfakkaate,galmi isaaniis yoo tokko ta'e walsimannaan jira jechuu dha.Kitaabni barataafi qajeelchi barsiisaa silabasii barnootaa duuba walsimatee deemuu isaa madaalliin irratti gaggeeffamuu akka qabu yookaan madaallamuu akka qabu Dublinifi Olshtain (1986:29) ni ibsu.Meeshaaleen sadan kuniin madaallamanii kan walsimatan yoo ta'an hojiirra ooluu akka qaban,kan walhisimanne yoo ta'an ammo sadan isaaniyyuu garagaratti sakatta'uufi sababoota adda adda ta'aniif adda baasuun akka barbaachisu ibsu.

2.1.3.1. Walsimannaa Meeshaalee Barnootaa

Meeshaaleen barnootaa sadan kan jedhaman silabasii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaati.Meeshaalee kanneen ilaalchisee Dublinifi Olshtain (1986)akka ibsanitti, kitaabni barataa kan qophaa'uu qabu silabasii barnootaa ka'umsa taasifachuudhaan akka ta'e ibsu.Kitaabni barataa yammuu qophaa'uu,qabiyyee kaayyoo,malleen baruubarsiisuu,madaallii,meeshaalee deeggarsa barnootaafi wayittii barnootaa waliin walsimachuun qophaa'uu qabu.qajeelchi barsiisaa akkasuma. Meeshaaleen sadan kunneen haala walsimataniin qophaa'uu qabu jechuudha.Barbaachisummaan walsimannaa meeshaalee barnootaa sadanii barattootni qabiyyee garagaraa akka hinbaranneefi kaayyoon sirna barnootaa akka hinfaallofneefi dha.

Kitaabni barataafi qajeelchi barsiisaa silabasii barnootaa duuba walsimatee deemuu isaa madaalliin irratti gaggeeffamuu akka qabu yookaan madaallamuu akka qabu Dublinifi Olshtain (1986:29) ni ibsu.Meeshaaleen sadan kuniin madaallamanii kan wasimatan yoo ta'an hojiirra ooluu akka qaban,kan walhisimanneyoo ta'an ammo sadan isaaniyyuu garagaratti sakatta'uufi sababoota adda adda ta'aniif adda baasuun akka barbaachisu ibsu.Eega silabasiin barnootaa

qophaa'ee booda fedhiin barattootaa haarawaafi malli baruu-barsiisuu kan biroo kan mul'atu yoo ta'e kitaabni barnootaa kan barataafi qajeelchi barsiisaa qophaa'u silabasi barnootaa irraa akka adda ta'u yookaan,faallaa sanii silabasi barnootaa hojiirra oolchuu akka hin danda'ame yoo ta'u,silabasiin,kitaabni barataafi qajeelchi barsiisaa adda adda ta'uu akka danda'an ibsu.Kaanaafuu meeshaaleen sirna barnootaa sadan madaallamanii kan wal hinsimannee yoo ta'an irra deebi'amanii qophaa'uun barbaachisaa akka ta'e hayyoonni ibsani jiru.

Akkasumas,Dammaqaa(1989:30)Richards wabeefachuun akkaataa walsimannaa meeshaalee barnootaa(silabasiifi kitaaba barnootaa kan barataa) yammuu ibsu."Hojiindursaa haala baruufi barsiisuu silabasi barnootaa qopheessuu dha.Sana booda kaayyoo silabasichaa bu'uureffachuun meeshaalee baruufi barsiisuuf oolan qopheessanii barsiisotaafi barattoota waliin hojiirra oolchuu dha."jechuun ibsa.Akka ibsa kanaatti silabasiin kitaaba barnootaa kan barataa dursee qophaa'a.Sababni isaas kitaabni barnootaa kan barataa kayyoo silabasi ka'uumsa taasifachu walsimatee qophaa'aa waanta'eefi.Sana booda ammo haala walsimannaa meeshaalee kanneenii madaaluudha.Meeshaaleen kunneen walsimatani qophaa'anii jiru yoo ta'e hojiirra oolchuun ni danda'ama jechuudha.Garaagarummaanisaanii yoo xiqqaa ta'e ammo adeemsa keessa madaalaa deemuun hojiirra oolchuun akka danda'amu agarsiisa.Garuu walsimannaa dhabiinsi isaanii kan baay'ate yoo ta'e irra deebi'anii qopheessuun barbaachisaa akka ta'e ibsa.

2.1.3.2. Walsimannaa Meeshaalee Sirna Barnootaa

Meeshaaleen sirna barnootaa kutaa murtaa'e tokko keessatti argaman walsimatani walduukaa deemuun isaanii daran barbaachisaadha.Akkuma beekkamutti meeshaaleen sirna barnootaa kan isaan qophaa'aniif kaayyoo sirna barnootaa tokko fiixaan baasuufi.Meeshaaleen kunniin kaayyoo garagaraa ofkeessatti hammatanii kan qophaa'an yoo ta'an,kan kutaa tokkoof qophaa'an osoo hin taane kan kutaa garagaraatiif qophaa'an fakkaatu malee.Kanarraa kan ka'e meeshaaleen kunneen waltumsuu,walcimsuufi haalaan waldeeggaruu qabu.Sababni isaas,walsimannaan qabiyyee meeshaalee barnootaa daran barbaachisaadha waan ta'eefi.Sababoonni walsimsiisuun barbaachiseefis,qabiyyeewan meeshaaleewwan barnootaa kanneen keessatti dhiyaatan hammam qindoominaafi walsimannaa akka qabaniifi kanneen akka dandeettiwwan afaanii afran, ogbaruwwan, caaslugaafi hiika jechoota kitaabicha keessatti walsimannaan argamuusaanii, akkasumas gaaffileen kitaabicha Keessaa bahan ulfaatoo ta'uu isaanii,dubbiichi kitaaba keessaa ulfaata ta'usaa, fakkiiwwan kitaabicha keessatti dhiyaatan ammam aadaa,safuu,duudhaa hawaasa

naannoo wajjiin deemuu isaaniifi qabiyyeewwan gilgaalota kitaabicha keessaa walta'anii walsimannaan argamuu isaanii sakatta'uun bira gahuun rakkoo mul'ate eeruuf,waan nama dandeesisuufidha jechuudhaMc.Donugh and Show(1993).

Kana malees, meeshaalee sirna barnootaa keessatti bal'inni qabiyyeewwan barnootaa,malleen baruu-barsiisuufi meeshaaleen deeggarsa barnootaa wajjiin walsimatee dandeettiifi umrii barattootaa waliin kandeemu ta'uu qaba.Dabalataanis,kaayyoon barnootichaa fedhii barattootaa waliin kan walsimatee deemuufi haala naannoo waliin walsimatee deemuu,kanamalees,duudhaa,aadaa, hawaasaafi jechoota safuu eeguu keessatti xiyyeeffannoon deemuu qaba.Akkasumas,afaan baratamu afaan waalta'aa kan looga maraaf ta'u hammatee qabiyyeen meeshaalee sirna barnootaa walsimannaan/wal unannaan dhiyaachuun barbaachisaadha jechaa dha.Nunan.D(1992) Akka ibsa beekaa kanarraa hubatamutti qabiyyeen barnootaa qophaa'u tokko bal'inni qabiyyee,malleen baruu-barsiisuu,umriin barattootaa, kaayyoon barnootichaa haalli naannoo,aadaan, duudhaan, fedhiifi safuun hawaasaa walsimatee deemuun barbaachisaa akka ta'e hubatama.

Dimshaashumatti walsimannaan qabiyyee meeshaalee barnootaa kutaa murtaa'aa tokko keessatti argamanwal unatanii walfaanaa deemuun barbaachisaa akka ta'e beektonni ni ibsu.Akkasumas,kaayyoon barnootichaa fedhii barattootaa waliin wal unatee deemuufi haala naannoo waliin wal unatee deemuu qaba.Kana malees,aadaa uummataafi jechoota safuu eegee dhiyaachuu keessatti xiyyeeffannoon jiraachuun isaa barbaachisaa akka qabu hubanna.

2.1.3.3. Walsimannaa Qabiyyee Meeshaalee Barnootaa

Qabiyyee meeshaalee barnootaa walsimsiisuun faayidaaolaanaa qaba.Kunis meeshaalee barnootaa afaanii walsimsiisuu kessatti walsimsiisuun haala barattootaa,aadaa,duudhaa, naannoofi safuu hawaasichaa sirriitti beekuuniifi eeguun barbaachisaadha.Walsimannaan kun ammo qophii meeshaalee barnootaa keessatti gahee guddaa qaba. hayyoonni yeroo wantoota walsimsiisan wantoota garagaraa xiyyeeffannoo keessaa galchuunbarbaachisaa akka ta'e ibsu.

Meeshaalee barnootaa keessatti dhimmoonni akka qabiyyeewwanii bal'inni isaanii, malleen baruu- barsiisuu mijataa ta'uu isaaniifi qabiyyeewwan barnootaawajjiin walsimatee,fedhii, dandeettiifi umrii barattootaa wajjin kan deemu yoo ta'e faayidaa olaanaa qaba. Dabalataanis meeshaalee barnootaa walsimsiisuu keessatti kaayyoon barnootichaa fedhii barattootaa waliin

deemuusaafi haala naannoo wajjin walsimee deemuu,akkasumas aadaa,safuu,duudhaafi jechoota safuu eeguu keessatti xiyyeeffannoo qabaachuu qaba.kana malees afaan baratamu, afaan waalta,aa ta'e, kan looga hundaaf ta'u ofkeessatti hammatee qabiyyeen meeshaalee barnootaa walsimsiisuun barbaachisaafi faayidaa akka qabu hubatama.Nunan(1992).

Dimshaashumatti ibsa kana irraa wanti hubatamu, qabiyyeen meeshaalee barnootaa yammuu walsimu, bal'inni qabiyyee, malli baruu-barsiisuu, haalli barattootaa, kaayyoon barnootichaa, haalli naannoo,aadaan duudhaa,safuu hawaasichaa, afaan waalta'aa ta'uufi sansakaafi haalli dhiyaatina barnootaa akkaataan barsiisaan itti barsiisu hundi haalli walsimannaa isaanii xiyyeeffannoo argachuun isaa faayidaa guddaa akka qabuudha hubanna.

2.1.4.Faayidaa Meeshaalee Barnootaa hala baruu-barsiisuu keessatti

Gaheen meeshaalee barnootaa sadan haala baruu barsiisuu keessatti daran olaanaadha.Kunis adeemsa baruu barsiisuu galmaan ga'uuf meeshaaleen barnootaa kunneen gahee guddaa waan qabaniif. Gaheen isaanii kunis namni tokko afaan akka beeku taasisa.Namni tokko immoo afaan ni beeka kan jennuun wantoota lama ilaaluudhaani.Isaanis: dandeettiiwwan afaaniifi beekumsa afaaniiti. Dandeettiiwwan afaanii isaan bu,uuraa kan jedhaman dhaggeeffachuu, dubbachuu, dubbisuufi barreessuu yommuu ta'an,dandeettiiwwan kunneenbaruufi barachuudhaan kan argamaniidha. Dubbachuufi dhaggeeffachuun dandeettiiwwan maatiifi naannoorra baruun argannu yoo ta'an,dubbisuufi barreessuun immoo mana barumsaarraa dandeettiiwwan baratamaniidha. Kanaafuu meeshaaleen barnootaa kanneen sirna barnootaa keessatti hammatamanii qophaa'an kanneen akka silabasii, kitaaba barataafiqajeelchi barsiisa akkasumas galmeewwan jechoota sadarkaa adda addaatiin argaman namni tokko beekumsas ta'ee dandeettiiwwan afaanii kanneen dagaagfachuuf tumsi isaan qaban cimaa akka ta'e beektoonni ni ibsu.

Akkasumas,meeshaleen barnoota inni biraa qajeelcha barsiisaa yommuu ta'u kitaaba barataarratti hundaa'uun kan qophaa'uudha. Kan inni qophaa'uufis yaadolee tokko tokko irratti barsiisotaaf ibsaafi yaadannoo kennuudhaan barsiisonni kaayyolee, wayitii,qabiyyeewwanfi malleen baruu-barsiisuu adda addaa eeraman muuxannoo isaanii, dandeettii isaanii, beekumsaafi fedhii barattootaa isaanii waliin walsimsiisanii akka itti fayyadaman haala mijeessuufi.Kanbiraa yaaduma kana cimsuunAdaanee (2013:7) Heinich, waabeffachuun gahee meeshaalee barnootaa yoo ibsu,

Meeshaaleen barnootaa sadarkaa kamirrattuu kennamu haala itti odeeffannoo barnootaa toora gale ykn caalaatti akka hubataniif qindaa'e barataa bira gahuun bu'a qabeessa kan taasisuudha. Kana malees, barnoota qabatamaa taasisuun qabiyyee barnootaa gola keessatti kennamu naannoo isaa waliin walsimsiisuun dhiyeessuun haala baruufi barsiisuu daran mijataa kan taasisuudha. Adeemsa hojii baruuf barsiisuu haalaan qabatama taasisuuf meeshaaleen barnoota qabiyyee barnootaa waliin deemanitti garagaaramuun caalaatti barnootichi faayyidaa akka qabaatu taasisa.

Akkuma ibsa kanarraa hubatamutti meeshaleen barnootaa beekumsaafi dandeettiiwwan afaanii gonfachiisuurratti meeshaagahee olaanaa qabu akka ta'e hubatama. Akkasumas, meeshaleen barnootaa kunneen akka odeeffannoon barnootaa barattoota bira dhaqqabu godha. Dabalataanis barnoonni kutaa keessatti kennamu haala naannoon keessa jirtuun walqabsiisuun barnoota sana sirriitti qabatamaa taasisa. Kanamalees, meeshaaleen barnoota afaanii tumsuu, deeggaruurra darbee wantoota afaaniin ibsuun hindanda'ammellee ibsuudhaan qabatamaa gochuuf akka oolaniif meeshaleen kunneen dandeettiiwwan afaanii afran barattootaa kan cimsaniifi dagaagsan cinaatti walta'iinsaafi guddina afaanichaa keessatti gahee guddaa qaba jechuudha. Akkasumas, barattoonni gara fuula duraatti dandeettiiwwan dimshaashaa akka horataniifi qorannoofi qo'annoo sadarkaa garagaraatti isaan muudatuuf akka isaan ofqopheessan deeggara. Akkasuma barattoonnis afaanicha haalaan akka baratan, akkasumas waa'ee beekumsaafi dandeettii afaanichaas haalaan akka horatan meeshaaleen barnootaa kunneen gahee guddaa qaban. Walkin (1982)

Dimshaashumatti meeshaaleen barnootaa sirna barnootaa keessatti hammatamanii qophaa'an silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa akkasumas, galmeewwan jechootaa sadarkaa garagaraarrattiif qophaa'aanii dandeettiiwwan afaaniis ta'ee beekkumsa afaaniitiif deeggarsi isaan taasisan olaanaa akka ta'eefimeeshaaleen barnootaa baruu-barsiisuu keessatti qabiyyeewwan barnoota afaaniigaragaraa hammatanii adeemsa barnootaa barattootaa kan deeggaran akkasumas hubannoofi gahuumsa isaanii foyyeessuu, cimsuufi dagaagsuurratti gaheen meeshaalee sirna barnootaa daran guddaa akka ta'e hayyoonni ibsuu isaaniitu hubatama.

2.1.5. Dhiibbaa Hanqina Walsimannaa Meeshaalee Sirna Barnootaa

Meeshaaleen sirna barnootaa kutaa murtaa'e tokko keessatti argaman yoo walsimataniis walduukaa deemuu baatan dhiibbaa qabaachuu danda'u. Dhiibbaan kun immoo mala baruu barsiisuu keessatti rakkoo uumuun isaa hin hafuu. Rakkoon kun immoo kan dhufuu danda'u walsimannaa dhabiinsa meeshaalee barnootaa irraa kan ka'e ta'uu danda'a. Meeshaaleen barnootaa hanqina walsimannaa yoo qabaataan dhiibbaan isaan mala baruu barsiisuu irratti qaqqabsiisan salphaa miti. Kunis barattoonni barnoota baratan san haalaan akka galmaan hingenye isaan taasisa.. Akkuma beekkamutti meeshaaleen sirna barnootaa kan isaan qophaa'aniif kaayyoo sirna barnootaa tokko fiixaan baasuufi. Meeshaaleen kunneenis, kan akka meeshaalee barnootaa sadan, mala baruu barsiisuu, meeshaalee deeggarsa barnootaa, iddoon itti baratan barsiisaan kkf. meeshaalee sirna barnootaa isaan muraasa. Haata'u malee, meeshaaleen sirna barnootaa kunnen walsimataniis yoo kan hindeemne ta'e mala baruu barsiisuu irratti muudaa fiduun isaanii hin hafu. Muudaan kunis barattoonni akka barnoota jibban godha. barataafi barsiisaan akka walii hingalle taasisa, kaayyoon sirna barnoota akka fiixa hinbaane godha. Kana malees, meeshaaleen kunniin kaayyoo garagaraa ofkeessatti hammatanii kan qophaa'an yoo ta'an, kan kutaa tokkoof qophaa'an osoo hin taane kan kutaa garagaraatiif qophaa'an fakkaatu malee. Kanarraa kan ka'e meeshaaleen kunneen waltumsuu, walcimsuufi haalaan waldeeggaruu qabu. Sababni isaas, walsimannaan qabiyyee meeshaalee barnootaa daran barbaachisaadha waan ta'eefi. Sababoonni walsimsiisuun barbaachiseefis, qabiyyeewan meeshaaleewwan barnootaa kanneen keessatti dhiyaatan hammam qindoominaaf iwalsimannaa akka qabaniifi kanneen akka dandeettiwwan afaanii afran, ogbarruuwwan, caaslugaafi hiika jechoota kitaabicha keessatti walsimannaan argamuusaanii, akkasumas gaaffileen kitaabicha Keessaa bahan ulfaatoo ta'uu isaanii, dubbisichi kitaaba keessaa ulfaata ta'usaa, fakkiiwwan kitaabicha keessatti dhiyaatan ammam aadaa, safuu, duudhaa hawaasa naannoo wajjiin deemuu isaanii qabiyyeewwan gilgaalota kitaabicha keessaa walta'anii walsimannaan argamuu isaanii sakatta'uun bira gahuun rakkoo mul'ate eeruuf, waan nama dandeesisuufidha jechuudha Mc. Donugh and Show (1993).

Kana malees, meeshaalee sirna barnootaa keessatti bal'inni qabiyyeewwan barnootaa, malleen baruu-barsiisuufi meeshaaleen deeggarsa barnootaa wajjiin walsimatee dandeettiifi umrii barattootaa waliin kandeemu ta'uu qaba. Dabalataanis, kaayyoon barnootichaa fedhii barattootaa waliin kan walsimatee deemuufi haala naannoo waliin walsimatee deemuu, kanamalees, duudhaa, aadaa, hawaasaafi jechoota safuu eeguu keessatti xiyyeeffannoon deemuu qaba.

Akkasumas, afaan baratamu afaan waalta'aa kan looga maraaf ta'u hammatee qabiyyeen meeshaalee sirna barnootaa walsimannaan/wal unannaan dhiyaachuun barbaachisaadha jechaa dha. Nunan.D(1992) Akka ibsa hayyuu kanarraa hubatamutti qabiyyeen barnootaa qophaa'u tokko bal'inni qabiyyee,malleen baruu-barsiisuu,umriin barattootaa, kaayyoon barnootichaa haalli naannoo,aadaan, duudhaan, fedhiifi safuun hawaasaa walsimatee deemuun barbaachisaa akka ta'e hubatama.Kana ta'uu baannaan rakkoowwan armaan olitti tarreeffaman sunneen mala baruu barsiisuu irratti dhiibbaa fiduun isaanii hin hafu.

Dimshaashumatti walsimannaan qabiyyee meeshaalee barnootaa kutaa murtaa'aa tokko keessatti argaman wal unatanii walfaanaa deemuun barbaachisaa akka ta'e hayyoonni ni ibsu. Walsimannaan jiraachuu baannaan muudaan mala baruu barsiisuu irratti muudachuun isaa hin hafu.Kana irraa kan ka'e rakkoon akka hin muudanneef meeshaaleen sirna barnootaa walsimatanii deemuu qabu.Akkasumas,kaayyoon barnootichaa fedhii barattootaa waliin wal unatee deemuufi haala naannoo waliin wal unatee deemuu qaba.Kana malees,aadaa uummataafi jechoota safuu eegee dhiyaachuu keessatti xiyyeffannoon jiraachuun isaa barbaachisaa akka qabu hubanna.

2.1.6.Madaallii Meeshaalee Barnootaa

Maalummaan madaallii meeshaalee barnootaa kan ibsamu meeshaaleen barnootaa sadarkaa isaa eeggatee kutaa tokkoof ni madaala jedhamee beektota barnootaatiin kan qophaa'aan yammuu ta'an qabiyyeewwan barnootaa yookaan dameewwan beekumsaa kan ofkeessatti hammatanii dha.Cunnings Worth (1981) Dabalaanis,hayyuun Allwright (1981) jedhamus akka ibsutti meeshaaleen barnootaa ,barsiisaan,barataaniifi meeshaaleen deeggarsa barnootaa wajjiin qaban adda baaseefi murteessee kan qabate madda odeeffannooti.

2.1.6.1.Barbaachisummaa Madaallii Meeshaalee Barnootaa

Meeshaalee barnootaa madaaluu keessatti meeshaaleen barnootaa baay'inaan argaman Silabasii, kitaababarataafi qajeelcha barsiisaati. Madaalliin madaallamus kan xiyyeeffatu ciminaafi hanqina meeshaaleen barnoota kunneen qaban irratti.Kanaafuu ciminaafi hanqina meeshaalee barnootaa addaan baasanii beekuuf yeroo yeroon madaalli gaggeessuun barbaachisa dha.Kunisfooyya'iinsaa barnootaafi mijaa'ina haala baruu barsiisuutiif tumsa guddaa waan qabuufi kennuufidha.

2.1.6.2. Gosoota Madaalli Meeshaalee Barnootaa

Meeshaalee barnootaa karaa gurguddoo laman madaalliin isaanii gaggeeffamu qaba. Isaanis, madaallii alaafi madaalliikeessaatti jechuun, Hayyoonni Mc. Donoughfi Shaw (1993) ibsanii jiru. Haala hayyoonni kunniin ibsanitti dhimmoottan madaallii alaafi keessaa keessatti hammataman ifatti lafa kaa'anii jiru. Kunis, madaallii alaa kan jedhamu uwwisa qola alaa jechuunis, gara fuulduraafi duubaatti argaman yoo ta'u, madaallii keessaa kan jedhaman ammo qindaa'inaafi dhiyaannaa qabiyyee barnootichaa kan ilaallatuu dha.

2.1.6.2.1. Madaallii Alaa.

Madaallin alaa meeshaalee barnootaa keessatti kan ilaallatu haala uwwisa meeshaalee kanaa duraa duuba isaati. Kanayommuu jedhamu meeshaa barnooticha osoo qabiyyee isaatii seenee hin ilaalin dura alli meeshaa maal akka fakkaatu madaaluu jechuudha. Dhimmoonni madaallii alaa jalatti madaalaman, qola (uwwisa) kitaabichaa kan nama hawwatu, ofitti nama harkisuufi haala odeeffannoo kennuu danda'uun qophaa'uu, suuraan irra jiru maal akka fakkaatan, hangi kitaabichaa fi tooftaan barreeffamaa barataa waliin deemuu, bara maxxansa isaa, baafata qabaachuu, madda kitaabaa gahaa qabaachuu, waraqaan irraa qophaa'e sadarkaa isaa kan eege, kitaabichi eenyuuf akka qophaa'e, kutaa kamiif akka qophaa'e, gatii kitaabichaa, seensi kitaabichaa qabiyyee kitaabichaa sirnaan ibsuufi nama kitaaba dubbisuudeemuuf mata dureen kitaabichaa keessaa jiran kana kana jedhee lafa kaa'uu isaafi akkasumas, gabateen qabiyyichaa qindoominni/walduraa duubni/ isaa sirrii tau'uufi dhimmoottan kkf hammataman kunniin qaama madalli alaa jalatti jiraniidha. Mc. Donough shaw, (1993).

Dimshaashumatti akka ibsa hayyoota kanaatti madaalliin alaa yammuu gaggeeffamu qaamni madaalli alaa jalatti argaman; yeroo madaalliin gaggeeffamutti wantoonni hubannoo keessaa galuu barbaachisan qola kitaaba gubbaatti wantoota argamanirra ka'a. Kunis madaalliin alaa yammuu gaggeeffamu ulaagaalee armaan gadii irratti xiyyeeffachuu qabu irraa hubatama.

Qolli kitaabichaa akkaataa nama hawwatuufi odeeffannoo kennuu danda’uun qophaa’ee jira?

- Bara maxxansaa qabaa?
- Baafatni haalaan qophaa’ee taa’ee jiraa?
- Gatiin kitaabichaa kaa’amee jiraa?
- Hiikaan jechootaa ifatti kaa’amee jiraa?
- Boqonnaalee jalatti matadureewwan ifatti taa’anii jiruu?

2.1.6.2.2. Madaallii Keessaa

Madaalliin keessaa, faallaa madaallii alaa ta’ee kitaaba barnootaa tokko kaayyoo qophaa’eef irratti hundaa’uun qabiyyee isaa gadifageenyaan madaaluudha. Kunis, akkaataa dandeettiiwwan afaanii afran ittiin dhiyaatan madaalu, qabiyyeewwan dhiyaatan walfakkaataa ta’u, qabiyyeen isaa silabasiifi qajeelcha barsiisaa waliin walsimannaa qabaachuu, dandeettiiwwan kun walqixa walgitiinsaan meeshicha keessatti argamuu, haala qindoominaafi walsimannaan caas-lugniifi hiikni jechootaa ittiin dhiyaate madaluu sadarkeessuufi tartiibessuun isaa sadarkaa barattootaa waliin kan deemuudhaa? kaayyoon barnootichaa ifatti taa’uu, fedhii barattootaa garaa amantaa, aadaa, saalaafi dandeettii afaan isaanii giddugaleessa kan godhate ta’uu. gilgaalichi kitaaba keessaa jiran mijatoo ta’uufi barattoonni dhuunfaadhaan/gareedhaan kutaa keessatti hojjachuu danda’uu isaa/isaanii, qabiyyeen dhiyaate salphaarraa gara cimaatti, waan beekkamurraa gara waan hinbeekkameetti qindaa’uu, dhugummaa qabaachuu, faayidaa inni hawaasaa yookaan naannoosaniif kennu, kitaabichi jechoota waalta’oo fayyadamuusaafi meeshaan barnootaa kun haala dhiyeenna barnoota garagaraatiif mijaa’oo ta’uu isaafi qabiyyeewwa kitaabichaa duraa duubummaa eegee hariiroo dalgeefi olgadee qabachuun kan ittiin madaalamu madaalli keessatiiniidha jechuudha. Mc. Dououghfi Shaw, (1993)

Dimshaashumatti yoo madaalliin keessaa gaggeeffamu ulaagaalee kanaa gadiitiin xiinxalamuu qabu. Isaanis:

- Qabiyyeen dhiyaate walfakkaataa qabaa?
- Qindoominaafi walsimannaa qabaa?
- Kaayyoon barnootichaa ifatti kan taa’eedhaa?

- Gilgaalichi kitaaba keessaa barattootaaf mijatoodha?
- Qabiyyichi duraa duuba qabaa?
- Qabiyyeen dhiyaate umrii,saalaafi aadaafi amantaa barattootaafi kkf faana deemaa?
- Qabiyyeen salphaarraa gara cimaatti ,waan beekkamurraa gara waan hinbeekkameetti deemaa?
- Qabiyyeen isaa silabasiifi qajeelcha barsiisaa waliin walsimatee dhiyaatee jiraa?

Wayitiileen barnootaa bifa walsimannaa qabuun qabiyyee meeshaalee sadaan keessattuu bifa walsimataniin dhiyaatanii jiru?

2.2. Sakatta'a Barruuwwan Walfakkii

Qo'annoowwaniifi Qorannoowwan meeshaalee barnootaa irratti gaggeeffaman keessaa kanneen mata duree qorataatiin walitti dhiyaaturratti kanneen gaggeessan keessattuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa gargaaraa qaaccessuu ilaalchisee hayyoonni yeroo adda, addaatti qo'annoofi qorannoo adeemsisanii jiru. Kanneen keessaa tokko Gurmeessaa(2015)"Qaaccessa Caasaa jechaafi hima Afaan Oromoo kitaabilee barnootaafi kitaabilee wabii"jedhurratti qorannoo gaggeesse caasaa jechaafi hima Afaan Oromoo dhiyeessurratti kitaabilee barataa, qajeelcha barsiisaa kutaa 9ffaafi kitaabilee wabii furtuufi bantuu haaraa keessatti hanqinoota adda addaa caasaa jechaafi himaarratti akka mul'atu argannoo isaa keessatti ibsee jira.Qoratichi hanqinoota argannoo isaatiin ibseefis yaada furmaataa eeree jira.Kanaafis,qopheessitoonni meeshaalee barnootaa dhimmoota caasaa jechaafi himaarratti xiyyeeffannoo ol'aanaa taasisuu akka qaban ibseejira.Kan biroo ammo qorannooMulugeetaa.(2012), "Qaaccessa Dhiyaanna Qabiyyee Jechootaafi Himootaa Kitaaba Barataa Afaan Oromoo Kutaa 10ffaaKeessatti."mata duree jedhurratti qorannoo gaggeessee yaada argannoo isaa gadifageenyaafibal'inaan ibseera.Akkaataa argannoo isaatiinis jechaafi himaa Afaan Oromoorratti hanqinoonni dhiyaannaarratti jiraachuu isaaniibseera.Akkasumas kitaaba barataa Afaan Oromootiif dhiyaate keessatti qabiyyeen jechaafi himaa gamaa uumama jechootaa, hormaata jechootaa, garaagarummaafi tokkummaa jechaaf dhamjechaa, garee jechootaa, himootaafi qooddii himootaa ilaalchisee qabxiileen dhiyaatan muraasa ta'uu isaafi gahaa ta'uu dhabuu isaa argannoo isaatiin

argateera.Yaada argannoo isaarraa ka'uun yaada furmaatas ibseera. kunis qopheessitoonii kitaabicha yommuu qopheessan ulaagaalee meeshaaleen barnootaa tokko guutee diyaachuu qabuxiyyeeffannoo keessaa galchuun qopheessu akka qabaatan haalaanibsee jira.

Akkasumas,kaayyoo jechoota horachuu keessatti bifa jechoonni ittiin uumaman, horsiifamaniifi tajaajilan akkasumas himaafi akaakuun himaa haala qindaa'aa ta'een kitaaba barnootaa kan barataa keessatti adda baasanii dhiyeesuun akka barbaachisu ibsee jira.

Qorannoon Gurmeessaa (2015)fi qorannoon Mulugeetaa(2012) tokkummaafi garaagarummaa qaba.Tokkummaan isaanii qorannoon lamaan isaaniiyyuu kan xiyyeeffatu caasaa jechaafi himaa qaaccessuurratti ta'uusaati.Garaagarummaan isaanii Gurmeessaan (2015) kitaaba barnootaafi qajeelcha barsiisaa kutaa 9ffaan ala dabalataais kitaabilee Furtuufi Bantuu haaraa qaaccessuurratti kan xiyyeeffate yammuu ta'u,Mulugeetaan (2012) ammo kitaaba barnoota kutaa 1offaa qaaccessuurratti xiyyeeffachuun kan dhiyeesse ta'uusaati hubanna.

Kanbira qorannoo Tsiggee (2017)"Xiinxala walsimannaa qbiyyee silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9ffaa irratti xiyyeeffate"mata duree jedhurratti qorannoo gaggeessitee jirti. Akkaataa argannoo isheetiin hanqinaalee mul'atan eertee jirti.Kunis qabiyyeewwan tokko tokko silabasii keessa jiraatan illee kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessa haala walsimannaa qabuun jiraachuu dhabuu,Gaafilee kitaaba barataa keessatti dhiyaataniif deebiin isaanii walsimannaan qajeelcha barsiisaa keessatti jiraachuu dhabuu,Gaafileen keessa deebii qajeelcha barsiisaa keessatti dhiyaate walsimannaan kitaaba barataa keessaa dhabamuu,Kaayyoon qabiyyeewwanii walsimannaan jiraachuu dhabuu argannoo isheetiin eertee jirti.Qoratittiin hanqinaalee mul'ataniif yaada furmaataas keessee jirti.Yaadni furmaataa isheen keesses,qaamooleen dhimmi ilaalu,hayyoonni afaanii,qopheessitoonni sirna barnootaa afaaniirraa eegalee qaamoleen barnootarratti hojjetan sadarkaa sadarkaan jiran yeroo yeroon walsimannaa meeshaalee barnootaa madaaluu,hordoffii walirraa hincinne taasisuufi foyyaa'insa qorannaan deeggarama osoo taasisanii gaaridha.furmaata jettu eertee jirti.

Qorannoo Tsiggee(2009) qorannoowwan kanaa olitti gaggeeffaman irraa wanni adda ishee taasisu,xiyyeeffannoon qorannoo ishee caasluga qofarratti osoo hintaane walsimannaa qabiyyeewwan silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa irratti kan gaggeeffamu ta'uu isaati.Qorannoon kanaa olii garuu caasluga Afaan Oromoorratti xiyyeeffachuun kan

gaggeeffamee dha.Qorannoowwan kunneen marti isaaniyyuu amma tokko walfakkeenya qabaachuu agarsiisa.

Kanamalees qorannoo Tsiggee (2009)gaggeessiteefi qorannoon qorataan gaggeesse kun matadureen isaanii walfakkaataa ta'anillee kutaa adda addaa irratti gaggeeffamuu isaatiin adda.Akkasumas,qaawwaa isheen gama walsimannaa qabiyyeewwan silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaan dhiyaate xiyyeeffannoo itti kennitee ilaaluu dhabuun mul'ate kana qorataan guutuuf qorannoo gaggeeffameedha.

Kan biraaammo qorannoo Gaaddisaa(2016)mata duree “xiinxala walsimannaa qabiyyee silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa barnoota kutaa 10ffaarratti xiyyeeffate”jedhuurratti qorannoo gaggeessee jira.Akkaataa argannoo isaatiin hanqinaalee mul'atan eeree jira.Isaanis,hanqinaaleen walsimannaa hiika jechootaa jiraachuu, qabiyyeewwan dhiyaatan walsimsiisuun yaadannoofi ibsa dabalataa kennuu dhabuu,gaaffileewwan tokko tokkof deebiin sirrii qajeelcha barsiisaa keessatti kennamuu dhabuu argannoo isaatiin ibseera.Qoratiichi hanqinaalee mul'ataniif yaada furmaataas kaa'eera.Yaadni furmaataa kaa'amanis, qopheessitoonni kitaaba barnootaa haala walsimannaa qabiyyee barnootaa walunachiisuun dhiyeessuurratti xiinxala gadifageenyaa taasisuu,gulaaltonni meeshaalee kanneen xiyyeeffannoo guddaa gochuun ciminaan sakatta'uun rakkoofi hanqinoota jiru yreootti furuu danda'utu irraa eeggama.yaada furmaataa jedhu ibseera.

Akkasumas,qorannoo Tsiggee(2009)fi qorannoo Gaaddisaa(2016) gaggeeffame irratti wanti adda isaan taasisuufi walisaan fakkeessu jira.Tokkummaan isaanii lamaan isaaniyyuu mata duree walfakkaataa irratti qorannoo gaggeessuu isaanii yammuu ta'u,garaagarummaan isaanii ammo kutaa adda addaa irratti qorannoo gaggeessuu isaaniiti.

Kanamalees,qorannoo Tsiggee (2009),qorannoo Gaaddisaa (2016)fi qorannoo qorataawanti tokko isaan taasisuufi adda isaan taasisu jira.Tokkummaan isaanii sadeen isaaniyyuu mata duree walfakkaataarratti kan gaggeeffame yammuu ta'u,garaagarummaan isaanii lamaan isaanii sadarkaa 2ffaa marsaa 1ffaarratti yammuu gaggeeffamu kan qorataa garuu sadarkaa 2ffaa marsaa 2ffaarratti kan gaggeeffamee dha.Akkasumas,qaawwa isaan gama walsimannaa qabiyyeewwan silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa dhiyaate xiyyeeffannoo itti kennanii ilaaluu dhabuun mul'ate kana qorataan guutuuf qorannoo gaggeeffameedha.

Dimshaashumatti, kaayyoo qorannoowwan qorattoota kanaa olittiin dhiyaatan kanneenii yammuu xiinxallu marti isaaniyyuu kan irratti xiyyeeffatan walsimannaa qabiyyeewwan meeshaalee barnootaa Afaan Oromoofi meeshaalee kanneen akka xiinjechaa,hima,caasaa jechaafi seerlugaarratti.Qorannoowwan kunneen meeshaalee barnoota Afaan Oromoo irratti gaggeeffamanii hanqinaalee jiran eeruufi furmaata kennuuf adeemsa taasifamerratti wanta isaan walfakkeessu ni mul'isa.Akkasumas, qorannoon hayyoota kanneennii qorannoo qorataa waliin bakki itti walfakkaatan jiru.Kunis,marti isaaniyyuu meeshaalee barnoota Afaan Oromoo irratti hundaa'uun gaggeeffamuun isaanii amma tokko isaan walfakkeessa.Kana malees, qorannoowwan yeroo adda addaatti gaggeeffaman keessaa akkaataa walsimannaa qabiyyeewwa silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti dhiyaatan walsimannaafi garaagarummaa meeshaalee kanneenirratti qorannoo kan gaggeessan Tsiggee(2009)fi Gaaddisaa(2016) yammuu ta'an,Kunis qorannoo qorataatiin wanti adda isaan taasisu kutaa adda addaa irratti gaggeeffamuu isaniiti.Kana jechuun qorannoowwan lamaan kan gaggeeffaman sadarkaa 2ffaa marsaa 1ffaa yammuu ta'u,kan qorataa garuu sadarkaa 2ffaa marsaa 2ffaarratti kan gaggeeffame ta'uusaati.Akkasumas,qorataan qaawwa isaan gama kanaan xiyyeeffannoo itti kennuun hubachuu dhabuun mul'ate kana guutuuf qorannoo kana kan gaggeesseedha.

Boqonnaa Sadi: Saxaxaafi Malaawwan Qorannichaa

3.1. Saxaxa Qorannichaa

Qorannoon kun xiinxala walsimannaa qabiyyeewwan meeshaalee barnoota Afaan Oromoo kanneen akka silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa kutaa 12ffaa bara 2005/12 qophaa'ee dhiyaate irratti dha. Qoratiichi ragaalee maddoota adda addaa (sakatta'a dokumeentiifi afgaaffii afaanii) irraa walittitti qabatetti dhimma bahee qaaccessuuf mala akkamtaatti fayyadameera. Sababni malli kun filatameefis, qorataan ciminootaafi hanqinaalee walsimannaa meeshaalee barnootaa kanneen biratti mul'ataniif ragaalee karaa sakatta'a dokumeentiifi afgaaffiitiin argamuu danda'an qaaccessuufi ibsuuf hima ibsaatti gargaarramuuf ni mijata jedhee waan amaneef. Yaaduma kana Addunyaan, (2011) yammuu ibsu, "malleen qorannoo hujoof bu'uura ta'an keessaa inni tokko mala akkamtaati. Malli kun odeeffannoo aslii kan rakkoo qoratamu san gadifageenyaan dhiyeessuun argannoof haala mijeessuurratti human qaban irratti xiyyeeffata." Yaada kanarraa wanti hubatamu malli akkamtaa odeeffannoo qorannoo tokkoo gadi fageenyaan xiinxaluuf mala mijaawaa ta'uu hubanna. Akkasumas, Zulton (2007:19) yammuu ibsu, "Qualitative research involves data collecting procedures that results primary in open-ended non numerical data which is analyzed by non statistical methods" jedheet ibsa. Akka ibsa hayyuu kanaatti malli akkamtaa mala odeeffannoo karaa gadifageenyaan itti argataniifi bu'aa isaa jechaan ibsan ta'uu mirkanneessa.

Bifuma kanaan qorataan mala ibsaa (descriptive survey study) bal'inaan itti dhimma baheedha. Malli kun ibsa raga argamerratti bal'inaan ibsuu dandeesisa jedhee wanta amaneef filatee jira.

3.2. Madda Ragaalee

Maddi ragaalee qorataan gaaffilee qorannoo kana keessatti ka'aniif deebii kennuu danda'an jedhee yaade maddoota lama irraa argate. Kunis, madda odeeffannoo jalqabaa (primary source data), kanneen akka meeshaalee barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa (silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) yammuu ta'an, maddi odeeffannoo lammaffaa (secondary source data) immoo barsiisota meeshaalee barnoota Afaan Oromootiin kutaa 12ffaa barsiisaa jiraniidha. Sababni isaas, barsiisonni kunniin adeemsa baruu barsiisuurratti hariiroo kallattiidhaan dhimmicha xiinxalamu wajjiin kan qaban waan ta'eefi dha. Kana malees, sababni ragaaleen kun filatamaniif

qorannoo gaggeeffamu kana keessatti kallattiin meeshaalee kanneen irratti xiyyeeffata waan ta'eef ragaalee mijataa ta'e argachuun ni danda'ama jedhamee wanta amanameef.

Kanarraa ka'uudhaan barsiisota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa manneen barnootaa Godina Arsii Aanaa Loodee Heexosaa keessatti argaman keessaamana barumsaa Qophaa'ina Hurutaa. keessatti barsiisaa jiran mara yommuu ta'an, barsiisonni kunniinis kan filatamaniifis dhimmicharratti odeeffannoo gadifageenyaafi qabatamaa qabu jedhamee qorattichaan wanta amantaa argataniifi.

3.3 Meeshaalee Funaansa Ragaalee

Qorannoo kana meeshaalee funaansa ragaalee armaan gadii sanadaa/dokumeentiifi afgaaffii fayyadamee faayidaarra oolaniiru.

3.3.1. Sakatta.a dokumeentii/sanadaa

Meeshaalee funaansa ragaa kanarraa odeeffannoo bifa akkamtaatiin funaanuuf barbaachisaan keessaa tokko sanada/dokumeentiidha. Akkaatuma kanaan qorataan, qorannoo isaatiif raga qabatamaafi sirrii ta'e argachuuf meeshaalee barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa sadan kanneen akka: silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa walbira qabuun walsimannaa qabiyyee isaanii madaalee jira. Yaaduma kana ilaalchisee, Dastaa (2013) akka ibsetti “--- Dokumantoota akka ragaatti gargaaramne kanneen osoo itti hin fayyadamin dura dhugummaa isaanii hubachuun barbaachisaadha. Dhugummaa isaanii mirkaneeffachuuf immoo qeequun barbaachsaadha. Qeequun qeeqa keessaafi qeeqa alaa jedhee bakka lamatti qoodama.” jedhee ibsa. Akka yaada kanaarra hubatamutti dokumeentootni/sanada akka madda ragaa qorannooti itti fayyadamuun akka danda'amuudha. Haaluma kanaan qorataan sanadoota kanaa olitti ibsaman kanneen qorannoo isaa keessatti guutuumaan guutuutti itti fayyadamee jira.

3.3.2. Afgaaffii

Afgaaffiin odeeffannoo bal'inaafi gadifageenyaan baay'ee barbaachisaafi murteessaa ta'e argachuuf gargaara. Akkasumas qorannoo akkamtaa keessatti meeshaa funaansa ragaa murteessaafi hubannoo namoonni waan tokkorratti qaban baruudhafis ta'ee namoota kaawwan hubachuufis tooftaa gaariidha. Yaaduma kana ilaalchisee Dastaa, (2013:111) yammuu ibsu, “Afgaaffiin kan qoratafi odeef-kennaan (informant) fuulleetti walarganii odeeffannoo walii kennani.” jedhee kaa'a. Akkuma ibsa kanarraa hubatamutti, afgaaffiin kan qorataan gaaffii afaanii

odeef-kennitootaaf dhiyeessuufi yeruma sanatti deebiikennittoonni hubannoo dhimmicharratti qaban afaaniin deebisan ta'uu isaa hubanna.

Kana malees, meeshaan odeeffannoo funaansa ragaa kun garaagarummaa kanneen biraa irraa qabu ilaalchisee Dastaan(2002:84) yammuu ibsu, “odeeffannoon afgaaffiin dhiyaatu yoo ifa hinta'in qorataan keessa deebi'ee foyyeessuufi odeeffannoo kennitootnillee waan hin galiniif gaaffachuuf carraa qabaachuu isaanii meeshaa kana filatamaa taasisa” jechuun ibsa. Akka ibsa kanaatti afgaaffiin deebii kennitoota waliin gaaffiifi deebii taasisuun raga qabatamaa argachuufi kallatti qorannoo ofiitti sirreessuun akka danda'amu ta'uu ibsa.

Akkaatuma kanaan afgaaffiin qorannoo akkamtaa keessatti meeshaa funaansa ragaatiif barbaachisaa, murteessaafi hubannoo namoonni dhimma tokkorratti qaban hubachuuf mala tajaajilu waan ta'eef qorannoo kana keessatti qorataan filatee jira.

Haaluma kanaan qorataan meeshaa funaansa raga kana yammuu filatetti gaafilee afgaafiif dhiyaatusadi(3) qopheefateera. Gaafileen qophaa'an kunneenis, gaafilee ijoo kaayyoo qorannichaa waliin deemuufi qorannicha gaggeeffamuuf furmaata ni kenna jedhamee waan amanameefidha.

Qorataan gaafilee qophaa'an kana barsiisota iddattoof filatamaniif dhiyeessuun akka isaan yaada isaanii kennan godhee jira. Yaada isaan kennanis yaadannoo qabachuun funaannamee jira. Xumurarratti qorataan qaaccessuuf akka akka isaa mijaa'utti qindeessuun xiinxalee jira.

3.4. Mala Iddatteessuu

Bu'aa qabeessummaa qorannoo kanaaf odeeffannoo maddoota ragaalee mararraa osoo walitti qabuun danda'amee bayeessa ture. Haata'u malee hanqina humnaa, yeroofi kkf irraa kan ka'ee ulfaataa ta'a. Yaaduma kana ilaalchisee Addunyaan(2011:65) yammuu ibsu, “qorannoo gaggeeffamu tokko keessatti iddattoo filachuun waan hin ooleedha. Kanneen dhimmichi ilaallatu hundarraa odeeffannoo funaanuun rakkisaadha waan ta'eef.” jedhee kaa'a. Akka yaada kanarraa hubatamutti odeeffannoo madda raga hundarraa funaanuun ulfaataa akka ta'e edha hubanna.

Haaluma kanaan qorataan kun qorannoo kana gaggeessuuf mala iddattoo miti carraa fayyadameera. Mala kana keessaa immoo gosa tokko kan ta'e iddateessuu akkayyoo (purposive sampling) xiyyeeffannoo qorannoo isaati. Kunis, qorataan yammuu kutaa 12ffaa kana barsiisaa

jirutti hanqinaaleen walsimannaa meeshaalee sirna barnootaa sadan irratti darbee darbee isa qunnamaa ture irraa ka'uun kutaa kana filatee jira. Hanqinaaleen kunneen ammoo akkaataa amma irra jiru kanaan akka itti hinfufneef furmaata argachuu qaba jedhee waan yaadeef kutannoofi murannoo qaburraa kan ka'eedha.

Sababni akkaayyoon kun filatameef dhimmichi qabiyyee fi kaayyoo qorannichaa irratti hundaa'eewaan qoratamuufidha." Akkayyoo kan jedhameefis akka kaayyoo qorannichaatti, ykn, qorattichaatti odeeffattoota, ykn, deebistoota filachuu waan ta'eefi." Addunyaa .(2011:67). Yaadni kun kan agarsiisu, namni qorannoo gaggeessu tokko kaayyoo qorannichaa irratti hundaa'ee odeeffannoo barbaachisummaa, amanamummaa, qabatamummaafi dhugummaa qabu funaanuuf namoota dhimmicha irratti hubannoo qaban irraa argachuuf fayyada.

Bifuma kanaan qoratiichi kun barsiisota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa Godiina Arsii Aanaa Loodee Heexosaa mana baruumsa Qophaa'ina Hurutaa sad.2ffaa barsiisan irratti xiyyeeffachuun kan qorate yammuu ta'u, barsiisota mana barnoota kana keessatti barsiisaa jiran lamaan isaaniyyuu mala iddateessuu mara hirmaachisuu danda'u fayyadamee filatee jira. Kunis, kallattiidhaan warren meeshaaleen barnootaa kanneen irratti hubannoo, beekumsaafi muuxannoo gahaa ta'e qabaachuu danda'u jedhee wanta amaneef qorataan kun hojii idilee isaatiin naannoo kanatti hojjechaa waan jiruuf qorannoo isaa haalaan fiixaan baasuuf yeroo isaatti sirriitti fayyadamuuf haalli naaf mijaawa jedhee wanta amaneef filatee jira.

3.4.1. Filannoo Barsiisotaa

Barsiisonni mana baruumsaa Afaan Oromoo kutaa 12ffaa barsiisaa jiran baayinni isaanii lama waan ta'aniif qorattichi hunda isaanii fudhachuu dhaan odeeffannoo irraa fudhateera. Barsiisota kanas, iddattoo miti carraa jalatti kan argamu mala iddatteessuu ammargeetti gargaaramuun filatamanii jiru. Malli kunis akkuma maqaa isaatiirraa hubannu kan raga qorannoof barbaachisan qaama dhimmichi ilaallatu keessaa hammuma argamerraa odeeffannoo funaanuun qorannoo gaggeeseera.

3.5. Tartiiba odeeffannoon Ittiin Funaanname

Odeeffannoon qorannoo kanaaf funaannaman haala armaan gadiitiin kan gaggeeffamee dha. Kunis jalqaba irratti odeeffannoo dokumeentii irraa argametu walitti qabame. Itti aansuudhaan afgaaffii barsiisotaaf taasifametu walitti qaacceffame.

3.6. Mala Ragaan Ittiin Qaacceffame

Qoratichi ragaalee meeshaalee funaansa ragaa addaaddaatiin argaman (sakata'a dokumeentii/sanadaafi afgaaffiitiin) funaannaman haala armaan gadiitiin qindeessuun qaaceessee jira. Kunis, ragaawwan funaannaman ofeeggannaa barbaachisaa ta'e taasisuun kan kaayyoo qorannichaa waliin deemaniifi hindeemne akkasumas, matadurichaan walqabataniifi walhinqabanne addaan baasuudhaan sirrummaafi qulqullinni odeeffannoo funaannamanii mirkanaa'ani jiru. Itti aansuudhaan, ragaaleensakatta'a sanadaa meeshaalee barnootaa sadan (silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) irraa argaman mala akkamtaatiin ibsamani jiru. Dabalataanis, ragaaleen afgaaffiin barsiisota Afaan Oromoo irraa funaannaman garee garee isaanii jalatti qaacceffamanii xiinxalamani jiru.

Dimshaashumatti ragaaleen qaamota kanneenirraa sakatta'a sanadaatiin argaman gabatee keessatti walsimannaan qabiyyee isaanii erga qindaa'ee madaalameen booda bu'aan xiinxala isaanii jala jalatti kan jechaan ibsame yammuu ta'u, ragaaleen afgaaffiin argamanii yaadaan walsimatan ammo akkuma kana jechaan ibsamaniiru.

Boqonnaa Afur :Xiinxala Ragaa

4.1. Ibsa gabaabaa Waa'ee Silabasii, Kitaaba Barataafi Qajeelcha Barsiisaa

Kaayyoowwan sirna barnootaa kana fiixaan baasuuf tattaaffiiwwan taasifaman keessaa inni guddaan qophii meshaalee barnootaati. Meeshaaleen barnootaa adeemsa baruu barsiisuu keessatti iddoo gudda qaban keessaa isaan beekamoon kanneen akka silabasii barnootaa, kitaaba barataafi qajeelchi barsiisaa isaan beekamoodha. Meeshaalee kanneen keessaayis silabasiin, kitaaba barataafi qajeelacha barsiisaatiifka'uumsaadha. Meeshaan barnootaa kun kaayyoo guddaa galmiifi sagantaan barnootaa bu'aa barbaadame bira ittiin gahamuu danda'amu cimaa ta'e qaba. Akkasumas silabasiin barnootaa sadarkaa 2ffaa marsaa 2ffaa barnootaa Afaan Oromoo kutaa 12ffaaf qophaa'ee kun qabiyyeewwan adda addaa kanneen akka ogummaawwan afaanii isaan bu'uuraa, hiika jechootaa, faallaa jechootaafi caaslugaa hammachuun qophaa'ee hojiirra oolee jira.

Akkasumas, kaayyoo sirna barnootaa fiixaan baasuuf carraaqqiitaasifamukeessaa inni biraa immoo qophii kitaaba barataati. Kitaabni barataa barnoonni Afaan Oromoo kutaa 12ffaa bara(2005) BBOon qophaa'ee hojiirra oolees boqonnaalee adda addaa kudha-saddeetta'aniifi fuula dhibbaafi torbaatamii lama(172) kan qabu yoo ta'u, barannoowwan adda addaa kan qabiyyeewwan adda addaa kaneen akka dandeettiiwwan afaanii afran(dhaggeeffachuu, dubbachuu, dubbisuufi barreessuu) hiika jechoota, sagaleefi dhamsagafi caaslugaa, afoola, amalaafi ruqoolee walaloofi garaagarummaa asoosamaafi alasoosamaa ofkeessatti hammachuun qophaa'ee jira. Shaakalliifi gilgaalonni adda addaas kan barattoota sadarkaa kanaatti qabiyyeewwan dhiyaatan kana shaakalchiisan keessatti qophaa'anii jiru. Akkasumas qajeelchi barsiisaas kaayyoo, qabiyyee, mala baruu barsiisuu, yaadannoowwan gaggabaaboo, qabiyyeewwan kitaaba barataa keessatti dhiyaatan tumsan, kaayyoo barumsichaa fiixaan baasuurratti hojii barsiisaatiif tumsa gochuuf meshaan kunis baruma (2005) kitaaba barataa waliin qophaa'ee akkasuma hojiira oolee jira.

Dimshaashumatti qophiin meeshaalee barnootaa kunniin sirna barootaa bu'uura taasifachuun barattootaafi barsiisotaaf odeeffannoofi hubannoo adda addaa dhiyeessun beekumsaafi dandeettiiwwan garagaraa horachiisuuf qabiyyeewwan heddu hammatanii qophaa'anii jiru. Haata'u malee qabiyyeewwan meeshaalee kana keessa jiran walsimatani/walunatanii hojiirra ooluu isaanii hubachuuf xiinxalli walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnootaa kaneen

sadan irratti godhameera/taasifamee jira. Kana malees, boqonnaa kana keessatti xiyyeeffannoo qorannoo kanaa kan ta'e qabiyyeewwan meeshaalee sadan barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa keessatti dhiyaatan xiinxaluudha.

4.2. Xiinxala Ragaalee Dokumeentii

Qabiyyeewwan silabasii keessa jran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu qabu. Kunis, silabasiin qophii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaaf bu'ura. Kana jechuun kitaabni barataafi qajeelchi barsiisaa yammuu qophaa'u kaayyoofi galma silabasii wajjiin walsimatee qophaa'uu qaba. Silabasiin barnoota kutaa mur'taa tokkoof kaayyoowwan galma ga'uu qaban, qabiyyeewwan mijaawwaa ta'an wayitiilee qabiyyeewwaniif ramadaman, malaafi tartiiba dhiyeessa barnootaa, akkasumas, tooftaa madaalliifi jijjiirama bu'aa hojii barnootaa hunda ifatti kan mul'isuudha. Nunan(1988). Qorataan xiinxala meeshaalee barnootaa sadan barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa walcinaa qabuun qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana hammam akka deemuu danda'an kan sakatta'aman/xiinxalaman garaagarummaafi walsimannaa qabiyyeewwan meeshaalee barnootaa kanneen keessatti argaman gabateewwan armaan gadii keessatti boqonna boqonnaadhaan sakatta'iinsi/xiinxallitaasifame yaadaan qaacceffamee jala jalatti haalaan ibsamee jira.

Gabatee-1:Qabiyyeewwan(Boqonnaalee 1-3) meeshaalee sadan keessa jiran kan agarsiisu.

Qabiyyeewwan			
Boqonnaafi mata duree	Silabasii	Kitaaba Barataa	Qajeelcha Barsiisaa
Boqonnaa-1. Maalummaafi Amaloota Afaanii	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Jechoota -Sagaleefi Dhamsaga -Barreessuufi Dubbisuu	-Dubbisuufi Dubbachuu -Jechootaa -Sagalee Dubbiifi Qaamolee Dubbi -Barreessuufi Dubbisuu
Boqonnaa -2 Godaansa Ummataa	-Dubbisuu -Caaslugaa	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Caasluga -Barreessuu	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu - Caasluga -Barreessuu
Boqonnaa-3 Beekumsa	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbachuufi Dubbisuu -Caasluga -Afoola -Barreessuu	-Dubbachuufi Dubbisuu -Caasluga -Afoola -Barreessuu

Haaluma xiinxala gabatee tokkoffaa armaan oliirraa hubatamutti boqonnaa tokkoffaa keessatti qabiyyeewwan silabasiif dhiyaate ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caaslugaa yoo ta’u,K/Bfi Q/B keessatti garuu ogummaawwan dubbisuufi dubbachuu ,jechoota, akkasumas, barreessuufi dubbisuun dhiyaatee jira kanamalees K/B keessatti sagaleefi dhamsagni yemmuu dhiyaatu,Q/B keessatti sagalee dubbiifi qaamolee dubbii dhiyaatee jira.Kunis kan mul’isu qabiyyeen silabasii keessatti dhiyaate keessaa caaslugni qabiyyee K/Bfi Q/B keessatti hindhiyaanne.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu akka hindandeenye xiinxala taasifamerraa hubachuun danda’ameera.

Kanamalees,qabiyyee“dubbisuufi dubbachuu”jedhu jalatti gilgaalonni kennaman qabiyyee dhiyaate faanaa hindeeman.Kunis K/B boqonnaa 1ffaa keessatti fuula (5) irratti gilgaala2D jala jiru akkas jedha.

K/B:Jechoota ykn gaaleewwan “A” jalatti dhiyaatan kanneen “B”jalaa keessaa filachuun walitti firoomsi.Tokkoo ol walitti firoomsuun ni danda’amajedha.kunis ogummaa dubbisuufi dubbachuu jedhamee ibsame kun ogummaa barreessuu ta’ee mul’ata.Akkasumas,fuula (6)irratti gilgaalli 2E jala jiru akkas jedha.Gaaffiiwwan kanaan gadiitiif hundarra deebii ta’a kan jettu filadhu jedha.kunis ogummaa dubbisuufidubbachuu jedhee ibsame kunis ogummaa barreessuu ta’ee mul’ata.kanamalees boqonnuma 1ffaa keessatti fuula (8) irratti gilgaala 3B jala jiru akkas jedha.Afaan Oromoo jechoota kanaan gadii afaanota inni irraa ergifate jalatti ramadii jedha.kunis ogummaa dubbisuufi dubbachuu jedhee ibsame kun ogummaa barreessuu ta’ee mul’ate.Dabalataanis,boqonnaa 1ffaa K/B fuula (18) irratti gilgaala 8Ajala jiru akkas jedha.Jechoota kennamaniin keeyyata itti aanu guutuu taasisuun barreessi jedha .Akkasumas gilgaala 8B jalattis akkas jedha jechoota 120-150 hincaalleen amaloota dhuunfaa Afaan Oromoo barreessi jedha.kunis ogummaa barreessuufidubbisuu jedhamee gilgaala (8AfiB)jalatti ibsame kun ogummaa barreessuu qofa ta’ee mul.atee jira.

Q/B boqonnaa 1ffaa keessatti fuula(6)fi(7) irratti gilgaalonni 2D,2Efi 3B jalatti dhiyaatan deebiin ala ajaja hinqaban.Ajaja dhabuun isaanii kun immoo barsiisonni akka burjaaja’an taasisuun mala baruu barsiisuurratti dhiibbaa fidu.Dabalataanis, boqonnaa 1ffaa Q/B fuula (16)irratti gilgaala 8A jala jiru akkas jedha.shaakala amaloota afaanii jalatti yaada gama caas lugaa,ogbarruu gama qabiyyeefi gama jechootaatiin ka’an hunda yaada keessa galchuun akka barreessan taasisi jedha.kunis ogmmaan barreessuufi dubbisuu jedhamee ibsame kun ogummaa barreessuu qofa ta’ee mul’atee jira.akkasumas, Q/B keessatti fuula (17) irratti gilgaala 8B jala jiru akkas jedha.deebiin gilgaala kanaa hedduu ta’uu mala.kana jechuun,barattoonni karaa addaa akka yaadan waan eeggamuuf,bifa garagaraatiin barreessanii fiduu danda’u.kanaafuu,akkuma jarri barreessanii fidaniin yaadaa barreeffama isaanii daree guutuun akka irratti mari’atan taasisuun walii sirreessuufi sirreeffachuu akka danda’an taasisi jedha.kunis ogummaan barreessuufi dubbisuu jedhamee ibsame kun ogummaa barreessuufi dubbachuu ta’ee mul’atee jira.

Asirraa wanti hubatamu K/B keessatti shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo dubbisuufi dubbachuu ta'ee jiruu qabatamaan garuu kan raawwachaa jiru gilgaala 2Dfi Ejalattiogummaa barreessuu ta'ee mul'atee jira. Akkasumas Q/B keessatti shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo dubbisuufi dubbachuu ta'ee jiruu gilgaala 2Dfi E jalatti ajajni osoo hin kennamiin hafee jira. kunis barsiisota burjaajessuu danda'a. Dabalataanis, K/Bkeessatti shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo barreessuufi dubbisuu ta'ee jiruu qabatamaan garuu kan raawwachaa jiru gilgaala 8Afi B jalatti ogummaa barreessuu qofa ta'ee mul'atee jira. akkasumas Q/B keessatti gilgaala 8A fuula (16) irratti shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu ogummaa barreessuufi dubbisuu ta'ee osoo jiruu qabatamaan garuu ogummaa barreessuu qofa ta'ee mul'atee jira. akkasumas gilgaala 8B fuula (17) irratti shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo ogummaa barreessuufi dubbisuu ta'ee jiruu qabatamaan garuu ogummaa barreessuufi dubbachuu ta'ee mul'atee jira. Kaayyoon qabiyyee silabasii immoo barattoonni ogummaa dubbisuu, hiika jechootaa kennuufi caasluga akka horatanii dha. Dimshaashumatti qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun hanqina ta'ee mul'atee jira.

Boqonnaa lammaffaa keessattis qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana akka hindeemne hubatamee jira. kunis, qabiyyeen silabasiif dhiyaate ogummaa dubbisuufi caasluga yoo ta'u, K/Bfi Q/B keessatti immoo ogummaa dhaggeeffachuufi dubbachuu, caasluga, akkasumas, ogummaa barreessuu ta'ee mul'ata Kunis qabiyyeen silabasii keessatti dhiyaate ogummaan dubbisuu K/Bfi Q/B keessatti dhiyaatee hinmul'atu. Kanaafuu hanqini walsimannaa hanga tokko ni mul'ata. Haata'u malee qabiyyeen silabasii caasluga jedhu K/Bfi QB keessatti waan mul'atuuf qabiyyeen silabasii muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana ni deemu. Haata'u malee qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni K/Bfi Q/B. keessatti waan hinmul'anneef .hanqinni walsimannaa meeshaalee kanneenii akka mul'atu xiinxala taasifamerra hubatamee jira.

kanamalees, qabiyyee “dhaggeeffachuufi dubbachuu” jedhu jalatti gilgaalonni kennaman qabiyyee dhiyaate faana hindeeman. kunis K/B boqonnaa 2ffaa keessatti fuula (21) irratti gilgaalli 2A jala jiru akkas jedha. Amma barreeffama mata duree, “Godaansa Uummataa,” jedhu jalatti dhiyaate, kan barsiisaan keessaan isiniif dubbisu, dhaggeeffachuuf jirtu. Innis si'a sadiif isiniif dubbifama. Si'a duraa callisaan dhaggeeffadhaa. Si'a lammataa gabatee armaan gadii guutaa

dhaggeeffadhaa.Si'a sadaffaa,sirriitti guutuu keessan mirkaneeffachaa dhaggeeffadhaa jedha.kunis ogummaan dhaggeeffachuufi dubbachuu jedhee ibsame kun ogummaa dhaggeeffachuufi barreessuu ta'ee mul'ata.Q/B boqonnaa 2ffaa keessatti fuula(21)irratti gilgaala 2A jalatti jiru akkas,jedha.Akka barattoonni dhaggeeffataa gabatee guutuun ogummaa yaadannoo qabachuu akka guddifatan taasisuudha. Kanaafuu,si'a sadi dubbisiif.Si'a duraa callisanii akka dhaggeeffatan taasisi.Si'a lamaaffaa yaadannoo qabaachaa akka dhaggeeffatan itti himi.Dhumarra mirkaneeffachaa akka dhaggeeffatan haala mijeessi jedha.kunis ogummaan “dhaggeeffachuufi dubbachuu” jedhee ibsame kun ogummaa dhaggeeffachuufi barreessuu ta'ee mul'ata.

Asirraa wanti hubatamu K/Bfi Q/B keessatti shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo ogummaa dhaggeeffachuufi dubbachuu ta'ee jiruu qabatamaan garuu kan raawwachaa jiru garuu ogummaa dhaggeeffachuufi barreessuu ta'ee mul'atee jira.kaayyoon qabiyyee silabasii immoo barattoonni ogummaa dubbisuufi caaslugaa akka horatanii dha. Dimshaashumatti qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun hanqina ta'ee mul'atee jira

Boqonnaa Sadaffaa keessattis hanqinaaleen walsimannaan qabiyyee meeshaalee kanneenii akka jiru hubatamee jira.kunis,qabiyyeen silabasiif dhiyaate ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caaslugaa yoo ta'u,K/Bfi Q/B keessatti immoo ogummaa dubbisuufi dubbachuu,afoola,caaslugaa,akkasumas,ogummaa barreessuutu ta'ee mul'ata.Kanaafuu qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hin dhiyaanne innis,hiika jechootaa kennuu dha. Kunis mala baruu barsiisuurratti dhiibbaa geessisuun kaayyoo sirna barnootaa akka fiixaan hin bane taasisa.

.kanamalees,qabiyyee“dubbachuufi dubbisuu” jedhu jalatti gilgaalonni kennaman qabiyyee dhiyaate faanaa hindeeman.kunis,K/B boqonnaa 3ffaa fuula (31)irratti gilgaala 2D jala jiru akkas jedha.Gaaleewwan armaan gadii bakka duwwaa himoota itti aananii dhufan keessatti guutuun hiika isaanii hubadhu jedha.kunis ogummaan dubbachuufi dubbisuu jedhee ibsame kun ogummaa dubbachuufi barreessuu ta'ee mul'ata.Q/B boqonnaa 3ffaa fuula (29) irratti gilgaalli 2D jala jiru deebiin ala ajajni hin kennamneef kun ammo barsiisota mala baruu barsiisuu keessatti burjaajessuu danda'a.

Asirra wanti hubatamu K/B keessatti shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo ogummaa dubbachuufi dubbisuu ta'ee jiruu qabatamaan garuu kan raawwachaa jiru ogummaa dubbachuufi barreessuutu mul'atee jira.akkasumas,Q/B keessatti shaakalli barsiisonni akka hubatan taasifamu ogummaa dubbachuufi dubbisuu ta'ee osoo jiruu gilgaala 2D jalatti ajaja malee deebiin kaa'amee jira kun ammo barsiisota burjaajessuu danda'a.kaayyoon qabiyyee silabasii immoo barattoonni ogummaa dubbisuu,hiika jechootaafi caasluga akka horataniidha. Dimshaashumatti qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun hanqina ta'ee mul'atee jira.

Kara biraatiin K/Bfi Q/B keessattiboqonnaalee sadeen keessattuuqabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa fanaa walsimataniiwaliin deemajiru.

Dimshaashumatti xiinxala boqonnaalee sadeen kanarratti godhameen qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irraa caalaan isaanii K/Bfi Q/B faana waliin walsimatani yemmuu deeman qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni garuu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun hanqina akka ta'e xiinxala taasifameerraa hubatameera,

Gabatee -2:Qabiyyeewwan(Boqonnaalee 4-6) meeshaalee sadan keessa jiran kan agarsiisu

Qabiyyeewwan			
Boqonnaa-4. Qaama Qaamaan Bakka Buusuu	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga - Afoola	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga -Afoola
Boqonnaa-5. Aadaa Fuudaafi Heeruma Oromoo Gujii	-Dubbisuu -Hiika Jechoota walitti firoomsuu -Caaslugaa	-DubbisuufiDubbachuu -Dubbachuu -Caaslugaa -Barreessuu	Dubbisuufi dubbachuu -Dubbachuu -Caaslugaa -Barreessuu
Boqonnaa-6. Kufaatii Diinagdee Addunyaa	-Dubbisuu -Hiika jechoota -Caaslugaa	-Dubbiuufi Dubbachuu -Caasluga	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga

Akkuma gabatee 2ffaa irraa hubannutti, boqonnaa 4ffaanqabiyyeen silabasii keessa jiran ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caasluga yoo ta'u K/Bfi Q/B keessatti immoo ogummaa dubbisuufi dubbachuu,caaslugaafi afoola ta'ee mul'ata.kun immoo qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimannaa dhabuu isaanii mul'isa.Kunis,qabiyyeen silabasii keessa jiru hiika jechootaa kennuu jedhu silabasii keessa malee kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hinargamu. Qabiyyeen hiika jechootaa kennuu jedhu silabasii keessatti argamee K/BfiQ/B keessaa dhabamuun kun immoo akka hanqinaatti ilaallama. Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimatee yammuu deemu, qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti hubatameera.

Boqonnaa 5ffaa keessatti immoo qabatamaan kan mul'atu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran dubbisuu,hiika jechootaa walitti firoomsuufi caasluga yammuu ta'an K/Bfi Q/B keessatti immoo qabiyyeeogummaa dubbisuufi dubbachuu,dubbachuu,caaslugaafi ogummaa barreessuutu dhiyaatee argama.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimatee yemmuu mul'atu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni isaanii garuu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faanaa walsimate hin mul'atu.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti hubatameera.

garaagarummaan qabiyyee silabasii,K/Bfi Q/B gidduu jiraachuudha.kunis,qabiyyeen silabasii bakka ogummaa dubbachuu dhiyeessutti,K/BfiQ/B dubbisuufi dubbachuu ta'ee dhiyaateera.Akkasumas,ogummaan dubbachuu K/BfiQ/B keessatti walsimannaa yoo qabaatu qabiyyee silabaii keessatti garuu hindhiyaanne.kanamaleess,ogummaan barreessuu K/Bfi Q/B keessatti walsimannaa yoo qabaatu qabiyyee silabasii keessatti hindhiyaanne Qabiyyee silabasii keessatti ogummaa dubbisuutiin achitti dandeettiwwn afaanii kan akka:dhaggeeffachuu, dubbachuufi barreessuu of danda'anii akka qabiyyee tokkootti hindhiyaanne.Kun immoo qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti hubatameera.

Boqonnaa 6ffaa jalattis xiinxala godhameen hanqinni walsimannaa meeshaalee kanneenii mul'atanii jiru.Kunis,qabiyyeewwan silabasii keessatti dhiyaatan ogummaa dubbisuu,hiika

jechootaafi caaslugaa yoo ta'uu,K/Bfi Q/B keessatti immoo ogummaa dubbisuufi dubbachuu akkasumas,caaslugaa ta'ee dhiyaateera.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan K/Bfi Q/B faana walsimannaan yemmuudeemu ,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni garuu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimannaadhan deemuu dhabuun kun akka hanqinatti mul'ateera.Kunis qabiyyeen hiika jechootaa jedhu kun silabasii keessa malee kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti waan hin dhiyaanneefi.

Kanamalees qabiyyeen silabasii keessatti hiika jechootaa ta'ee yoo mul'atu K/BfiQ/B keessatti garuu hin dhiyaanne.kunis walsimannaan dhabiinsi meeshaalee kanneenii akka mul'atu agarsiisa.

Dimshaashumatti xiinxala boqonnaalee sadeen keessatti taasifameen qabiyyeen silabasii keessa jiran harki irra caalaan K/Bfi Q/B faana walsimnee yemmuu mul'atu,qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti hubatameera.

Gabatee .3: Qabiyyeewwan (Boqonnaalee 7-9) meeshaalee sadan keessa jiran kan agarsiisu.

Qabiyyeewwan			
Boqonnaa-7. Harka Qullaa Kaatu Moo...?	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Afoola -Caasluga -Barreessuu	-Dubbisuufi Dubbachuu Afoola -Caasluga -Barreessu:Sirna Tuqaalee
Boqonnaa-8. Gabateerraa Odeeffannoo Dubbisuu	-Dubbisuu -Faallaa jechootaa -Caaslugaa	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga
Boqonnaa-9. Og-Walaloo	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Dubbisuufi Dubbachuu -Amalaafi Ruqoolee Walaloo	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Dubbisuufi Dubbachuu -Amalaafi Ruqoolee Walaloo

Akkuma gabatee 3ffaa kanaa oliirraa hubatamutti, boqonnaa 7ffaa keessatti qabiyyeen silabasii keessatti dhiyaate ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caaslugaa yoo ta'u,K/Bfi Q/B

keessatti immoo ogummaa dubbisuufi dubbachuu, afoola, caasluga akkasumas, ogummaa barreessuu ta'etu mul'ata. Kunis qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan K/Bfi Q/B faana walsimee yammuu deemu, qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni garuu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee deemu dhabuun akka hanqinaatti mul'ateera. Qabiyyeen silabasii keessatti hiika jechootaa kennuu jedhu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hindhiyaanne. Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemu dhabuun kun akka hanqinaatti hubatameera.

Kanamalees, qabiyyee “dubbisuufi dubbachuu” akkasumas,” barreessuu” jedhu jalatti gilgaalonni kennaman qabiyyee dhiyaate faana hindeeman. kunis:

K/B boqonnaa 7ffaa fuula (73) gilgaala 2B jala jiru akkas jedha. Jechoota jala sararaman galuumsa isaaniirratti hundaa'ii hiika isaanii barreessi jedha.

Q/B boqonnaa 7ffaa fuula (58) gilgaala 2B akkas jedha. Jechoota armaan gadiif dubbisicharratti hundaa'uun hiika isaanii akka kennan taasisi jedha.

K/B boqonnaa 7ffaa fuula (77) gilgaala 10 akkas jedha. Himoota armaan gadii keessatti sirna tuqaalee bakka sirrii ta'etti galchuun sirreessii barreessi jedha.

Q/B boqonnaa 7ffaa fuula (67) gilgaala 10 deebiin ala ajajni hinkennamne. barreessuu yaata'uu, dubbachuu yaa ta'uu, dhaggeeffachuu yaa ta'uu, dubbisuu yaata'uu wanti beekkamu hinjiru.

Asirraa wanni hubatamu shaakalli barattoo akka horatan taasifamu osoo dubbisuufi dubbachuu ta'ee jiruu qabatamaan garuu kan raawwachaa jiru K/B keessatti ogummaa barreessuu ta'ee ta'ee mul'atee jira. kanamalees Q/B keessatti garuu ajajni kenname iftoomina hinqabu. ogummaa kam akka itti fayyadamu ifaa miti. kanamaleess, shaakalli barattoonni akka horatan barbaaddame K/B keessatti ogummaa barreessuuti kan raawwachaa jirus, qabatamaan ogummaa barreessuuti. kanaafuu walsimatani jiru jechuudha. Q/B keessatti garuu ajajni kennamuu dhabuu isaa iftoomina dhabsiiseera. kunis ogummaan kum akka itti fayyadamuu barbaaddame hinbeekkamu ifaa miti. Kaayyoon qabiyyee silabasii immoo barattoonni ogummaa dubbisuu, hiika jechootaa kennuufi caasluga akka horatanii dha. Dimshaashumatti qabiyyeen silabasii keessa jiran muraasni kunneen kitaaba barataafi qajeelcha barsiisa faana walsimee deemu dhabuun kun hanqina ta'ee mul'ateera.

Boqonnaa 8ffaa keessattis,qabiyyeen silabasii jalatti dhiyaate dandeetti dubbisuu,faallaa jechootaafi caaslugaa ta'ee osoo jiruu K/Bfi Q/B keessatti dandeetti dubbisuufi dubbachuu,akkasumas,caaslugaatu dhiyaatee jira.Kunis qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni ykn qabiyyeen faallaa jechootaa jedhu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hindhiyaanne.Kanaafuu qabiyyeewwansilabasii keessa jiran muraasni kunneen kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.

Kanamalees,qabiyyee “dubbisufi dubbachuu”jedhu jalatti gilgaalonni kennaman qabiyyee dhiyaate faanaa hindeeman.kunis:

K/B boqonnaa 8ffaa fuula(79) gilgaala 1 akkas jedha.Gaaffiiwwan armaan gadii deebisi jedha.

Q/B boqonnaa 8ffaa fuula (70) gilgaala 1 deebiin ala ajajni hin kennamne.kanaafuu ifaa miti.

Asirraa wanti hubatamu shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu ogummaa dubbisuufi dubbachuuti garuu K/B keessatti ajajni kenname ifaa miti. Ogummaa kam akka ta'e hinbeekkamu,ogummaa barreessuumoo,dubbisuumoo,dhaggeeffachuumoo ,dubbachuu ifaa miti dalaguuf nama burjaajessa.Q/B keessattis, ajajni kennamuu dhabuun iftoomina dhabsiiseera.kaayyoon qabiyyee silabasii immoo barattoonni ogummaa dubbisuu,faallaa jechootaafi caaslugaa akka horatanii dha.Dimshaashumatti qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee yemmuu deemu,qabiyyeewwan muraasni garuu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee deemuu dhabuun kun hanqina ta'uun isaa hubatameera.

Boqonnaa salgaaffaa jalattis,qabiyyeen silabasii dandeettii dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caasluga ta'ee osoo jiruu K/Bfi Q/B keessatti garuudandeettiwwan dhaggeeffachuufi dubbachuu,dubbisuufi dubbachuu,akkasumas,amalaafi ruqoolee walaloo ta'ee dhiyaateera.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiiaa faana walsimee yammuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.Kunis qabiyyeen hiika jechootaa kennuufi caaslugaa jedhu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hin argaman.Kanaafuu walsimannaa hinqaban jechuudha.Walsimannaan hinjiraatu taanaan mala baruu barsiisuu irratti dhiibbaa geessisa.Kunis kaayyoon sirna barnootaa akka galma barbaaddame hingenye dhiibbaa irratti taasisa.

Kanamalees,qabiyyeewwan“dhaggeeffachuufi dubbachuu”jedhu jalatti gilgaalonni kennaman qabiyyee dhiyaate faana hin deeman.kunis:

K/B boqonnaa 9ffaa keessatti fuula (90) gilgaala 2 jala jiru akkas jedha.Buufatawwan walaloo armaan gadii dabtara keerratti barreessii.Bakkeewwan duwwaa buufatoota keessaa yeroo barsiistuun/barsiisaan kee dubbistu/dubbisu dhaggeeffadhuu jecha sirrii ta’e guuti jedha.

Q/B boqonnaa 9ffaa fuula (78) gilgaala 2 jala jiru akkas jedha.Barattoonni dhaggeeffataa bakkaawwan duwwaa walaloo “sammuu”jedhu akka guutan itti himijedha.

Asirraa shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo dhaggeeffachuufi dubbachuu ta’ee jiruu qabatamaan garuu kan raawwataa jiru dhaggeeffachuufi barreessuu ta’ee mul’atee jira.kaayyoon qabiyyee silabasii immoo barattoonni ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caaslugaa akka horataniidha.

Dimshaashumatti xiinxala boqonnaalee sadeen kanarratti taasifameen qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan isaanii K/Bfi Q/B faana walsimannaan yammuu deemu, qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni isaanii garuu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun hanqinni akka jiru xiinxala taasifameen hubatameera.

Gabatee- 4:Qabiyyeewwan(Boqonnaalee 10-12) meeshaalee sadan keessa jiran kan agarsiisu

Qabiyyeewwan			
Boqonnaa10. -Babal’ina Barnoota Olaanaa	-Dubbisuu -Hiika jechootaa kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga -Barreessuu	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga -Barreessuu
Boqonnaa-11. Asoosama	-Dubbisuu -Hiika jechootaa kennuu -Caaslugaa	-Dubbachuufi Dubbisuu -Garaagarummaa Asoosamaafi Alasoosamaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Garaagarummaa Asoosamaafi Alasoosama
Boqonnaa-12. Diraamaafi Asoosama	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuu	-Dubbisuufi Dubbachuu

Akkuma gabatee 4ffaa boqonnaa 10ffaa jalatti ibsametti qabiyyeewwan silabasii keessatti dhiyaatan ogummaa dubbisuu,hiika jechootaafi caaslugaa yammuu ta'u, K/Bfi Q/Bkeessatti qabiyyeewwan dhiyaatan immoo ogummaa dubbisuufi dubbachuu,caaslugaafi ogummaa barreessuuti.Qabiyyeen hiika jechootaa jedhu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hin argaman ,Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yemmuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti hubatameera.

Akkasumas,qabiyyee silabasii keessatti ogummaan dubbisuu qofti yoo argamu,K/BfiQ/B keessatti garuu ogummaa dubbisuufi dubbachuutu mul'ata.kanamalees,ogummaan barreessuu qabiyyee K/Bfi Q/B keessa malee qabiyyee silabasii keessa hinjiru. Kanamalees gilgaalonni boqonnuma kana keessa jiran ajajni isaanii ifaa miti.

Boqonnaa 11ffaa jalatti immoo qabiyyeewwan silabasii keessatti dhiyaatan ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caaslugaa ta'ee yoo mul'atu,K/B keessatti immoo ogummaa dubbachuufi dubbisuu, akkasumas, garaagarummaa asoosamaafi alasoosamaa ta'ee dhiyaateera. Akkasumas, Q/B keessatti ogummaa dubbisuufi dubbachuu, akkasumas, garaagarummaa asoosamaafi alasoosamaa ta'eetu mul'ate.Kana malees,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hiika jechootaafi caaslugni K/Bfi Q/B keessatti hin mul'atan.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yammuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun akka hanqinaatti mul'ateera.Hanqinni kun immoo mala baruu-barsiisuu irratti dhiibbaa geessisa.Kun immoo kaayyoon sirna barnootaa galma barbaaddame akka hingenyeef fiixaan baasuurratti dhiibbaa geessisa.

boqonnuma kana keessa fuula (105) gilgaalli 1 shaakala dubbachuufi barreessuu jedhee kaayameera.kanamalees, qajeelfamni gilgaaluma 1A jala jiru akkas,jedha. Gaaffiiwwan armaan gadii gareen irratti mari'adhaa jedha.kanamalees,gilgaaluma kana jala gaaffii 4ffaan immoo akkas jedha.Hiika asoosamaa gabaabsii barreessi jedha.Q/B keessattis boqonnuma 11ffaa fuula (94) gilgaala 1 jala jiru shaakala dubbachuufi barreessuu jedhee yoo kaayyuu ,qajeelfamni gilgaaluma 1A kana jala jiru akkas jedha. Gaaffilee armaan gadii garee afur afuriin irratti mari'adhaa jedha.akkasumas,Gaaffiin 4ffaan gilgaaluma kanaa akkas jedha.waan irratti

mari'atan irratti hundaa'anii hiika asoosamaa gabaabsanii akka barreessan taasisi jedhee kaaya.kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yammuu deemuu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.

Haat'u malee qabiyyeen meeshaalee sadeeniituu walsimannaa hinqaban.Asirraa wanti hubatamu qabiyyeen meeshaalee sadeenituu walsimannaa hinqaban.hanqina walsimannaa qaban jechuudha.

Boqonnaa 12ffaa keessattis hanqinoonni walsimannaa mul'atanii jiru.Kunis qabiyyeewwan silabasii keessa jiran ogummaa dubbisuu,hiika jechootaafi caaslugaa yammuu ta'u K/B keessatti immoo ogummaan dubbisuu kan dhiyaate yoo ta'u, Q/B keessatti garuu ogummaa dubbisuufi dubbachuu ta'ee dhiyaateera.Kunis,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hiika jechootaa kennuufi caaslugni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hin argaman.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yemmuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran harki irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun akka hanqinaatti hubatameera.Kunis mala baruu barsiisuurratti danqaa ta'uun kaayyoon sirna barnootaa akka galma hingenye taasisa.

Kanamalees,Ogummaan kunneen kan walitti hidhata qabaniifi walfaana deeman.wanti dubbifamu jiraannaan dubbachuun ni jiraata. Haata'uu malee kaayyoon qabiyyee silabasiifi K/B ogummaan dubbisuu xiyyeeffannaa akka argatuuf kan dhiyaate fakkaata.kanaaf ammo bifa walsimateen Q/B keessatti dhiyaachuu qaba.Sababni isaas,K/Bfi Q/B kaayyoo silabasii keessatti kaa'ame galmaan ga'u waan ta'eefi, Dubliniifi Olshtain(1986) kanamalees,silabasii keessatti hiika jechootaa kennuu jedhee yoo dhiyeessu K/BfiQ/B keessatti garuu wanti ibsame hinjiru.kun immoo walsimannaa dhabuu meeshalee kanneenii mul'isa.

Dimshaashumatti boqonnaalee sadeen kana jalatti hanqinoonni walsimannaan darbee darbee mul'atullee,ykn qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun akka hanqinatti mul'atullee, qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irraa caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee kan deemu ta'uu ykn baayeen isaanii kan walsimatani jiran ta'uu xiinxala taasifameen hubachuun danda'ameera.

Gabatee- 5: Qabiyyeewwan (Boqonnaalee 13-15) meeshaalee sadan keessa jiran kan agarsiisuu

Qabiyyeewwan			
Boqonnaa-13. Tumaa	-Dubbisuu -Hiika jechootaa kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu
Boqonnaa-14. Seera Makoo Bil'ii	-Dubbisuu -Hiika jechootaa -Caaslugaa	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Dubbachuufi Dubbisuu -Barreessuu	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Dubbisuufi Duubbachuu -Barreessuu
Boqonnaa-15. Haroo Wancii	-Dubbisuu -Hiika jechootaa -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu	-Dubbisuufi Dubbaachuu -Barreessuu

Akkuma xiinxala taasifamerraa hubatamutti gabatee5ffaa, Boqonnaa 13ffaa jalatti qabiyyeewwan silabasii keessa jiran ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caaslugaa yoo ta'an K/Bfi Q/B keessatti dubbisuufi dubbachuu ,Akkasumas,barreessuu jechuun dhiyeessa. Qabiyyeen hiika jechootaa kennuufi caaslugaa kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hin argaman.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muuraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee yammuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irraa caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemu dhabuun isaa akka hanqinaatti hubatameera.Hanqinni kun immoo mala baruu barsiisuurratti dhiibbaa geessisuu danda'a.Dhiibbaan kun immoo kaayyoo sirna barnootaa akka galma barrbaaddame hingenye godha.

Haata'umalee dubisni Q/B keessatti dhiyaatee hinjiru. Kana malees qabiyyeen ogummaa barreessuu K/Bfi Q/Bkeessatti yoo dhiyaatu, qabiyyee silabasii keessatti garuu hindhiyeessine.kanaafuu hanqinni walsimannaa meeshaalee kanneenii ni mul'ata.kanamalees, hanqinni walsimannaa gilgaalotaa ni mul'ata.

K/B boqonnaa 13ffaa fuula(121) gilgaala 1 qajeelfama hinqabu.kanaafuu iftoomina hinqabu.

Q/B boqonnaa 13ffaa fuula(106) gilgaala 1 qajeelfama hinqabu.kanaafuu iftoomina hinqabu.

Asirraa wanti hubatamu shaakalli barattoonni akka baratan taasifamu osoo dubbisuufi dubbachuu ta'ee jiruu gilgaala 1 K/Bfi Q/B keessatti qajeelfamni hinkennamne. Kanaafu ogummaa barreessuu yaata'uu,ogummaa dubbisuu yaata'uu,ogummaa dhaggeeffachuu yaata'uu,ogummaa dubbachuu wanti beekkamu hinjiru.kanaafuu iftoomina qajeelfamaa qaba.kanarraa kan ka'e hanqinni walsimannaa ni mul'ata.kaayyoon qabiyyee silabasii immoo barattoonni ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caaslugaa akka horataniidha.Dimshaashumatti qabiyyeewwan silabasii keessa jiran kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee yammuu deemu,qabiyyeewwan irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee deemuu dhabuun xiinxala taasifameen akka hanqinaatti hubatameera.

Akkasumas,meeshaaleen kunneen walsimatani deemu dhabuun kuniifi iftoomina dhabuun kun hanqina ta'uun hubatamee jira.

Boqonnaa 14ffaa keessattis,qabiyyeen silabasii ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa caaslugaa ta'ee yammuu dhiyaatu,K/Bfi Q/B keessatti ogummaa dhaggeeffachuufi dubbachuu jechuun dhiyaatee jira.Akkasumas,K/B keessatti ogummaa dubbachuufi dubbisuu jedhee yommuu dhiyaatu,Q/B keessatti immoo ogummaa dubbisuufi dubbachuu jechuun dhiyaateera.kana malees,K/Bfi Q/B keessatti ogummaa barreessuu jechuun dhiyeessee jira.Qabiyyeen hiika jechootaa caaslugaa jedhu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hinmul'atu.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee yammuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.kun immoo mala baruu barsiisuurratti dhiibbaa fida.Kanamalees,K/Bfi Q/B keessatti hanqinni walsimannaa qabiyyeewwanii darbee darbee mul'atus,walsimannaan qabiyyeewwanii baayinaan ni mul'ata.Qabiyyee silabasii keessatti garuu garaagarummaan mul'atee jira.kanamalees, Falmii akkasumas Sirna Haasawaajedhamee K/Bfi Q/B keessatti bifa walsimateen dhiyaatee jiraatulle silabasii keessatti garuu caasluga jechuun alatti iddoon itti waa'ee sirna haasawaafi falmii ibse hin mul'atu.kunis walsimannaa dhabuun meeshaalee kaneenii jiraachuun mul'isa.

Boqonnaa 15ffaa keessattis qabiyyeewwan silabasii ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa caaslugaakandhiyaate yoo ta'u, K/Bfi Q/B keessatti immooogummaa dubbisuufi

dubbachuu,akkasumas,ogummaan barreessuu dhiyaateera.Qabiyyeewwan hiika jechootaafi caaslugaa kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hin mul'atan.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee yammuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.Hanqinni kun immoo mala baruu barsiisuu irratti dhiibbaa geessisa.Dhiibbaan kun immoo kaayyoo sirna barnootaa akka fiixaan hin bane godha.

Kanamalees,hanqinni walsimannaa qabiyyee gilgaalotaa ni mul'ata.kunis

K/B boqonnaa 15ffaa keessatti fuula (143)irratti gilgaala 1 jalatti qajeelfamni jiru akkas jedha.Gaaffiiwwan armaan gadii cimdii ta'uun deebisaa.jedha.

Q/B boqonnaa 15ffaa keessatti fuula(120) irratti gilgaala 1 jalatti deebiin alatti qajeelfamni kenname hin jiru.kun immoo iftoomina dhabsiiseera.

Asirraa wanti hubatamuu shaakalli barattooni akka baratan taasifamuu ogummaa dubbisuufi dubbaachuu akkasumas,ogummaa barreessuuti K/Bfi Q/B keessattis kan mul'atu kanuma.kanaafuu walsimannaan qabiyyeewwanii K/Bfi Q/B yoo mul'atu ,silabasii keessatti garuu garaagarummaatu mul'ata.kanamalees qajeelfami gilgaalotaa iftoomina hin qaban kunis hanqina ta'ee mul'atee jira.

Dimshaashumatti xiinxala boqonnaalee kanneensadeen jalatti taasifameen qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimee yammuu deemu ,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu dhabuun kun xiinxala taasifameen akka hanqinaatti hubatameera.

Gabatee- 6:Qabiyyeewwan(Boqonnaalee 16-18) meeshaalee sadan keessa jiran kan agarsiisu

Qabiyyeewwan			
Boqonnaa-16. Gumaa	-Dubbisuu -Hiika jechoota Kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga -Barreessuu	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga -Barreessuu
Boqonnaa-17. Mootummaan Maali?	-Dubbisuu -Hiika jechoota -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu	-Dubbisuu -Barreessuu
Boqonnaa-18. Waaltina		-Dubbisuufi Dubbachuu -Caaslugaa -Barreessuu	-Dubbisuufi dubbichuu -Caasluga -Barreessuu

Akkuma xiinxala taasifamerraa hubatamutti gabatee 6ffaa, boqonnaa 16ffaa jalatti qabiyyeewwan silabasii ogummaa dubbisuu,hiika jechootaa kennuufi caasluga ta'ee yammuu dhiyaatu, K/BfiQ/B keessatti immoo dubbisuufi dubbachuu,caaslugaa akkasumas,barreessuu jechuun dhiyaateera.Qabiyyeen hiika jechoota kennuu jedhu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hin argamu.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yammuu deemu,qabiyyeewwan muraasni garuu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.kanamalees, qabiyyeen caaslugaa meeshaalee sadeen keessattuu dhiyaateera haata'u malee silabasii keessatti qabiyyeen dhiyeessuun ala ibsa itti hinkennine.Dimshaashumatti qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yammuu deemu ,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.

Boqonnaa 17ffaa keessattis,qabiyyeewwan silabasii ogummaa dubbisuu,hiika jechootaafi caaslugaa ta'ee yammuu dhiyaatu,K/B keessatti dubbisuufi dubbachuu akkasumas barreessuu yammuu dhiyeessu Q/B keessatti garuu ogummaa dubbisuu tu dhiyaate kanamalees ogummaan barreessuu dhiyaateera.Qabiyyeen hiika jechootaafi caaslugaa kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti hindhiyaanne.Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba

barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yammuu deemu,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun kun akka hanqinaatti mul'ateera.Kanamalees qabiyyeen caaslugaa silabasii qofa keessatti yoo mul'atu K/Bfi Q/Bkeessatti garuu hindhiyaanne.kunis hanqinni walsimannaa akka mul'atu agarsiisa.Kanaan alattis qabiyyeen barreessuu K/Bfi Q/Bkeessatti bifa walsimateen yoo mul'atu, silabasii keessatti garuu hinmul'atu.

Boqonnaa 18ffaa keessatti immoo qabiyyeen silabasiif dhiyaate gonkumaa hinjiru.haata'umalee K/Bfi Q/B keessatti qabiyyeen dhiyaate ogummaa dubbisuufi dubbachuu akkasumas ogummaan barreessuu dhiyaateera.kanamalees qabiyyeen caaslugaa dhiyaateera.Qabiyyeewwan silabasii keessatti kennamuu dhabuun kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee akka hindeeme taasiseera.Kun immoo mala baruu barsiisuu daran miidhuu danda'a.Haata'umalee qabiyyeewwan K/Bfi Q/B keessatti dhiyaatan hanga tokko walsimannaa qabatanillee silabasii wliin garuu walsimannaa gonkumaa hinqaban.

Dimshaashumatti qorataan xiinxala walsimannaa qabiyyeewwan silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa irratti taasiseen qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee yammuu deeman,qabiyyeewwan silabasii keessa jiran irra caalaan isaanii kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimnee deemuu dhabuun kun hanqina ta'uu xiinxala taasifamarraa hubachuun danda'ameera.

4.3.Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf walsimannaanmeeshaalee sadanii hammam barbaachisaa akka ta'e xiinxaluu

Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf walsimannaan meeshaalee sadanii(silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa)baay'ee barbaachisaa dha.Sababni isaas Afaan tokko afaan barnootaa akka ta'u qaamaa seeraatiin yammuu murtaa'u dursee xiyyeeffannoo kan argachuu qabu,haala qophii sirna barnootaati.Akka qajeelcha qophii qo'annoofi qorannoo sirna barnootaa BBO,(1995/1983)ibsetti,"sirni barnootaa yoo qophaa'u imaammata biyyattiirraa madda.Haaluma kanaan meeshaaleen barnootaa sadarkaa isaa eeggatee dhimma baruufi barsiisuuf tajaajilan sirna barnootaa bu'uura godhachuun kan qophaa'aniidha."jedha.Yaada kanarraa wanti hubatamu sirni barnootaa imaammata barnootaa biyyattii bu'uura godhachuun kan bocamu yoo ta'u meeshaaleen barnootaa kan akka silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa immoo sirna barnootaa irraa qophaa'u.Kanaafuu meeshaalee sirna barnootaa sadeen kunneen yoo

walsimatanii walfaana hin deemne /hin qophoofne kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uu irratti dhiibbaa geessisuu danda'a. Kunis mala baruu barsiisuurratti barsiisonni maal barsiisuu, yoom barsiisu, maaliif barsiisuu, kkf akkasumas, barattoonni maal baratu, yoom baratu, maal irratti hundaa'anii baratu, maaliif baratu kkf. gaaffii jedhu deebisuuf meeshaalee sirna barnootaa sadeen kunneen walsimatani deemu qabu. Yoo meeshaaleen kunneen walsimatani hindeemne sadeen isaaniituu kaayyoo garagaraa qabaatu jechuu dha. Kaayyoo garagaraa qabaatan taanaan galma garagaraa qabaatu jechuu dha. Kanaafuu kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf walsimannaan meeshaalee sadeenii baay'e barbaachisaa dha. Kanamalees, meeshaaleen barnootaa (silabasii, kitaabni barataafi qajeelchi barsiisaa) kunneen qabiyyee qabatanii ka'anirratti kaayyoo tokko fiixaan baasuuf/galmaan ga'uuf kan qophaa'an ta'uu qabu. kaayyoo adda addaa kan qabatanii qophaa'an yoo ta'e kan kutaa tokkoof qophaa'an osoo hintaane kutaa adda addaatiif kan qophaa'an fakkaachuu malu. kanamalees, kaayyoon qabiyyeewwan barnootaa ifatti mul'achuu qaba. kanas akka kanaa gadiitiin ilaalla.

Gabatee-7: Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf walsimannaan meeshaalee sadanii hammam barbaachisaa akka ta'e xiinxaluu

Kaayyoo qabiyyee meeshaalee barnoota afaan oromoo kutaa 12ffaa			
Boqonnaa	Silabasii	Kitaaba barataa	Qajeelcha barsiisaa
1.	-Hiika jechootaa haala galuumsaatiin hubatu.	-Jechoota faallaafi moggoo(hiika walfakkaataa qaban)galumsarratti hundaa'uun hiikta.	-Faallaafi mogoo(hiika walfakkaatu)jechootaa addaan ba
2.	-Maqaafi gosoota maqaa hubannoo cimsatu	-Maqaafi gosoota isaa balballoomsita.	-----.
3.	-Ergaa mammaaksichaa hubatu	-Ergaa mammaaksaa qaaccessita	-Ergaa mammaaksaa addaan baafatu.
4.	-Ibsa maqaafi gosoota isaa hubatu -Haala hiibboo itti taphatamu gabbifatuu	-Maqibsaafi akaakuu isaa addaan baafatta. -Hiika hiibboowwanii himta.	-Maqibsaafi gosoota isaa ni qalbeeffatu. -Hiibboorratti hubannoo ni horatu.

5.	-Aadaa fuudhaafi heeruma naannoo isaanii,kan Gujii walbira qabanii hubatu	-aadaa fuudhaafi heeruma naannoo keetii kan Gujii waliin walbira qabdee ibsita.	-Aadaafi heeruma nannoo isaanii kan Gujii waliin walbira qabanii ilaalu.
6.	-Maalummaa dhamjecha hortee fi faayidaa isaa hubatu	-maalummaa fufii hortee fi tajaajila isaa ibsita.	-Maalummaafi faayidaa fufii hortee ni xiinxalu.
7.	-Hiika jechootaa haala galuumsaatiin gabbifatu -Gochimaafi gosoota isaa adda baasanii barreessu	-hika jechootaa galumsa isaaniirratti hundaa'uun himta. -gochimaafi gosoota isaa adda baastee himta.	-Hiika jechootaa galuumsa isaarratti hundaa'anii ijaaru. -Gochimaafi gosoota isaa ni foo'u.
8.	-Ibsa gochimaafi gosoota isaa hubatu	-gochibsaafi gosoota isaa addaan baasta.	-Ibsa gochimaafi gosoota isaa himu.
10.	-Hiika jechootaa haala galuumsaatiin gabbifatu.	-hiika jechootaa haala galuumsa isaaniitiin himta.	-Hiika jechootaa haala galuumsa isaaniitiin uumu.
12.	-Faallaa jechootaa hubatu	-faallaa jechootaa himta.	-Faallaa jechootaa addaan baafatu.
13.	-Hiika jechootaa gabbifatu	-hiika jechoota haaraa addaan baafattee himta.	-jechoota haaraa hiika isaa baranii,dubbachuu,barreessuu fa'I keessatti itti fayyadamu.
14.	-Hiika jechootaa gabbifatu	-hiika jechootaa galuumsa isaaniin kennita.	-Hiika jechootaa addaan baafatu
16.	-Akkaataa seera gumaan itti gaggeeffamu gabbifatu. -Hiika jechootaa gabbifatu	-akkaataa(seera)gumaan itti gaggeeffamu addaan baafatta. -hiika jechootaa hubatta.	-Akkaataa seerri gumaan itti gaggeeffamu himu. -Hiika jechootaa galuumsarraa tilmaamu.
18.	-Durduubeefi akaakuu isaa gabbifatu	-durduubeefi akaakuu isaa adda foota.	-Durduubeefi akaakuu isaa himu.

Akkuma gabatee kanaa oliirraa hubatamutti kaayyoon qabiyyee meeshaalee barnootaa sadeen (silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa)qabatanii dhiyaatan yoo xiinxalamu,baay'een isaanii walsimatanii argamu.Haata'u malee walsimannaa kaayyoo qabiyyee tokko tokkoo keessatti darbee darbee hanqinoonni ifatti mul'atan jiru.Kunis boqonnaalee tokko tokko keessatti qabiyyeewwan isaanii osoo walsimatanii jiran kaayyoodhaan bakki itti gargar ta'anii mul'atan jiru.

Fkn.Boqonnaa tokko jalatti qabiyyee tookoof kaayyoo garagaraa agarra.kunis:

Silabasii:Hiika jechootaa haala galuumsaatiin hubatu.

K/B: Jechoota faallaafi moggoo(hiika walfakkaataa qaban)galuumsarratti hundaa'uun hiikta.

Q/B:Faallaafi moggoo(hiika walfakkaatu)jechootaa addaan baasu jedha.

Boqonnaa 1ffaa kana keessatti wanti hubatamu qabiyyee walfakkaataa ta'ee meeshaaleen sadeen keessatti dhiyaateef kayyoon isaanii gagaraa ta'ee mul'achuu isaati.Kaayyoo silabasii keessatti hiika jechootaa haala galuumsaatiin akka hubatan,K/B keessatti jechoota faallaafi moggoo galuumsaarratti hundaa'uun akka hiikaniif yoo ta'u ,Q/B keessatti immoo kaayyoon qabiyyichaa faallaafi mooggoo jechootaa akka addaan baasaniif kan qophaa'eedha.Kanarraa wanti ifatti mul'atu kaayyoon isaanii gargar ta'uudha.Kaayyoon qabiyyee meeshaalee barnootaa kutaa tokkoof qophaa'e gargar ta'uun isaa barnooticha iftoomina dhabsiisa.Iftoomina hinqabu taanaan immoo barataaniis barsiisaanis waan hojjetan irratti ni rakkatu.Waan hojjetan irratti nirakkatu yoo ta'e immoo haala baruu barsiisuurratti qisaasa'a yeroo fiduurra darbee kaayyoon barnootaa akka galma hingenye gochuu danda'a.kanaaf qabiyyeewwan walfakkaataa ta'aniif kaayyoon walfakkaataan walsimannaan jiraachuu qaba.Sababni isaas meeshaaleen kunneen kaayyoo tokko galmaan ga'uuf deemu waan ta'eefi.

Boqonnaa 2ffaa keessattis kan hubatamu qabiyyee kennameef kaayyoon isaanii silabasiifi kitaaba barataakeessatti gargar ta'ee yoo dhiyaatu qajeelcha barsiisaa keessatti immoo gonkumaa hin jiru.

Fkn.Silabasii:Maqaafi gosoota maqaa hubannoo cimsatu.

K/B:Maqaafi gosoota isaa balballoomsita.kan jedhu yoo ta'u Q/B keessa garuu qabiyyeen jiraatulle kaayyoon qabiyyee sanaa hinjiru.kanarraa wanti hubatamu qabiyyeen barnootaa jiraatulle kaayyoon isaanii walsimannaan jiraachuu dhabuudha.Kan biraa Boqonnaa 3ffaa keessatti hanqinoota walsimannaa kaayyoo isaanii yammuu xiinxallu meeshaalee sadeen keessattu qabiyyee walfakkaataa kennameef kaayyoon isaanii gargar.

Fkn.Silabasii:Ergaa mammaaksichaa hubatu

K/B:Ergaa mammaaksaa qaaccessita.

Q/B:Ergaa mammaaksaa addaan baafatu.jedha.

Akkuma fakkeenya kanarraa hubatamutti qabiyyeen meeshaalee sadeen keessattu walfakkaataa t'ee dhiyaatulle kaayyoo qabiyyee irratti hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati.Boqonnaa 4ffaa jalattis haaluma walfakkaatuun walsimannaa dhabuu kaayyoo qabiyyee barnootaa jiraachuu agarra.

Fkn. Silabasii:Ibsa maqaafi gosoota isaa hubatu.

K/B:Maqibsaafi akaakuu isaa addaan baafatta.

Q/B:Maqaafi gosoota isaa ni qalbeeffatu.

Akkuma fakkeenya kanarraa hubatamutti qabiyyeen meeshaalee sadeen keessattuu bifa walfakkaataa ta'een dhiyaatulle kaayyoo qabiyyee irratti garuu hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati agarra.Boqonnaa 5ffaa jalattis,bifuma walfakkaatuun walsimannaa dhabuu kaayyoo qabiyyee barnootaa jiraachuu argina.

Fkn.Silabasii:Aadaa fuudhaafi heerumaa naannoo isaanii,kan Gujii walbira qabanii hubatu.

K/B:Aadaa fuudhaafi heeruma naannoo keetii kan Gujii waliin walbira qabdee ibsita.

Q/B:Aadaafi heeruma naannoo isaanii kan Gujii waliin walbira qabanii ilaalu.jedha.

Asirraa wanti hubatamu qabiyyeen meeshaalee sadeen keessattu bifuma walfakkaataa ta'een dhiyaatulle kaayyoon qabiyyee irratti garuu hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati

hubanna.Boqonnaa 6ffaa keessaattis,walsimannaa dhabuu kaayyoo qabiyyee barnootaa mul'achuu hubanna.

Fkn.Silabasii:Maalummaa dhamjecha hortee fi faayidaa isaa hubatu.

K/B:Maalummaa fufii hortee fi tajaajila isaa ibsita.

Q/B:Maalummaafi faayidaa fufii hortee nixiinxalu.

Akkuma fakkeenya kanarraa hubannutti qabiyyeen meeshaalee barnootaa sadeen keessatti haala fakkaataa ta'een dhiyaatus,kaayyoon qabiyyee irratti garuu hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati.Boqonnaa 7ffaa keessattis, walsimannaa dhabuun kaayyoo qabiyyee barnootaa jiraachuu agarra.

Fkn.Silabasii:Hiika jechootaa haala galuumsaatiin gabbifatu

K/B:Hiika jechootaa galuumsaa isaaniirratti hundaa'uun himta.

Q/B:Hiika jechootaa galuumsa isaarratti hundaa'anii ijaaru.

Asirraa wanti hubatamu qabiyyeen meeshaalee barnootaa sadeen keessattuu bifa walfakkaataa ta'een walsimatee jiraatullee kaayyoo qabiyyee irratti hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu agarra.Boqonnaa 8ffaa keessattis,walsimannaa dhabuun kaayyoo qabiyyee barnootaa mul'achuu hubanna.

Fkn.Silabasii:Ibsa gochimaafi gosoota iaa hubatu.

K/B:Gochibsaafi gosoota isaa addaan baasta.

Q/B:Ibsa gochimaafi gosoota isaa himu.

Akkuma fakkeenya kanarraa hubatamutti qabiyyeen meeshaalee barnootaa sadeen keessattuu haaluma walfakkaataa ta'een jiraatullee kaayyoo qabiyyee irratti garuu hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati.Boqonnaa 10ffaa jalattis,walsimannaa dhabuun kaayyoo qabiyyee barnootaa jiraachuu agarra.

Fkn.Silabasii:Hiika jechootaa haala galuumsaatiin gabbifatu.

K/B:Hiika jechootaa haala galuumsa isaaniitiin himta.

Q/B:Hiika jechootaa haala galuumsa isaaniitiin uumu.

Asirraa akka hubatamutti qabiyyeen meeshaalee barnootaa sadeen keessattuu bifuma walfakkaataa ta'een walsimannaan dhiyaatee jiraatullee kaayyoo qabiyyee irratti hanqinni

Walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati.Boqonnaa 12ffaa jalattis,haaluma walfakkaatuun walsimannaa dhabuun kaayyoo qabiyyee barnootaa jiraachuu argina.

Fkn.Silabasii:Faallaa jechootaa hubatu.

K/B:Faallaa jechootaa himta.

Q/B:Faallaa jechootaa addaan baafatu.

Akka fakkeenya kanaa oliirraa hubatamutti qabiyyeen meeshaalee barnootaa sadeen keessattuu bifuma walfakkaataa ta'een walsimatee jiraatullee kaayyoo qabiyyee irratti garuu hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati hubanna.Boqonnaa 13ffaa keessattis, bifuma walfakkaatuun walsimannaa dhabuun kaayyoo qabiyyee barnootaa jiraachuu agarra.

Fkn.Silabasii:Hiika jechootaa gabbifatu.

K/B :Hiika jechoota haaraa addaan baafattee himta.

Q/B:Jeechoota haaraa hiika isaa baranii dubbachuu,barreessuu fa'i keessatti itti fayyadamu.

Akkuma fakkeenya kanarraa hubatamutti qabiyyee walfakkaataa ta'ee meeshaalee sadeen keessatti dhiyaateef kaayyoon isaanii gargar ta'ee mul'achuu isaati.Kaayyoon silabasii keessatti hiika jechootaa akka gabbifatan,K/B keessatti hiika jechoota haaraa addaan baafatanii himaniif yoo ta'u Q/B keessatti immoo kaayyoon qabiyyichaa akka jechoota haaraa hiika isaa baranii dubbachuu,barreessuu fa'i keessatti akka itti fayyadamaniiifkan qophaa'eedha.kanarraa wanti ifatti mul'atu kaayyoon isaanii gargar ta'uudha.kaayyoon qabiyyee meeshaalee barnootaa kutaa tokkoof qophaa'e gargar ta'uun isaa barnooticha iftoomina dhabsiisa.Iftoomina hinqabu taanaan immoo barataanis barsiisaaniis waan hojjetan irratti ni rakkatu.Waan hojjetan irratti ni rakkatu

yoo ta'e immoo haala baruu barsiisuurratti qisaasa'a yeroo fiduurra darbee kaayyoon barnootaa akka galma hingenye gochuu danda'a kanaaf qabiyyeewwan walfakkaataa ta'aniif kaayyoo walfakkaataan walsimannaan jiraachuu qaba. Sababni isaa meeshaaleen kunneen kaayyoo tokko fiixaan baasuuf/galmaan ga'uuf deemu waan ta'eefidha. Boqonnaa 14ffaa keessattis qabiyyee walfakkaataaf kaayyoon dhiyaate. gargar ta'uu agarra.

Fkn.Silabasii:Hiika jechootaa gabbifatu.

K/B:Hiika jechootaa galuumsa isaaniin kennita.

Q/B:Hiika jechootaa addaan baafatu jedha.

Akkuma fakkeenya kanarraa hubatamutti qabiyyeen meeshaalee sadan keessattuu haluma walfakkaataa ta'een walsimannaan jiraatullee kaayyoo qabiyyee irratti garuu hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati agarra. Kanamalees walsimann qabiyyeen meshaalee barnootaa sadan keessatti Boqonnaalee 13ffaafi 14ffaa walitti dhiyeenya hanga tokko niqababu.

Boqonnaa 16ffaa keessatti hanqinoonni walsimannaa kaayyoo jiraachuun hubatamee jira. Kunis, Qabiyyee" akkaataa seera gumaan itti gaggeeffamu" jedhuuf kaayyoon adda addaa dhiyaateera.

Fkn.Silabasii:Akkaataa seera gumaan itti gaggeeffamu gabbifatu.

K/B:Akkaataa(seera)gummaan itti gaggeeffamu addaan baafatta.

Q/B:Akkaataa seerri gumaa itti gaggeeffamu himu. kanamalees,

Silabasii:Hiika jechootaa gabbifatu.

K/B:Hiika jechootaa hubatta.

Q/B:Hiika jechootaa galuumsarraa tilmaamu.

Akkuma yaada armaan oliirraa hubatamutti qabiyyeen isaanii walfakkaata. Haata'u malee kaayyoon qabiyyee silabasii, K/B fi Q/B keessa jiran walsimataniin hindhiyaanne. Hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati hubanna. Boqonnaa 18ffaa keessattis, haaluma walfakkaatuun walsimannaa dhabuun kaayyoo qabiyyee barnootaa jiraachuu agarra.

Fkn.Silabasii:Durduubeefi akaakuu isaa gabbifatu.

K/B:Durduubeefi akaakuu isaa adda foota.

Q/B:Durduubeefi akaakuu isaa himu jedha.

Akkuma fakkeenya kanaa oliirraa hubatamutti qabiyyeen meeshaalee sadan keessattuu walfakkaataa ta'ee dhiyaatullee kaayyoo qabiyyee irratti garuu hanqinni walsimannaa hanga tokko jiraachuu isaati agarra.

Gabaabumatti yaada armaan olii kanarraa wanti hubatame kaayyoon qabiyyee meeshaalee barnootaa sadeen keessattuu darbee darbee hanqinoonni walsimannaa jiraachuu hubanna.Haata'umalee harki irra caalaan kaayyoo qabiyyeewwanii meeshaalee sadeen keessattu kan sirritti walsimatani jiran ta'uun xiinxala taasifameerraa hubachuun danda'ameera.

4.4 Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan galma ga'iinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu maal akka ta'e xiinxaluu

Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan galma ga'iinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu/meeshaaleen barnootaa sadeen walsimatani yoo hinqophoofne,sadeen isaanituu qabiyyee garagaraa,kaayyoo garagaraafi galma garagaraaf waan qophaa'an fakkaachuu danda'u.Kunis, barattoonni maal barachuu akka qaban,maaliif barachuu akka qaban, galma kam ga'uuf barachuu akka qaban,qabiyyee kam barachuu akka qaban,qabiyyee kam barachuu akka qaban, barsiisonnis maal barsiisuu akka qaban,maaliif barsiisuu akka qaban,galma kam ga'uuf barsiisuu akka qaban,qabiyyee kam barsiisuu akka qaban,akka hin beekne taasisuun galma barnootaa sanarratti dhiibbaa fida.Kana malees K/B keessatti gaaffii dhiyaate tokkoof Q/B keessatti deebii gaaffii gaaffatameef deebii hin taane yemmuu kennameef ,gaaffiin kan biraa,deebiinis kan biraa waan ta'uuf mala baruu barsiisuu irratti gufuu ta'uun galma ga'insa barnootaa irratti dhiibbaa geessisa.Kanamalees meeshaaleen sadeen yoo walsimatani hinqophoofne barnootni kennamu iftoomina dhaba.Iftoominni yoo hin jiraanne immoo mala baruu barsiisuu irratti gufuu ta'uun,barattootaaf barsiisota burjaajessa.Kunis galma ga'iinsa barnootaa akka fiixaan bane taasisa.

4.4.1 Xiinxala walsimannaa dhabiinsagilgaalotakitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti

Gabatee-8: Xiinxala walsimannaa dhabiinsa gilgaalotaa kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessattii

Boqonnaa	Gaaffilee K/Bfi Q/B keessatti dhiyaatan	DeebiiQ/B,keessatti dhiyaate.
1.	-Gilgaala 1B(hiika jechootaa tilmaama) Gaaffii 1ffaa:dacha - Gaaffii 4ffaa:tasummaa -Gilgaala 4A (hiika jechootaa)Gaaffii 11ffaa:qara	-Kanirradeddeebi' ame -Akkafeetumma,nasiibummaa -Leenjisa
3.	Gilgaala 2D (bakka duwwaa guutuu) Gaaffii 1ffaa:Beektonni muuxannoo isaanirraa ----- 3ffaa:Dhalli namaa-----ifa arge.	-Nuuf qican -Waan falmateef
6.	-Gigaala 8B(qaamoleen jecha jala sararamee)Gaaffii 3ffaa:Abbaan Ganamee barumsa alidilee dubbisuufi barreessuu baratan.	Lakkoofsa/heddumina.
7.	-Gilgaala 2B(jechoota hiika galuumsaa)Gaaffii 2ffaa:Bulaan <u>nikaa</u> Kaadhimni isaa Feeneet gooteefiif iddoo olaanaa kenna.	-----.
11.	-Gilgaala 3B(firoomsuu)Gaaffii 8ffaa:Hibboo	-Iccitii/dhokataa
15.	-Gilgaala 2B(hiika galuumsa jala sararaman)Gaaffii 5ffaa:Jabbiin keenya mucha hootee hootee <u>furunxaati</u> .	-Murxuxifamti
16.	-Gilgaala 5ffaa (bakka duwwaa guutuu)Gaaffii 1ffaa:Har'amoo---dhufta? 3ffaa:Wantoonnii barataaf barbaachisan-----? 4ffaa:Ani hoo kanan jedha ati isa-----?	-Yoom -Maal -Kam

Haaluma xiinxala gabatee 8ffaa olii keessatti hubatameen boqonnaalee tokko tokko keessatti hanqinoonni walsimannaa gaaffilee gilgaalota K/B keessaatiifii deebiin isaanii kan Q/B keessaa muraasni ni mul'atu. Kunis boqonnaa 1ffaa :gilgaala:1B:gaaffii 1ffaa jecha K/B keessatti" dachaa" jedhuuf deebiin Q/B keessatti kenname"kan irra dedeebi'ame"jedhee kaa'ee jira. Dachaa jechuun kan wanti lama walitti maxxane, walitti dacha'e jechuudha. kanaaf jechi dhiyaateefii hiikni kenname kan waliin hindeemne ta'uu hubanna. Akkasumas, boqonnaa 1ffaa:gilgaala 1B: gaaffii 4ffaa jecha K/B keessatti "tasummaa" jedhuuf deebiin isaa Q/B keessatti kenname"akka feetummaa,nasiibummaa" jechuun kaa'ee jira. Tasummaa jechuun kan itti hinyaaddamne jechuudha. Kanaaf jechi dhiyaateef deebiin Q/B keessatti kenname walhinsimatu. Kanamalees, boqonnaa 1ffaa:gilgaala 4A: (hiika galuumsaa kennuu)gaaffii 11ffaan K/B keessatti "qara" jecha jedhu hiika isaa Q/B keessatti "leenjisaa" jedhee kaa'ee jira. Qara jechuun kanfiixeen isaa qara qabu, jechuudha.

Fkn.K/B fuula 9 irratti :Amalli afaanii amala hawaasaa faana bu'uun jireenya guyyuu milkeessa;labata haaraa qara;hojii iraatti ammo,gufuu ta'aa deema.jecha kana haala galuumsa isaatiin kan hubannu yoo ta'e kan fiixeen isaa qarame ,kanbarate ta'ee argama jechuudha. Kanaaf jechi dhiyaateefi hiikni kenname walhinsimatu. Kanamalees, boqonnaa 3ffaa gilgaala 2D/bakka duwwaa guuti/ gaaffii 1ffaa hima

Beektonni muuxannoo isaaniirraa-----jedhuufdeebiinQ/B keessatti" nuufqican" jedha. deebii kenname kana fuunee iddoo duwwaa hima keessa jirutti yoo galchine walsimannaa himaa hin qabaatu.

Fkn.Beektonni muuxannoo isaaniirraa nuufqican. Hima kanarraa kan hubatamu hanqinni walsimannaa jiraachuu dha. Sababni isaa kan ta'uu qabu, nuuf kennan, laatan ta'uu qaba malee nuufqican ta'uu hinqabaatu. kun immoo walsimannaa dhabuu isaa mul'isa.

Boqonnaa 6ffaa keessattis, walsimannaa dhabuun meeshaalee kana hanga tokko jiraachuun ni mul'ata.

Fkn.Gilgaala 8B/ qaamolee jecha jala sarame/

K/B:Gaaffii 3ffaa:Abbaan Ganamee baruumsa alidileen dubbisuufi barreessuu baratan.

Q/B:Deebii Lakkoofsa/heddumina jedha.

Asirraa wanti hubatamu himuma keessattuu hanqinni walsimannaa ni jira.kunis mathimniifi xumurri walfaana hindeeman .Kan ta'uu qabu silaa

Abbaan Ganamee baruumsa alidileen dubbisuufi barreessuu barate ta'uu qaba.kanaaf deebiin sirrii ta'us hanqinni walsimannaa jira jechuudha.

Boqonnaa 7ffaa Gilgaala 2B jalattis hanqinni walsimannaa meeshaalee kanneenii ni mul'ata.

Fkn.K/B:Gaaffii 2ffaa Bulaan nikaakaadhimni isaa Feeneet gooteefiif iddoo olaanaa kenna.

Q/B:Deebii hinkennamne.

Asirraa wanti hubatamu K/B keessatti gaaffiin kennamee Q/B keessatti garuu deebiin hinkennamne kanaafuu hanqinni walsimannaa jira jechuu dha.

Boqonnaa 11ffaa Gilgaala 3B/firoomsuu/

K/B:Gaaffii 8ffaa Hibboo

Q/B:Deebii Iccitii/dhokataa jedha.

Akkaa gaaffiirraa hubannutti hibboo jechuun hiikni isaa meesha/qabee bishaan ittiin dubartoonni waraabbatan jechuu dha.ykn meeshaa supheerraa hojjetamee bishaan ittiin waraabbamu jechuudha.kanaaf hiikni isaa icciitii/dhokataa osoo hintaane meeshaa supheerraa hojjetamee bishaan ittiin waraabbamu ta'uu qaba.Kunis hanqinni walsimannaa akka jiru mul'isa.

Boqonnaa 15ffaa Gilgaala 2B /hiika galuumsaa kennuu/ gaaffii 5ffaa

K/B:Jabbiin keenya mucha hootee hootee furunxaati.

Q/B:Deebiin murxuxifamti jechuun kaa'a.

Akk hiika gaaffii K/B keessatti gaaffii furunxaati jedhuuf hiikni isaa Q/B keessatti murxuxifamti osoo hintaane burraaqxi ta'uu qaba.Murxuxifamti jechuun akka naannoo kanaatti hiika laguu ta'e qaba.kanaafuu hanqinni walsimannaa ni mul'ata jechuudha.

Boqonnaa 16ffaa keessattis walsimannaa dhabuun meeshaalee kanaa hanga tokko jiraachuun mul'ata.

Fkn.Gilgaala 5ffaa (Jechoonni armaan gadii bamaqaalee iyyaafannoo dha.Jechoota kana himoota itti aananii dhufaniif filiiti bakka duwwaa guuti.) Eenyu, kam, maal, yoom, meeqa, hammam, eessa, maaliif, K/B keessatti ,gaaffilee 1,3,4,jiraniif deebiin isaanii kan Q/B keessatti kenname wajjiin walhinsimatu.Kunis,

K/B:Gaaffii 1ffaa Har'a moo-----dhufta?

Q/B:Deebii yoom

K/B :Gaaffii 3ffaa Wantoonni barataaf barbaachisan-----?

Q/B:Deebii maal

K/B:Gaaffii 4ffaa Ani hoo kanan jedha atihoo-----?

Q/B:Deebii kam

Akkuma himoota kanarraa hubatamutti,K/B keessatti iddoo duwwaan kennameef Q/B keessatti deebiin kenname walhinsimatu. Deebiin gaaffii tokkoffaaf kennamu yoom osoo hinta'in boru ta'uu qaba. Sababni isaas,iddoo duwwaa kenname guutuu kan danda'u walsimatee boru ta'uu qaba waanta'eef.

Fkn. Har'a moo yoom dhuftaarra ,Har'amoo boru dhufta? Jedhamee deebiin yoo kenname gaaffii dhiyaate faanaa deemuu danda'a waanta'eef.Kanaafuu hanqinni walsimannaa jira jechuudha.Akkasumas,deebiin gaaffii 3ffaaf kenname maal kan jedhu osoo hin taane ,kan ta'uu qabu,maal maal fa'i ta'uu qaba jechuudha.Kunis,Wantoonni barattootaaf barbaachisan maal?osoo hintaane Wantoonni barattootaaf barbaachisan maal maal? ta'uu qaba. Kanaafuu meeshaaleen kunneen hanqina walsimannaa qabu jechuudha.

Deebiin gaaffii 4ffaas, Q/B keessatti kam kanjedhuudha garuu kan ta'uu qabu,kamjetta kanjedhuudha. Ani kanan jedha atoo kam?kan ta'u osoo hin ta'in kan ta'uu qabu Ani kanan jedha ati hoo kamjetta? Kanjedhu ta'uu qaba.kanaafuu hanqinni walsimannaa meeshaalee kanneenii hanga tokko jira jechuudha.

4.5. Af-gaaffii Barsiisotaaf Dhiyaateef Hiika Isaa

Karaalee odeeffannoon ittiin funaannamu/guurramu keessaa tokko af-gaaffii dha. Haaluma kanaan qorataanis milka'ina qorannoo isaatiif ni gargaara jechuun waan itti amanteef mala af-gaaffii kana itti fayyadamee jira. Mala kana keessatti qorataan gaaffilee bu'uuraa sadi(3) qopheessuun barsiisota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa barsiisaa jiraniif dhiyeessuun deebii isaanii akka armaan gaddiitti qaaccessuun dhiyessee jira.

Gaaffii -1-Yeroo haala baruu barsiisuuf of qopheessitan walsimannaa meeshaalee barnootaa sadan (silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) madaaltuu? Yoo kan madaaltan ta'e qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimatani deemu isaanii akkamitti ibsitu?

Deebisaa-1ffaa: Qophii haala baruufi barsiisuuf taasisuu keessatti meeshaalee barnootaa walbira qabuun walsimannaa isaanii nan ilaala. Haata'u malee mana baruumsaa keenya keessa meeshaaleen barnootaa jiran K/Bfi Q/B qofa. Akka mana baruumsaa keenyattis ta'e manneen barnoota naannoo keenyatti argamanii keessatti silabasiin barnoota kanaa gonkumaa hinjiru. Kanaafuu qabiyyeewwan silabasii keessa jiiran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemu isaanii madaallee hinbeeknu. Garuu K/Bfi Q/B keessa qabiyyeewwan jiran caalaatti walsimatani yoo deeman darbee darbee iddoon itti waliin hindeemne jira.

Deebisaa -2ffaa: Meshaalee barnootaa mana baruumsaa keessatti argaman kan akka K/Bfi Q/B walcinaa qabuun nan ilaala Silabasiin barnootaa garuu akka mana baruumsa keenyatti waan hinjirreef qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemu isaa hin ilaalle. Meeshaaleen lamaan garuu darbee darbee hanqinoota qabaatanis irra caalaan isaanii garuu walsimatani waan deemaniif gaariidha.

Akkuma deebii deebistoota irraa hubatamutti yaadni deebii deebistootaa walfakkaataadha. kunis, yeroo haala baruufi barsiisuuf of qopheessanitti qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu K/Bfi Q/B faana deemu isaanii mirkanneessuuf silabasii waan jirreef rakkachuu isaanii yoo ta'u, haalli walsimannaa meeshaalee K/Bfi Q/B garuu irraa caalaan isaanii kan walsimani deemaan ta'uu, darbee darbee moo hanqinoonni akka jiran qorataan deebii deebistoota kanneen irraa mirkanneeffatee jira. Silabasii barnootaa garuu argatanii akka itti fayyadamaa hinjirreefi waa'ee isaa ibsuurraa akka of qusatanis hubatamee jira.

Haa'u malee barsiisonni kallattiidhaan hojii sirna barnootaa kana galmaan gahaa jiran meeshaalee barnootaa sadan walfaana ilaaluun haala walsimannaa isaaniifi qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu kitabaa barataafi qajeelcha barsiisaa faana walsimatani deemu isaanii xiinxalaa deemuun barbaachisaa akka ta'e hubanna. Sababni isaas qabiyyeewwan tokko tokkoo kanneen silabasii keessa jiraatanii meeshaalee barnootaa biroo keessatti osoo hindhiyaatiin hafan jiraachuu danda'an waan ta'eef barsiisonni dursanii kaayyoowwan hunda hubachuun qabiyyeewwan waliin ilaaluun kaayyoo barnootichaa akka milkeessan silabasiin manneen barnootaa hunda keessatti jiraachuun isaa baayyee barbaachisaa akka ta'ee hubanna.

Gaaffii-2-Mala baruu barsiisuu keessatti kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf gaheen walsimannaa meeshaalee sadanii hammam barbaachisaadha jettee yaadda?

Deebisaa-1ffaa:Mala baruu barsiisuu keessatti kaayyoo sirna barnootaa galmaan gahuuf gaheen walsimannaa meeshaalee sadanii daran barbaachisaadha. Sababni isaas kaayyoon sirna barnootaa galma barbaaddame akka gahuuf meeshaaleen barnootaa sadan walsimatani walfaana deemu mala baruu barsiisuu saffisiisuu qabu. Ta'uu baannan kaayyoon sirna barnootaa galma barbaaddame gahuu hin danda'u. Kuis meshaaleen kunneen walsimatani deemu baannan sadeen isaaniituu kaayyoo garagaraa qabaachuun kaayyoon sirna barnootaa galma adda addaa akka qabaatu gochuuf dirqamu jechuudha.

Deebisaa-2ffaa:Mala baruu barsiisuu keessatti kaayyoo sirna barnootaa galmaan gahuuf gaheen walsimannaa meeshaalee sadanii baay'isee barbaachisaa dha. Sababni isaas meeshaalee barnootaa sadan yoo walhinsimannee mala baruu barsiisuu sirnaawaa ta'ee gaggeessuun hindanda'amu kunis mala baruu barsiisuu garagaraa taasisuun kaayyoo sirna barnootaa fiduun galma adda addaa akka qabaatu taasisa jechuudha.

Akuma deebii kennitootarraa hubachuun yaallametti mala baruu barsiisuu keessatti kaayyoo sirna barnootaa galmaan gahuuf gaheen walsimannaa meeshaalee sadanii baayyee barbaachisaadha. kunis meeshaaleen barnootaa sadan kunneen yoo walsimatani kan deeman ta'e kaayyoon sirna barnootaa galmaan gahuufi mala baruufi barsiisuu fiixaan baasuuf kara salphaa dha jechuudha.

Gaaffii -3-Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan(silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) galma ga'iinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu maalfaadha? jettee yaadda?

Deebisaa -1ffaa:Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan kunneen galma gahiinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu

barnoonni kennamu sun galma adda addaa akka qabaatu taasisa

barattoonni hubannaa garagaraa akka qabaatan taasisa

barnoonni kennamu sun kaayyoo garagaraa akka qabaatu taasisa.kanamalees sirni barnootaa galma barbaaddame akka hingenye taasisa jechuudha.

Deebisaa -2ffaa:Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan kunneen galma gahiinsa barnootaa sanarraatti hanqinni inni uumu

barnoonni qulqullina hinqabne akka kennamu godha.

Barattonni hubannaa garagaraa akka horatan taasisa

Barnoonni sun kaayyoo adda addaa akka qabaatu taasisa,akkasumas,sirni barnootaa galma gara garaa akka qabaatu taasisa jechuudha.

Dimshaashumatti yaada deebi kennitoota kanneen irraa akka hubannutti walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan kunneen galma gahiinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu:

barnoonni qulqullina hinqabne akka kennamu godha.

barattonni hubannaa gara garaa akka horatan godha.

barnoonni sun kaayyoo garagaraa akka qabaatu taasisa.

barnoonni sun galma adda addaa akka qabaatu godha.kanamalees,sirni barnootaa sun galma barbaaddame irra akka hingenye taasisa.Kanaafuu sirni barnootaa akka galma barbaaddame akka gahuufi barnoonni galma barbaaddame akka gahuuf walsimannaan meeshaalee sadanii barbaachisaadha.

Boqonnaa Shan:Guduunfaafi Yaada Furmaataa

5.1. Guduunfaa

Kaayyooniifi xiyyeeffannoon qorannoo kana inni guddaan haala walsimannaa qabiyyeewwan silabasii, kitaaba barataafi qajeelchaa barsiisaa barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa bara 2005 maxxanfamuun qophaa'ee amma hojiirra oolaa jiru xiinxaluun gama walsimannaatiin hanqinoota mul'atan gargar baasuun yaada furmaataa eeruudha. Haaluma kanaan qorataan mata duree kanarratti qorannaa yammuu gaggeesetti gaaffii bu'uuraafi kaayyoo ijoo qabatee ka'e sanaaf deebii gahaa ta'e argachuuf adeemsa keessa deemamuufi darbamuu qabu hunda keessa darbeejira. Qorannoon tokko gaaffii qabatee ka'eef deebii kennuu kan danda'u odeeffannoo argamu qofaan osoo hintaane adeemsa keessa darbamuu qabu hunda keessa yoo darbuu danda'eedha. Qorataanis kanuma bu'uura godhachuudhaan malleen qorannoo kanaaf gargaaran jedhee yaadu kaayyoofi akaakuu qorannaa sana wajjiin deeman filatee ittiin hojjetee jira. Qorannoon kun raga sanadaa xiinxaluufi afgaaffiidhaan kan adeemsifamu waan ta'eef maddi odeeffannoo jalqabaa meeshaalee barnootaa Afaan Oromoo kutaa 12ffaa sadanii(silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) yoo ta'u maddi odeeffannoo lammaffaa immoo barsiisota Afaan Oromoo kutaa kudha lammaffaa mana barnoota Qopaa'ina Hurutaatti barsiisaa jiran yammuu ta'u, odeeffannoon isaaniirraa argaman adeemsa qorannoo akkamtaatiin qaacceffamanii ibsamanii jiru. Odeeffannoo kallattii garagaraatiin argaman kanas sirummaa, barbaachisummaafi dhugummaa isaanii addaan baasuun akkaataa walitti dhufeenya isaaniitiin qoqqooduun mala akkamtaatii qaacceffamanii jiru. Odeeffannoo qaacceffame kana irraa ka'uun hanqinaalee walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnootaa kanneen kessatti mul'atan cuunfamanii dhiyatani jiru.

Akkuma ragaan/bu'aan xiinxala meeshaalee kanneen irra argame mul'isutti hanqinnaaleen walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnootaa sadan kanneen keessatti mul'atanii jiru. Kunis qabiyyeewwan tokko tokko silabasii keessa jiraatan illee K/Bfi Q/B keessa haala walsimannaa qabuun jiraachuu dhabuu, ykn, meeshaalee lamaan keessa jiraatee silabasii keessatti kan hin jiraanne ta'uu, Gaaffilee K/B keessatti dhiyaataniif deebiin isaanii walsimannaan Q/B keessatti jiraachuu dhabuu. Gaaffileen keessa deebii Q/B keessatti dhiyaate walsimannaan K/B keessaatti argamuu dhabuu, qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu K/Bfi Q/B faana deemuu dhabuu, kaayyoo sirna barnootaa galmaan gahuuf gaheen meeshaalee barnootaa baayyee barbaachisaa akka ta'e walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan galma gahiinsa

barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu ,barattoonnii yaadaafi ilaalcha adda addaa akka qabaatan godha.barnoonni kaayyoofi galma gara garaa akka qabaatan godha.barnoonni qulqullina hinqabne akka kennamu godha.kaayyoon qabiyyeewwanii walsimannaan jiraachuu dhabuu,kana jechuun qabiyyeen isaanii baayyeen walfakaatanillee darbee darbee kaayyoo isaaniitiin gargar ta'anii mul'achuu, wayittiin barnootaa walsimannaan jiraachuu dhabuufi K/B keessaa gonkumaa dhabamuu, Dandeettiiwwaniif xiyyeeffannoon qixa kennamuu dhabuu, Dabalataanis, qajeelfamoonni tokko tokkoo walsimannaa dhabuufiiftoomina dhabuun hanqinoota xiinxala godhameen argamaniidha.

Hanqinoonni kun yeroon furmaata argachuu yoo baatan adeemsa baruufi barsiisuurratti gufuu/rakkoo ta'uu akka danda'anis ragaan kun eeree jira.Kunis barsiisota qabiyyee barsiisan sanarratti ofitti amantummaa dhabsiisaa. Kessumaayyuu barsiisota yeroo baay'ee of hinqopheessine dogongora keessaa seenuun barattoota isaanii kallattii hintaanen barsiisuu danda'u. barattoonni ciccimoon immoo yaada kana itti quufuu waan dadhabaniif barsiisota isaaniirraa amantaa dhabuu danda'u.Sababa kanaanis mormiin hintaane uummamuun yeroon barnootaa qisaasa'uu danda'a.barattoonnisa waan barachuu qaban osoo hinbaratin hafuu danda'u.Adeemsi kun immoo barattoonni barnoota isaaniitti akka hingammanne gochuun alatti kaayyoon barnoota afaanii akka hinmilkooftne kan taasisu ta'uun sakatta'iinsa godhamerraa hubachuun danda'ameera.

Dimshaashumattii xiinxala walsimannaa qabiyyee meshaalee barnootaa Afaan Oromoo kutaa 12ffaa bara 2005 tti qophaa'anii hojii irratti yeroo kana argaman silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti madaallii taasifameen rakkooleen gargaaraa akka mul'atan xiinxala godhamerraa hubachuun danda'ameera.Kanaafuu yaadoleen armaan olitti yaada guduunfaa jalatti eeraman kunniin fala argate taanaan hanqinnoonni kunniin akka fooyya'an qorataan mirkaneeffateera.Dabalataanis akka hubannoo qorattichaatti haaluma xiinxala dokimaniitiirra argametti hanqinoota jiran xiinxalaa barruu meeshaalee kanneenii boqonnaa, boqonnaadhaan walbira qabuun xiinxalee rakkoo jiru addaan bahee akka ibsametti, karaa meeshaa funaansa ragaa odeeffannoo af-gaaffiitiin odeeffannoon barsiisota irraa argamanis, yaaduma sakatta'a dokumeentii irraa argame kan cimsu ta'eetti hubatame.Odeeffannoo keennitoonni kunniin gaaffilee dhiyaateef yaada isaanii muuxannoo qabaniin bilisaan ibsanijiru. Odeeffataanis, odeeffannoo barsiisota kanniinirraa argate cuunfee haala walfakkaatina isaaniitiin qaaccessuun

wanni hubate odeeffannoon argame kan xiinxala dokumeentiitiin kan walfakkatuu ta'uu isaa hubateera.

5.2. Argannoo Qorannoo Kanaa

Qabiyyeewwaan meeshaalee barnoota afaan oromoo kutaa 12ffaa(silabasii,kitaabaa barataafi qajeelcha barsiisaa) keessa jiran baay'inaan walsimannaa qabataanillee,darbee darbee qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti waan hinjirreef hanqina akka qabu hubachuun danda'ameera.Dabalataanis qabiyyeewwan tokko tokko immoo kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti dhiyaatanii silabasii keessatti iddoon itti hindhiyaatiin akka jiru hubachuun danda'ameera.

Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga'uuf gaheen walsimannaa meeshaalee sadanii daran barbaachisaa akka ta'efi meeshaaleen kunneen yoo walsimataniin hin qophoofne galma ga'iinsi sirna barnootaa akka hin milkoofne hubachuun danda'ameera.

Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaasadan(silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) galma ga'iinsa barnootaa sanarratti hanqini inni uumu, meeshaaleen sadanuu yoo walsimachuu baatan galma adda addaa qabaatu,meeshaaleen sadanuu yoo walsimachuu baatan kaayyoo garagaraa qabaatu akkasumas,barattoonni meeshaalee sadanuu kallattii garagaraatiin hubatu waan ta'eef,sirni barnootaa galma addaa addaafi kaayyoo garagaraa akka qabaatu taasisa. Kanaaf sirni barnootaa galma tokko akka hinqabaanne dhiibbaa irraan geessuu akka danda'u hubachuun danda'ameera.

Wayittiin qabiyyee meeshaalee barnootaa walsimatee deemuurratti hanqinni guddaan jiraachuusaa ragaan irra gahameera. Kunis wayittiin kan kenname silabasiifi qajeelcha barsiisaa keessatti qofa yoo ta'u Kitaaba barataa keessatti gonkumaa akka hinjirree hubatamee jira.wayittiin silabasiifi qajeelcha barsiisaa keessatti kenname baayyeen isaanii walsimannaa akka hinqabne qorannaa kanarraa hubachuun danda'ameera.

5.3. Yaada Furmaataa

Qorannaa hamma yonaatti gaggeeffame keessatti xiinxalli walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa qophaa'e irratti rakkoolee mul'atan adeemsa qorannichaa keessatti hubatamanii jiru. Qorataanis kaayyoo qabatee ka'e fiixaan baasuun hanqinoota walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnoota Afaan Oromoo irratti mul'atan adda baasuun kaa'ee jira. Haaluma kanaan argannoo bira gahame irratti hundaa'uudhaan yaadoleewwan furmaataa akka kanaan gadiitti dhiyaatanii jiru.

Qaamoleen dhimmi isaanilaallatu, qopheessota sirna barnoota afaanii irraa eegalee qaamoleen barnoota irratti hojjetan sadarkaa sadarkaan kan jiraniifi hayyoonnii afaanii yeroo yeroon walsimannaa meeshaalee barnootaa kanneen madaaluu, hordoffii walirraa hin cinne gochuufi foyyaa'insa qorannaan deeggarame osoo godhanii gaariidha.

Barsiisonni Afaan Oromoo kutaa 12ffaa barsiisan qabiyyee kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti argaman qofa irratti amantaa gatuu dhiisanii hamma humna isaaniitiin danda'an qabiyyeewwan kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessa jiran kaayyoo silabasii wajjiin walsimsiisanii akka barsiisaniifi silabasiin barnootaa manneen barnootaa keessa otoo jiraatee gaariidha. Qabiyyeewwan silabasii keessa jiran muraasni kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faanaa waan hindeemneef, hayyoonni afaaniifi qaamni dhimmi ilaallatu keessa deebi'ee osoo hordofeefi foyyeessee gaariidha.

Kaayyoo sirna barnootaa galmaan gahuuf gaheen walsimannaa meeshaalee sadanii baayyee barbaachisaa waan ta'eef qaamni dhimmi ilaallatu hayyoonni afaanii qopheessoni qophii sirna barnoota afaanii sadarkaa sadarkaan jiraatan yeroo yeroon walsimannaa meeshaalee barnootaa sadanii madaalliifi hordoffii walirraa hincinne gochuunifi foyyaa'insaa qorannaadhaan deeggarame taasisanii osoo foyyeessanii gaariidha.

Walsimannaa dhabiinsii meeshaalee barnootaa sadan galma ga'iinsaa barnootaa sanarratti hanqina akka qulqullinaa barnootaa akka dhabamu taasisa. Barnoonni kennamu sun kallattii garagaraatiin deemuun kaayyoofi galma adda addaa akka qabaatu taasisa, barattoonni barnoota baratan san kallattii garagaraatiin waan hubataniif barnooticha sanarratti ofitti amanamummaa dhabuun barnooticha jibbuu danda'uu. Barsiisonnis, meeshaalee kanaan barsiisuurratti ofitti amanamummaa waandhabaniif seeraan barsiisuu hin danda'an. Kanafuruuf barsiisonni

meeshaalee sadeen haala isaaniif mija'uun osoo hin nuffiin qabiyyeewwan meeshaalee sadanii walsiimsiisanii barsiisuun dhiibbaa walsimannaa dhabiinsa meeshaalee barnootaa kanneen osoo foyyeessanii gaariidha. Kana malees qaamni dhimmi ilaallatu, ogeeyyonni afaanii, akkasumas, qopheessonni sirna barnoota afaanii irraa eegalee qaamoleen barnootarratti hojjetan sadarkaa sadarkaan kan jiran yeroo yeroon walsimannaa dhabiinsa meeshaalee barnootaa sadan madaaluufi hordoffii walirraa hincinne gochuunifi foyyaa'insa qorannaan deegarame taasisuun walsimannaa dhabiinsii meeshaalee barnootaa sadan galma ga'iinsa barnootarratti dhiibbaa akka hngeessisne osoo taasisanii gaariidha.

Qabiyyeewwan meeshaalee sadan keessattuu ogummaawwan afaanii martiinuu qixa xiyyeeffannaa argachuu qabu. Gaaffileen dhiyaataniifi deebiin isaanii walgituu qabu. Akkasumas, qajeelfamoonni kennaman iftoomina qabaachuu qabu. Kanamalees, yaadannoowwan kitaaba barataa keessatti laataman walsimannaan qajeelcha barsiisaa keessatti osoo argamanii gaariidha.

Wayittiin barnootaa silabasiifi qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataa keessatti dhiyaatan bifa walsimannaa qabuun osoo dhiyaataniigaariidha. Manneen barnootaas wayitti barnootaa qabiyyee barnootaaf kennamen alatti gadi buusanii ramaduun kaayyoon barnootaa akka hin milkoofta taasisuurraa osoo ofqusatani gaariidha.

Qabiyyeewwan meeshaalee barnootaa (silabasiifi kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) hundinuu osoo walsimannaa qabaatanii gaariidha.

Karaa biraatiin barsiisaanis yeroo baayye qajeelcha barsiisaa irratti hundaa'uun haaluma kaayyoo taa'een meeshaalee kanneen walbira ilaaluun hojii baruu barsiisuu gaggeessuun nibarbaachisa. Fakkeenyaaf rakkoo silabasiifi kitaaba barataa keessatti mul'atu fooyyeessuf qajeelchaa barsiisaa waliin ilaaluun deeggarsa guddaa qaba. Kanaafuu qajeelchi barsiisaa gargaaraa barsiisaa ta'uun qaama dhiyootti argamu jechuun nidanda'ama. Haata'u malee qajeelchi barsiisaatis hanqina walsimannaa qabiyyee akkasuma walfaanaa qabu taanaan yaadni barsiisaan barataa barsiisuufi wanti baratamu dogoggora ta'ee hanqina hubannoo uumuu isaa hin hafu waan ta'eef ofeegannoon walsimannaan qabiyyee meeshaalee kanneen keessatti haalaan gaggeeffamuu qaba. Kanaafuu qopheessitoonni meeshaa barnootaa kanneenii, dhimmaa walsimannaa qabiyyee barnoota Afaan Oromoo kutaa kanaarratti xiinxala gadifageenyaa gochuu akka qabantuu eeggama. Akkasumas rakkoo meeshaalee barnootaa kanneen keessatti mul'atan

kanaaf furmaata eeramerratti hundaa'uudhaan qorannoon mirkaneessuun fooyya'iinsa godhuun akka qabaatu eerama. Haaluma kanaan qorqataan kun xiinxala qabiyyee dhiyaatan irrattihundaa'uun dhimma walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnootaa Afaan Oromoo kutaa 12ffaa silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessatti dhiyaatan xiinxaluun hanqinoota mul'atan adda baasee kan furmaata jedhe itti amane kaa'ee jira.

Wabii

- Adaanee Dinqisiisaa .(2013). Walsimannaa Itti Fayyadamina Sagantaa Barnootaa Afaan Oromoo Kitaaba Barnoota AfaanOromoo Kutaa 8^{ffaa} Xiyyeeffannoo Manneen Barnoota Walmaraafi Bulcuiinsa Magaalaa Hoolataa: Yuunivarsiitii AddisAbabaa: (Kan Hin Maxxanfamne.)
- Addunyaa Barkeessaa .(2011). *Akkamtaa* Yaadrimee Qorannoo Hujoo Afaan Oromoo Keessatti, Finfinnee: Efficiency printing press.
- Allwright.R. L .(1990). *What Do We Want Teaching Materials for Currents in language Teaching*.Oxford: Oxford UniversityPress.
- Beekaan Gulummaa. (2015). *Tuujuuba*: Saayinsii Dandeetiiwwan Afaanii, finfinnee Oromiyaa.
- Berg, B. (2001). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. California state University: Long Beach.
- Brown,H.D.(1994).Principles for Language Learning and Teaching.Engle Wood Chiffs:Prentice.Hall Regents.
- Brumfit, C.(1984). *Communicative MethodologyIn Languag Teaching: The roles of Fluency and Accuracy*.Cambridge: Cambridge University Press.
- Cilrk, J.I.(1987). *Curriculum Renewal in School Foreign Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen.(1994). *Research Methods in Education*, 4th ed. London: Routledge.
- Cohen, L. Minion, L.and Morrison K.(2005). *Research Method in Education*, (5thed.). London and Newyork: Rout ledge.
- Cook.G.(2003).*Applied Linguistics*. Oxford: Oxoford University Press..
- CunningsWorth.A.(1995). *Choosing Your Course Books*.London: Heineman.
- _____.(1984).*Evaluating and Selecting EFL Materials*.Oxford:Heineman.
- Dastaa Dassaalany.(2002). Bu'uuraalee Qorannoo, Finfinnee dhaabbata maxxansaa.Far East Trading Plc.

- Dublin, F. and Olshtain, E. (1986). *Course Design: Developing Programs and Materials for Language Learning*. Cambridge: Cambridge University press.
- Ellis, R. (2003). *Task-based Language and Teaching*. Oxford: Oxford University press.
- Ellis, R. and Hedge, P. (1993). 'Second Language Acquisition Research: How Does it Help Teachers? An Interview with Rod Ellis'. *ELT Journal*. 47/1:3-11.
- Emabet Gizachew. (2011). "Xiinxala Qindaa'inaafi Haala Dhiyeenya Gilgaalota Caaslugaa Kitaaba barnoota Afaan Oromoo Kutaa 10ffaa." AAU: Unpublished. MA Thesis.
- Fikiremariam Daba. (2007). "Sakatta'a Onneessa Barattooni Sadarkaa Lamaffaa Afaan Oromoo Barachuuf qaban." AAU: Unpublished. MA Thesis.
- Gaaddisaa Abdii. (2016). "Xiinxala Walsimannaa Qabiyyee Silabasii, Kitaaba Barataafi Qajeelcha Barsiisaa Barnoota Afaan Oromoo: Kutaa 10ffaarratti Xiyyeeffate." AAU: Unpublished. MA Thesis.
- Garee Qormaata Afaan Oromoo. (2005). *Wiirtuu Jildii -10, Barruulee Qormaata Waaltina Afaan Oromoo, Biiroo Aadaafi Turuzimii Oromiyaa, Finfinnee*.
- Gurmeessa Tjubaa. (2015). *Qaacceesa Caasaa Jechaafi Hima Afaan Oromoo Kitaabilee Barnootaafi Kitaabilee Wabii: Finiffinnee Yunivarsiitii Addis Ababaa. (Waraqaa Qorannoo Digirii 2ffaa kan Hin maxxanfamin.)*
- Heinich, R. (1989). *Instructional Media*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Jonson, R. K. (1989). *The Second Language Curriculum*. New York: Cambridge University Press.
- Kabbadaa Nagaraa. (2015). *Qaacceessa Dhiyaannaa Xinjecha Kitaabilee Barnootaa Afaan Oromoo Kutaa Kudha-Tokkoofi Kudha-Lamaa: Yuunivarsiitii Addis Ababaa, Finfinnee, (Kan Hin Maxxanfamin.)*
- Kumar, R. (1999). *Research Methodology: A Step-by Step Guide for Beginner*. London: Sage Publications.
- Littlewood. (1981). *Communicative Language Teaching*. Cambridge University press.

- Marke,N. (1997).Managing Curricular Innovation.New York: Cambridge University press.
- Mc. Donough. J. and. Shaw .(1993). Materials and Methods inELT(2nd Ed.). Oxford:Oxford University Press.
- Ministry of Education.(2010). CurriculumFrameWork ForEthopian Education(Kg-Grade-12).
- Ministeera Barnootaa.(2005). Barnoota Afaan Oromoo Kitaaba Barataa kutaa 12ffaa:Federaala Riippaabiliika Dimokiraatawaa Itoophiyaatti, MK Publishers Ltd. Kampala
- Ministeera Barnootaa.(2005). Barnoota Afaan Oromoo Qajeelcha Barsiisaa Kutaa 12ffaa :Federaala Riippaabiliika Dimokiraatawaa Itoophaatti, MK publishers Ltd. Kampala
- MulugeetaaTendaa.(2012). Qaacceessa Dhiyaanna Qabiyyee Jechaafi Himoota Kitaaba Barnootaa AfaanOromoo Kutaa Kurnaaffaa keessatti. Fininnee.Yunivarsiitii Addis Ababaa (Waraqaa Qorannoo Digirii 2ffaakan hin maxxanfamin)
- Nat.B.(2005).Applied Linguistics. Oxford: Oxford university press.
- NEK-International Consultancy.(1999).*Teachers Educaton Handbook*: Institute for Curriculum Devlopment and Research. Minstry of Education: Addis Ababa
- Nunan.D.(1988). Syllabus Design. Oxford: Oxford University Press.
- _____.(1992). Research Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge UniversityPress.
- Qajeelcha Qophii Qo’annaafi Qorannaa Sirna Barnoota (B.B.O). (1995).Silabasii Barnoota Afaan Oromoo: Oromiyaa, Finfinnee.
- Richards,J..(2001). Curriculum Development in Language Teaching.Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards. J and Renandya.W.(2002).Methedology in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards. J. C. and Rodgers. T.(1986).Approaches and Methods in Language Teaching.Cambridge: Cambridge University Press

- Richardas, J. C. and Rodgers, T .(2001).Approachs and Methods in Language (3rded.).Cambridge: Cambridge Universitiypress
- Rodgers. T.(1989). Syllabus Design Curriculum Devlopment and Policy Determination. In. R. k. Jonson(ed) The Second Language Curriculum. Newyork: Cambridge University Press.
- Seif, E. (1998). Criteria for Selecting Understanding Based Curriculum Materials.
- Stern,H.H.(1983).Fundamental Concept of Language Teaching.Oxford.Oxford University Press.
- Tsiggee Bayeechaa. (2017). Xiixala Walsimannaa Qabiyyee Silabasii, Kitaaba Barataafi Qajeelcha Barsiisaa Barnoota Afaan Oromoo: Kutaa 9ffaa irratti Xiyyeeffate. AAU:Unpublished. MA Thesis.
- Tomlinson,B.(1998).Materials Development for Language Teaching.London:Cromwell Press.
- Tyler. R.(1949).Basic Principles of Curriculum and Instruction.Chicago: Univerity of Chicago press.
- Tyler. R. (1949).Basic Principles of Curriculum and Instruction.New York Harcourt Brace.
- Walkin.L.(1982). Instructional Techniques and Practice Cheltenham: Stanley Thome's Publisher Ltd.
- Wilkins. D.(1976). National Syllabus. London: Oxford University Press.
- Wright,T.(1987).Role of Teaching and Learners.Oxford:Oxford University Press.
- Yalden.J.(1983). The Communicative Syllabus: Evalution,Design and Implementation: Oxford Pergamon.
- Yalden.J.(1987). Principles of Course Design for Language Teaching. Cambirge: Cambirdge University Press.
- Zoltan D.(2007).Reserch Method in Applied Linguistics.(Quantitative, Qualitative and Mixed Methodologies.Oxford:Oxford University Press.

DABALEEWWAN

DABALEE” A”

Gabatee-1.Qabiyyeewwan(Boqonnaa 1-18)Meeshaalee Sadan keessa jiran kan agarsiisu.

Boqonnaafi mata duree	Silabasii	Kitaaba Barataa	Qajeelcha Barsiisaa
Boqonnaa-1.Maalummaafi Amaloota Afaanii	-Dubbisuu - Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Jechoota -Sagaleefi Dhamsaga -Barreessuufi Dubbisuu	-Dubbisuufi Dubbachuu -Jechootaa -Sagalee Dubbiifi Qaamolee Dubbii -Barreessuufi Dubbisuu
Boqonnaa-2.Godaansa Uummataa	-Dubbisuu -Caaslugaa	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Caasluga -Barreessuu	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu - Caasluga -Barreessuu
Boqonnaa-3.Beekumsa	-Dubbisuu -Hiika jechootaa kennuu -Caasluga	-Dubbachuufi Dubbisuu -Caasluga -Afoola -Barreessuu	-Dubbachuufi Dubbisuu -Caasluga -Afoola -Barreessuu
Boqonnaa-4.Qaama Qaamaan Bakka Buusuu	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga - Afoola	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga -Afoola
Boqonnaa-5.Aadaa Fuudhaafi Heeruma Oromoo Gujii	-Dubbisuu -Hiika Jechoota walitti firoomsuu -Caaslugaa	-DubbisuufiDubbachuu -Dubbachuu -Caaslugaa -Barreessuu	Dubbisuufi dubbachuu -Dubbachuu -Caaslugaa -Barreessuu
Boqonnaa-6.Kufaatii Diinagdee Addunyaa	-Dubbisuu -Hiika jechoota -Caaslugaa	-Dubbiuufi Dubbachuu -Caasluga	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga

Boqonnaa-7.Harka Qullaa Kaatu Moo...?	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Afoola -Caasluga -Barreessuu	-Dubbisuufi Dubbachuu Afoola -Caasluga -Barreessu:Sirna Tuqaalee
Boqonnaa-8. .Gabateerraa Odeeffannoo Dubbisuu	-Dubbisuu -Faallaa jechootaa -Caaslugaa	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga
Boqonnaa-9.Og-Walaloo	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Dubbisuufi Dubbachuu -Amalaafi Ruqoolee Walaloo	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu -Dubbisuufi Dubbachuu -Amalaafi Ruqoolee Walaloo
Boqonnaa10. Babal'ina Barnoota Olaanaa	-Dubbisuu -Hiika jechootaa kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga -Barreessuu	-Dubbisuufi dubbachuu -Caasluga -Barreessuu
Boqonnaa-11. Asoosama	-Dubbisuu -Hiika jechootaa kennuu -Caaslugaa	-Dubbachuufi Dubbisuu -Garaagarummaa Asoosamaafi Alasoosamaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Garaagarummaa Asoosamaafi Alasoosama
Boqonnaa-12. Diraamaafi Asoosama	-Dubbisuu -Hiika jechoota kennuu -Caaslugaa -Dubbisuu	- Dubbisuu	-Dubbisuufi Dubbachuu -
Boqonnaa-13. Tumaa	-Dubbisuu -Hiika jechootaa kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu
Boqonnaa-14. Seera Makoo	-Dubbisuu	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu	-Dhaggeeffachuufi Dubbachuu

Bil'ii	-Hiika jechootaa -Caaslugaa	-Dubbachuufi Dubbisuu -Barreessuu	-Dubbisuufi Duubbachuu -Barreessuu
Boqonnaa-15. Haroo Wancii	-Dubbisuu -Hiika jechootaa -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu	-Dubbiuufi Dubbaachuu -Barreessuu
Boqonnaa-16. Gumaa	-Dubbisuu -Hiika jechoota Kennuu -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga -Barreessuu	-Dubbisuufi Dubbachuu -Caasluga -Barreessuu
Boqonnaa-17. Mootummaan Maali?	-Dubbisuu -Hiika jechoota -Caaslugaa	-Dubbisuufi Dubbachuu -Barreessuu	-Dubbisuu -Barreessuu
Boqonnaa-18. Waaltina		-Dubbisuufi Dubbachuu -Caaslugaa -Barreessuu	-Dubbisuufi dubbichuu -Caasluga -Barreessuu

DABALEE ‘B’

Gabatee-7.Kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga’uuf walsimannaan meeshaalee sadanii hammam barbaachisaa akka ta’e xiinxaluu

Kaayyoo qabiyyee meeshaalee barnoota afaan oromoo kutaa 12ffaa			
Boqonnaa	Silabasii	Kitaaba barataa	Qajeelcha barsiisaa
1.	-Hiika jechootaa haala galuumsaatiin hubatu.	-Jechoota faallaafi moggoo(hiika walfakkaataa qaban)galumsarratti hundaa’uun hiikta.	-Faallaafi mogoo(hiika walfakkaatu)jechootaa addaan ba
2.	-Maqaafi gosoota maqaa hubannoo cimsatu	-Maqaafi gosoota isaa balballoomsita.	-----.
3.	-Ergaa mammaaksichaa hubatu	-Ergaa mammaaksaa qaaccessita	-Ergaa mammaaksaa addaan baafatu.
4.	-Ibsa maqaafi gosoota isaa hubatu -Haala hiibboo itti taphatamu gabbifatu	-Maqibsaafi akaakuu isaa addaan baafatta. -Hiika hiibboowwanii himta.	-Maqibsaafi gosoota isaa ni qalbeeffatu. -Hiibboorratti hubannoo ni horatu.
5.	-Aadaa fuudhaafi heeruma naannoo isaanii,kan Gujii walbira qabanii hubatu	-aadaa fuudhaafi heeruma naannoo keetii kan Gujii waliin walbira qabdee ibsita.	-Aadaafi heeruma nannoo isaanii kan Gujii waliin walbira qabanii ilaalu.
6.	-Maalummaa dhamjecha hortee fi faayidaa isaa	-maalummaa fufii hortee fi tajaajila isaa ibsita.	-Maalummaafi faayidaa fufii hortee ni xiinxalu.

	hubatu		
7.	-Hiika jechootaa haala galuumsaatiin gabbifatu -Gochimaafi gosoota isaa adda baasanii barreessu	-hika jechootaa galumsa isaaniirratti hundaa'uun himta. -gochimaafi gosoota isaa adda baastee himta.	-Hiika jechootaa galuumsa isaarratti hundaa'anii ijaaru. -Gochimaafi gosoota isaa ni foo'u.
8.	-Ibsa gochimaafi gosoota isaa hubatu	-gochibsaafi gosoota isaa addaan baasta.	-Ibsa gochimaafi gosoota isaa himu.
10.	-Hiika jechootaa haala galuumsaatiin gabbifatu.	-hiika jechootaa haala galuumsa isaaniitiin himta.	-Hiika jechootaa haala galuumsa isaaniitiin uumu.
12.	-Faallaa jechootaa hubatu	-faallaa jechootaa himta.	-Faallaa jechootaa addaan baafatu.
13.	-Hiika jechootaa gabbifatu	-hiika jechoota haaraa addaan baafattee himta.	-jechoota haaraa hiika isaa baranii,dubbachuu,barreessuu fa'I keessatti itti fayyadamu.
14.	-Hiika jechootaa gabbifatu	-hiika jechootaa galuumsa isaaniin kennita.	-Hiika jechootaa addaan baafatu
16.	-Akkaataa seera gumaan itti gaggeeffamu gabbifatu. -Hiika jechootaa gabbifatu	-akkaataa(seera)gumaan itti gaggeeffamu addaan baafatta. -hiika jechootaa hubatta.	-Akkaataa seerri gumaan itti gaggeeffamu himu. -Hiika jechootaa galuumsarraa tilmaamu.
18.	-Durduubeefi akaakuu isaa gabbifatu	-durduubeefi akaakuu isaa adda foota.	-Durduubeefi akaakuu isaa himu.

DABALEE ‘C’

Gabatee :8 Xiinxala walsimannaa dhabiinnsa gilgaalotaa kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa keessattii

Boqonnaa	Gaaffilee K/Bfi Q/B keessatti dhiyaatan	DeebiiQ/B keessatti dhiyaate.
1.	-Gilgaala 1B(hiika jechootaa tilmaama) Gaaffii 1ffaa:dacha Gaaffii 4ffaa:tasummaa -Gilgaala 4A (hiika jechootaa)Gaaffii 11ffaa:qara	-Kanirradeddeebi’ame - Akkafeetumma,nasiibummaa -Leenjisa
3.	Gilgaala 2D (bakka duwwaa guutuu) Gaaffii 1ffaa:Beektonni muuxannoo isaanirraa ----- 3ffaa: Dhalli namaa-----ifa arge.	-Nuuf qican -Waan falmateef
6.	-Gigaala 8B(qaamoleen jecha jala sararamee)Gaaffii 3ffaa:Abbaan Ganamee barumsa alidilee dubbisuufi barreessuu baratan.	Lakkoofsa/heddumina.
7.	-Gilgaala 2B(jechoota hiika galuumsaa)Gaaffii 2ffaa:Bulaan <u>nikaa</u> Kaadhimni isaa Feeneet gooteefiif iddoo olaanaa kenna.	-----.
11.	-Gilgaala 3B(firoomsuu)Gaaffii 8ffaa:Hibboo	-Iccitii/dhokataa
15.	-Gilgaala 2B(hiika galuumsa jala sararaman)Gaaffii 5ffaa:Jabbiin keenya mucha hootee hootee <u>furunxaati</u> .	-Murxuxifamti
16.	-Gilgaala 5ffaa (bakka duwwaa guutuu)Gaaffii 1ffaa: Har’amoo---dhufta? 3ffaa: Wantoonnii barataaf barbaachisan-----? 4ffaa:Ani hoo kanan jedha ati isa-----?	-Yoom -Maal -Kam

DABALEE ‘D’

Yuunvarsitii Addis Ababaa

Af-Gaaffii Barsiisota Barnoota Afaan Oromoo Barsiisaniif Dhiyaatu.

Barsiisota barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa Barsiisaniif kan dhiyaatu.

Xiyyeeffannoon af-gaaffii kana ciminaafi hanqinaalee walsimannaa qabiyyee meeshaalee barnootaa barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa keessatti mul’atu addaan fooyuun ibsuu ta’a. Waan kana ta’eef odeeffannon dhugaa ati naaf kennitu, bu’aa qorannoo kana ni murteessa. Kanaaf af-gaaffii siif dhiyaate kana bilisafi ifa ta’uun akka naaf deebistu kabajaan sigaaqadha. Odeeffannoo sirraa argadhu iccitiin kan qabamu, akkasumas hojii qorannoo kana qofaaf kan oolu ta’uusaa siif mirkaneessa.

Galatoomaa

Kutaa tokko: Qajeelfama Waliigalaa

Maqaa mana barumsaa-----

Saala-----

Umrii-----

Sadarkaa barnootaa -----

Barnoota ittiin leejii’an, meejarii-----, maanarii-----

Muuxannoo barsiisummaa waggaa-----

Kutaa lammaffaa: gaaffilee af-gaaffiif dhiyaachuuf qophaa’an.

- Yeroo haala baruufi barsiisuuf of qopheessitan walsimannaa meeshaalee barnootaa sadan (silabasii,kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) madaaltuu?Yoo kan madaaltan ta’e Qabiyyeewwan silabasii keessa jiran hunduu kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa faana deemuu isaa akkamitti ibsitu.
- Mala baruu barsiisuu keessatti kaayyoo sirna barnootaa galmaan ga’uuf gaheen walsimannaa meeshaalee sadanii hammam barbaachisaa jettee yaadda?
- Walsimannaa dhabiinsi meeshaalee barnootaa sadan(silabasii, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa) galma gahiinsa barnootaa sanarratti hanqinni inni uumu maal faadha jettee yaadda?

Waraqaa Mirkanneeffannaa

Qorataan maqaafi mallattoon koo armaan gaditti eerame kun waraqaan qorannoo kun hojii dhuunfaa kootii ta'usaafi kanaan yaadawwan qorannoo kanaaf dubbise hunda isaanii wabii keessa kaa'uu koo mallattoo kootiin mirkanneesseera.

Maqaa Qorataa_____

Mallattoo_____

Guyyaa_____

Ani Dr._____barataan kun hojiin isaa of ittisuuf dhiyaachuu danda'uu isaa mallattoo kootiin mirkanneesseera

Maqaa Gorsaa_____

Mallattoo_____

Guyyaa_____

Yuunivarsiitii Addis Ababaa

Dhaabbata Digirii Duraatiin Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa digirii Lammaffaa(MA)Afaan Oromoo Barsiisuuf guuttachuuf Abbabaa Gabayyahutiin Mata duree: Walsimannaa Qabiyyee Silabasii,Kitaaba barataafi Qajeelcha barsiisaa Xiyyeeffannoo barnoota Afaan Oromoo kutaa 12ffaa jedhu irratti qophaa'ee sadarkaa ulaagaa Yuunivarsiitiin kaa'e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Qoraa Keessaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

